

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
MEDICINOS PAGRINDŲ KATEDRA

Taikomosios kūno kultūros (sveikatos edukologija) magistrantūros studijų programa

Diana Vaituškienė

**AGRESYVAUS VAIKŲ GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIŲ, TURINČIŲ
SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ, ELGESIO KAITA**

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovė -
Doc. dr. D. Šlapkauskaitė
Konsultantė –
Doc. dr. D. Mockevičienė*

2011

Magistro darbo santrauka

Darbe atliktas agresyvaus vaikų globos namų (VGN) auklėtinių, turinčių specialiųjų poreikių, elgesio kaitos tyrimas.

Iškelta hipotezė - tikėtina, kad agresyvaus VGN auklėtinių, turinčių specialiųjų poreikių, elgesio intensyvumas BGM neagresijos programoje numatytų edukacinių veiklų poveikyje mažės.

Vykdytas linijinis eksperimentas, siekiant ištirti 8-17 metų specialiųjų poreikių turinčių VGN „Šaltinis“ auklėtinių, agresyvaus elgesio pokyčius. Atlikta statistinė (aprašomoji dažnių, vidurkių, koreliacijos) duomenų analizė.

Tyrime dalyvavo trisdešimt devyni (iš penkiasdešimt vieno) 8-17 metų turintys specialiųjų poreikių VGN „Šaltinis“ auklėtiniai bei keturiolika šeimynų socialinių darbuotojų (8 pirminiame ir 6 pakartotiniame tyrime), įvardintų ekspertais, nes, praleisdami nemažai laiko su tyrimo dalyviais, gerai juos pažįsta ir gali pakankamai objektyviai atlikti jų elgesio įvertinimą.

Empirinėje dalyje nagrinėjama tyrimo dalyvių charakteristika elgesio problematiškumo aspektu, jų agresyvumo raiška ir sąsajos su įvairiais parametrais, pasitikėjimas savimi bei jo sąsajos su agresyvumu ir agresyvaus tyrimo dalyvių elgesio pokyčiai.

Svarbiausios empirinio tyrimo išvados:

o Tyrimo pradžioje kelta hipotezė, kad agresyvaus VGN auklėtinių, turinčių specialiųjų poreikių, elgesio intensyvumas BGM neagresijos programoje numatytų edukacinių veiklų poveikyje mažės, pasitvirtino.

o Tyrimo dalyvių, tiek berniukų, tiek mergaičių, daugumos agresijos formų raiškos intensyvumas nežymiai sumažėjo. Didžiausi agresijos raiškos intensyvumo pokyčiai stebimi aštuonmečių, dvylikamečių, keturiolikmečių bei septyniolikmečių dalyvių, taip pat turinčiųjų normalų bei lengvai sutrikusį intelektą, vertinimuose.

Esminiai žodžiai: agresija, BGM neagresijos programa specialieji poreikiai, specialiųjų poreikių turintys asmenys.

Turinys

Magistro darbo santrauka.....	2
Įvadas.....	4
1 skyrius. AGRESYVAUS VAIKŲ GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIŲ ELGESIO PROBLEMA TEORINIUSPEKTU.....	10
1.1. Agresijos esmė ir prasmė.....	10
1.2. Agresyvaus elgesio kilmę aiškinančios teorijos.....	13
1.2.1. Biologinės (instinktų) agresyvumo teorijos.....	13
1.2.2. Frustracijos-agresijos teorija.....	14
1.2.3. Socialinio išmokymo agresijos teorija.....	15
1.2.4. Socialinė kognityvinė agresijos teorija.....	16
1.3. Agresyvaus VGN auklėtinių elgesio ištakos.....	17
1.4. Agresyvaus elgesio prevencija, intervencija ir postvencija.....	24
1.5. Agresyvaus elgesio prevencijos ir intervencijos modeliai.....	26
1.6. Lietuvoje įgyvendinamos prevencinės smurto programos.....	31
2 skyrius. AGRESYVAUS VAIKŲ GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIŲ, TURINČIŲ SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ, ELGESIO KAITA.....	36
2.1. Tyrimo metodika.....	36
2.2. Tyrimo imtis.....	40
2.3. Tyrimo dalyvių charakteristika elgesio problematiškumo aspektu.....	42
2.4. Tyrimo dalyvių agresyvumo raiška ir jos sąsajos su įvairiais parametrais.....	45
2.5. Tyrimo dalyvių pasitikėjimas savimi bei jo sąsajos su agresyvumu.....	49
2.6. Agresyvaus tyrimo dalyvių elgesio pokyčiai.....	51
Rezultatų aptarimas.....	53
Išvados.....	57
Literatūra	58
Summary	66
Priedai	67

Įvadas

Mokslinė problema ir tyrimo aktualumas.

Kasmet dėl šeimoje patiriamo smurto, nepriežiūros ar kitų priežasčių valstybės globon patenka tūkstančiai vaikų. Vien 2009 metais į vaikų globos namus (VGN) atvyko 1264 vaikai. (Statistikos departamentas, <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1866>).

Begalė įvairiose šalyse atliktų tyrimų šioje srityje rodo (Čepukienė, Pakrošnis, 2008), kad į globos įstaigas paprastai patenka itin pažeidžiami vaikai, turintys ne tik neigiamą patyrimą, bet ir įvairių psichikos bei somatinės sveikatos problemų, kurių paplitimas svyruoja nuo 29 iki 96 %.

Valstybinės vaikų globos institucijos gyvuoja remdamosi filosofija, kad, vaiką eliminavus iš neigiamos socialinės aplinkos, ir jo auklėjimą, lavinimą bei ugdymą patikėjus būriui kvalifikuotų specialistų, taip užtikrinama optimali visapusė jo raida. Kaip teigia Lietuvos vaikų globos namų direktorių asociacijos prezidentas Algimantas Liaudaitis (2010), pagrindiniam valstybinių globos namų tikslui - grąžinti vaikus į normalią šeimą arba paruošti juos savarankiškam gyvenimui - įgyvendinti daugumoje globos institucijų sukurta gera materialinė bazė, dirba patyrę, mylintys vaikus, kvalifikuoti darbuotojai, todėl, nežiūrint globos sunkumų, daugumą vaikų randa teisingą kelią gyvenime.

Čepukienė ir Pakrošnis (2008), apžvelgę daugelio užsienio autorių darbus, nurodo, kad vieni (Davidson-Arad; Barber, Delfabbro; Hell, Triselitis, Borland, Lambert), remdamiesi tyrimų rezultatais, padarė išvadą, kad vaiko atskyrimas nuo asocialios ar smurtaujančios šeimos ir patalpinimas globos įstaigoje, kur sukuriama saugi, aiškiai struktūruota aplinka, palankesnės sąlygos, jie gauna geresnę priežiūrą ir daugiau teigiamo dėmesio, gali pagerinti jo gyvenimo kokybę. Kiti autoriai (Allen, Combs-Orme, McCarter, Grossman; Benedict, Zuravin, Brandt, Abbey; Chernoff ir kt.; Taussing; cit. Čepukienė, Pakrošnis, 2008) mano, kad patekimas į vaikų globos namus (dėl atskyrimo nuo įprastos socialinės aplinkos) jau pats savaime yra traumuojantis. Tuo labiau, yra nustatyta, kad net esant palankiausioms aplinkybėms globos įstaigoms yra būdingas neapibrėžtumas, nestabilumas ir laikinumas, o tai savaime mažina vaiko optimalaus funkcionavimo galimybes (Bass, Shields, Behrman, 2004, cit. Čepukienė, Pakrošnis, 2008).

Lietuvoje atliktų tyrimų rezultatai (Čepukienė, 2008) atskleidžia, kad psichikos ligų paplitimas tarp kurį laiką globos įstaigose gyvenančių vaikų yra panašus, kaip ir patekimo į globos įstaigas metu. Mokslininkų (Raslavičienė, Zaborskis, 2002; Žukauskienė, Leiputė, 2002) tyrimai atskleidė, kad VGN auklėtiniai, palyginus su šeimoje augančiais vaikais yra nervingesni, verksmingesni, agresyvesni, dažniau pasižymi prieštaraujančiu neklusnumu, per dideliu aktyvumu,

jiems būdingas aukštesnis nerimo, uždaro lygis. Tai labai apsunkina jų psichosocialinę adaptaciją, provokuoja elgesio deviacijas.

Daugelis autorių (Samašonok, Gudonis, 2006; Samašonok, Gudonis, Žukauskienė, 2005; Gudonis, Butkutė, Samašonok, 2008; Leliūgienė, 2003; Goštautas, Pakrošnis, Čepukienė, Pilkauskienė, Ražanas, 2005; Jurevicienė, Kaffemanienė, 2009) nurodo, kad VGN auklėtiniai (taip pat ir turintys intelekto sutrikimų) dėl jiems būdingo grubumo, impulsyvumo, negebėjimo konstruktyviai spręsti konfliktus bei reguliuoti savo elgesį (jų taikomos elgesio strategijos daugiau trukdo nei padeda), patiria daug sunkumų bendraudami tiek su bendraamžiais, tiek su suaugusiais. Longitudiniai užsienio šalių VGN auklėtinių tyrimai atskleidė, kad gana didelė rizika susidurti su įvairiomis problemomis lieka ir suaugus. Čepukienė (2008), remdamasi užsienio autoriais, nurodo, kad rizikingas elgesys (rizikingas seksualinis, smurtinis, autodestruktyvus elgesys, piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis) tarp VGN gyvenančių vaikų pasireiškia daug jaunesniame amžiuje, daug dažniau bei intensyviau, jie yra labiau linkę į kriminalinę veiklą ir dažniau atsiduria įkalinimo įstaigose.

Agresyvaus elgesio rutinizacija su visomis pasekmėmis visuomenės vidinėje struktūroje privertė sunerinti daugelį šalių ne mažiau nei išorinės (užsienio) agresijos keliamos grėsmės. Pasaulinė sveikatos organizacija smurtą paskelbė globaliniu sveikatos sutrikimu (Gaines, Barry, 2008) ir visą dėmesį telkia į vaikų ir jaunimo smurtinio ir agresijos prevenciją, kaip savaime vertingą (Hahn ir kt., 2007).

Bandymai kovoti su agresyviu, deviaciniu, delinkventiniu elgesiu tradiciniu būdu – priklijuojant jam „blogio“ ir „nusikaltimo“ etiketes, uždraudžiant taip elgtis, arba prieš šio draudimo pažeidėjus naudojant neretai dar didesnę smurtą, vadinamą „bausme“ ir „teisingumu“, veda, regis, prie paradoksalių rezultatų (Gilligan, 2002) – visa tai ne mažina, o dar labiau didina visuomenės agresyvumą. Tyrimai rodo (Pūras, 2007), kad labiausiai pasiteisina investicijos ne į kūdikių ir vaikų globos namų, internatinių mokyklų, psichoneurologinių pensionatų bei psichiatrijos ligoninių tinklą, bet į modernias visuomenės sveikatos technologijas, pirmiausia į bendruomeninių paslaugų stiprinimą bei efektyvių prevencinių programų vykdymą.

Šiuo metu Lietuvoje vykdoma tęstinė (2005-2007 bei 2008-2010 metų) Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2011-2015 metų programa, kurios priemonės orientuojamos į smurto prieš vaikus, apimant visas rūšis ir formas, prevenciją bei intervenciją.

Ikimokyklinėse Lietuvos įstaigose įgyvendinama tarptautinė ankstyvosios smurto prevencijos programa „Zipio draugai“, pradinių klasių mokinių socialiniams įgūdžiams ugdyti ir jų

agresyviai elgesiui mažinti vykdoma smurto prevencijos programa „Antras žingsnis“, vyresniųjų klasių moksleiviai skatinami dalyvauti norvegų profesoriaus, psichologo Dano Olweuso vardu pavadintoje patyčių ir smurto prevencijos programoje. Kasmet kovo mėnesį Lietuvos mokyklose vyksta emocinę pagalbą vaikams ir paaugliams teikiančios tarnybos „Vaikų linija“ organizuojama „Savaitė be patyčių“.

Nuo 2007 metų Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose, vasaros stovyklose, vaikų globos namuose vykdomas bendras Baltijos Gyvenimo meno labdaros ir paramos fondo bei Tarptautinės Žmogiškųjų vertybių asociacijos projektas - labdaringa *Neagresijos programa*, siekianti 8-15 metų vaikams ir paaugliams suteikti žinių bei praktinių įgūdžių, padedančių sumažinti pyktį, įtampą ir įniršį. Ją įgyvendina specialų pasirengimą turintys Baltijos Gyvenimo meno (BGM) labdaros ir paramos fondo savanoriai. 2008-2010 metais Neagresijos programoje Lietuvoje dalyvavo 2317 vaikų. Ši programa susilaukė puikių atsiliepimų iš dalyvavusiųjų vaikų, jų tėvų bei mokytojų, ugdymo įstaigų vadovų.

Iki šiol BGM neagresijos programoje nebuvo dalyvavę specialiųjų poreikių turintys vaikų globos namų auklėtiniai, todėl natūraliai iškilo tokie probleminiai klausimai:

- Kiek ir kaip reikia adaptuoti BGM neagresijos programoje numatytą edukacinę veiklą tyrimo dalyvių kognityvinei, emocinei bei psichosocialinei brandai
- Kokios edukacinės priemonės, situacijos bei metodai gali būti efektyvūs stimuliuojant agresyvaus VGN auklėtinių, turinčių specialiųjų poreikių, elgesio pokyčius
- Kokie agresyvaus tyrimo dalyvių elgesio pokyčiai gali būti provokuojami programoje taikomomis edukacinio stimuliavimo priemonėmis.

Siekiant atsakyti į šiuos klausimus, buvo atliekamas tyrimas.

Tyrimo objektas – VGN auklėtinių, turinčių specialiųjų poreikių, agresyvaus elgesio kaita.

Hipotezė – tikėtina, kad agresyvaus VGN auklėtinių, turinčių specialiųjų poreikių, elgesio intensyvumas BGM neagresijos programoje numatytų edukacinių veiklų poveikyje mažės.

Tyrimo tikslas – ištirti 8-17 metų specialiųjų poreikių turinčių VGN „Šaltinis“ auklėtinių agresyvaus elgesio pokyčius.

Uždaviniai:

1. Remiantis moksline literatūra, sudaryti teorinį-hipotetinį agresyvaus VGN auklėtinių elgesio prevencijos ir intervencijos modelį bei numatyti kriterijus, kuriais remiantis bus atliekamas tyrimo dalyvių agresyvaus elgesio lygio bei raiškos įvertinimas

2. Kurti bei taikyti, numatytas BGM neagresijos programoje ir adaptuotas specialiųjų poreikių turintiems VGN auklėtiniams, edukacines situacijas, galimai mažinsiančias agresyvaus ir inicijuojančias bei stimuliuojančias prosocialaus elgesio apraiškas (įgūdžius)
3. Apibendrinus rezultatus, atskleisti agresyvaus specialiųjų poreikių turinčių VGN auklėtinių elgesio pokyčius.

Tyrimo dalyviai.

Tyrimas atliktas 2010 m. rugsėjo-2011 m. vasario mėnesiais Šiaulių vaikų globos namuose „Šaltinis“. Tyrimo imtimi įvardijami trisdešimt devyni (iš penkiasdešimt vieno) 8-17 metų specialiųjų poreikių turintys VGN „Šaltinis“ auklėtiniai, savanoriškai sutikę dalyvauti BGM neagresijos programoje. Tyrimo dalyvių agresyvaus elgesio raiškos bei intensyvumo vertinimą atliko keturiolika šeimynų socialinių darbuotojų (8 pirminiame ir 6 pakartotiniame tyrime), įvardintų ekspertais, nes, praleisdami nemažai laiko su tyrimo dalyviais, gerai juos pažįsta ir gali pakankamai objektyviai atlikti įvertinimą.

Tyrimo metodologija ir metodai

Tyrimas atliktas taikant:

- *Literatūros analizės* metodą - sudarant teorinį-hipotetinį specialiųjų poreikių turinčių VGN auklėtinių agresyvaus elgesio kaitos modelį bei nustatant respondentų agresyvaus elgesio raiškos įverčių kriterijus
- Linijinio eksperimento, Kardelio (2002) dar įvardijamo kaip preliminarinis tyrimas, metodą – modeliuojant edukacines sąveikas, numatytas BGM neagresijos programoje, vertinant VGN auklėtinių agresyvumo intensyvumą bei raišką pirminiu ir užbaigimo ištyrimais
- *Matematinės statistikos duomenų grupavimo (SPSS 11.0 for Windows) bei grafinio atvaizdavimo (Microsoft Office Excel 2003) metodus* - įvertinant ir atvaizduojant tyrimo dalyvių agresyvaus elgesio požymių kitimus bei įvertinant poveikio efektyvumą.

Tyrimas atliktas remiantis:

- *Humanistinės psichologijos postulatais:*
  - o Individai destruktiviai, nebrandžiai, regresyviai, asocialiai, žalingai elgiasi dėl gynybiškumo ir vidinių baimių (Rogers, 2005)
  - o Jei asmuo visiškai pripažįstamas, jei nepateikiamas joks vertinimas, o vien atjauta ir simpatija, jei pripažįstama, kad pati žmogaus prigimties šerdis, giliausi jo asmenybės klodai, jo „gamtinės prigimties“ pagrindai iš esmės yra pozityvūs: socialūs,

orientuoti į ateitį, racionalūs ir realistiški, individas geba sutarti su savimi, išsiugdyti drąsą, leidžiančią atsisakyti savosios gynybos ir atsigręžti į savo tikrąjį aš, atsikratyti melagingų fasadų, kuriais buvo atsigręžęs į gyvenimą ir judėti pirmyn (Rogers, 2005).

- Asmenybės augimui būtini terapinio klimato požymiai (Первин, Джон, 2001, cit. Vaitkevičienė, 2006): kongruentiškumas (konflikto tarp realios, subjektyvios patirties ir savęs suvokimo nebuvimas), besąlyginis pozityvus vertinimas (visybiškas kito žmogaus priėmimas be jokių sąlygų) ir empatinis supratimas (žmogaus gebėjimas suprasti patirtį, jausmus ir jų reikšmę iš kito žmogaus pozicijos).
- *Simbolinės sąveikos (interakcionalizmo) paradigma*, pagal kurią:
  - Žmogaus psichika, savimonė ir „aš“ formuojasi socialinių sąveikų metu, kaip jo ryšys su veiklos proceso visuma ir kitais šio proceso dalyviais rezultatas (Mead, 1998)
  - Socialinė sąveika yra procesas, kuris formuoja žmonių elgesį (Blumeris, 1998)
  - Žmogus nuolat keičia, adaptuoja savo elgesį, priklausomai nuo aplinkinių reakcijos į jį (Mead, 1998).
- *Socialinio išmokymo teorija*, pagal kurią (Бандура, 2000):
  - Norint sukelti elgesio pokyčius, būtina trijų faktorių: kognityviųjų sistemų (jų dėka įtakojamas elgesys - žmogus gali galvoti apie savo elgesį ir jį reguliuoti), aplinkos (daro poveikį kognityvikai) ir elgesio (keičia aplinką) sąveika.
  - Dauguma asmenybės funkcionavimo aspektų yra susiję su žmonių tarpusavio sąveika, todėl būtina atsižvelgti į socialinį kontekstą, kuriame vyksta mokymasis.
- *Salutogenezės teorija*, teigiančia, kad:
  - Vidinė darna – tarsi kelio pradžia į asmenybės tapimą (Markovienė, 1999). Nuo to, kaip individui pavyksta sukurti savyje pastovią darną, kaip jam sekasi savarankiškai veikti, kokius vaidmenis jis pasirenka gyvenime, priklauso, kokia asmenybe tampa.
  - Reikia stiprinti visų žmonių, neskirstant jų į sveikuosius ir ligonius, sveikatą, nepaisant kurioje tiesiosios „sveikata – nesveikata“ atkarpos vietoje jie būtų (Javtokas, 2009).

Pagrindinės sąvokos:

Agresija - tai priešiškas elgesys, kuriam būdingas įžūlus pranašumo demonstravimas ir net jėgos naudojimas kito žmogaus, žmonių grupės atžvilgiu. Tokio elgesio tikslas – psichologiškai arba fiziškai pakenkti kitam žmogui. (Žukauskienė, 2006)

BGM neagresijos programa - Baltijos Gyvenimo meno labdaros ir paramos fondo bei Tarptautinės Žmogiškųjų vertybių asociacijos bendras projektas – Neagresijos programa 8-15 metų vaikams ir jaunuoliams.

Specialieji arba ypatingieji poreikiai – sutrikimo arba ypatingų gebėjimų išprovokuoti asmens poreikiai (Galkienė, 2003).

Specialiųjų poreikių turintis asmuo – asmuo, turintis dėl funkcijų sutrikimo arba ypatingų gebėjimų kylančių poreikių, reikšmingų visaverčiam jo dalyvavimui visuomenės gyvenime (Galkienė, 2003)

Magistro darbe naudojamų santrumpų reikšmės:

VGN – vaikų globos namai

BGM - Baltijos Gyvenimo meno labdaros ir paramos fondas

Magistro darbo struktūra.

Šį magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, rezultatų aptarimas, išvados, naudotos literatūros sąrašas (105 šaltiniai), santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 11 paveikslų ir 1 lentelė. Prieduose pateikiama: sertifikatas apie atitinkamą pasirengimą vesti Neagresijos programą; Neagresijos programos moksleiviams pristatymas; anketa, naudota tyrimo dalyvių agresyvumui ir jo pokyčiams įvertinti; 10 lentelių ir 62 paveikslai, Gyvenimo meno stresų valdymo programos pristatymas. Darbo apimtis 66 puslapiai.

1 skyrius. AGRESYVAUS VAIKŲ GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIŲ ELGESIO PROBLEMA TEORINIŲ ASPEKTU

1.1. Agresijos esmė ir prasmė

Žodį „agresija“ tiksliai pagal šaknies prasmę Fromas (2008b) kildina iš – aggređi nuo ad gradi (gradus – „žingsnis“, ad – „į“) prasme „judėti (eiti, žengti) į priekį“; žodis „agress“ senovėje turėjęs puolimo prasmę, nes kariaujant puolimo pradžia paprastai reiškė ėjimą į priekį.

Bražienė, Mockienė ir Bružienė (2008), apžvelgusios įvairiuose (Tarptautinių žodžių; Psichologijos; Etikos; Enciklopediniame edukologijos) žodynuose nurodytas agresijos apibrėžtis, nurodo, kad visos aptariamojo termino formuluotės turi vieną bendrumą, kuriuo akcentuojamas asmens polinkis elgtis neadekvačiai nusistovėjusioms dorovės normoms ir tokiu būdu kenkti pasirinktam subjektui ar objektui.

Palujanskienė ir Uzdila (2004) *agresiją* įvardija kaip įgimtą emociją, pirmiausia pasireiškiančią ginant ir realizuojant individo interesus; panašiai kaip Froidas, ar Lorenzas (Fromm, 2008a) tvirtinę, kad agresyvumas - tai instinktas, maitinamas nenutrūkstamo energijos, besikaupiančios atitinkamuose nervų centruose, veržimosi, ir nuolat siekiantis prasiveržti, net ir nesant išoriniam dirgikliui.

Tačiau daugelis autorių *agresiją* apibrėžia kaip tam tikrą elgesį (1 pav.):

Autorius	Apibrėžtis	Klasifikacija
Dodge	Elgesys, kuriuo sąmoningai siekiama pakenkti kitiems žmonėms ir/arba objektams (Kempes, Matthys, de Vries, van Engeland, 2005)	<i>Proaktyvi</i> - tyčinė, į tikslą nukreipta, nesusijusi su emociniu ar fiziologiniu sujaudinimu; ir <i>reaktyvi</i> - impulsyvi atsakomoji ar gynimosi reakcija į provokaciją ar nusivylimą, susijusi su aukštu emociniu ar fiziologiniu sujaudinimu (Kempes ir kt., 2005)
Berkowitz	Priešiška, pikta reakcija į suvoktą nusivylimą (Kempes ir kt., 2005) Elgesio forma, kuria siekiama kažkam padaryti fizinės ar psichologinės žalos (Bražienė ir kt., 2008) Ne tik tyčinis siekimas kam nors pakenkti, bet ir dėl jos įmanomas	<i>Reaktyvi</i> - susijusi su įgimtu biologiniu organizmo polinkiu impulsyviai atakuoti nemalonių dirgiklių šaltinį (Žukauskienė, 2006); ir <i>instrumentinė</i> , suvokiama kaip žalos padarymas asmeniui, siekiant kitų tikslų (Anderson, Bushman, 2002)

	intelektinis laimėjimas, nepriklausomybės išsikovojimas (Žukauskienė, 2006).	
Dollard	Tam tikra elgesio seka, kurios tikslas – žalos padarymas asmeniui, į kurį jis nukreiptas (Berkowitz, 1989)	
Crick ir Grotper		<i>Fizinė, psichologinė ir netiesioginė</i> , apibrėžiama kaip manipuliavimas ar kenkimas kito asmens socialinei padėčiai ar reputacijai (Leff, Waasdorpe, Crick, 2010)
Bandura	Įgytas instrumentinis elgesys, kontroliuojamas numanomo atlygio (Kempes ir kt., 2005)	
Fromm	Definicija 'agresija' naudojama gynybinei agresijai, kaip reakcijai, apibūdinti, o 'destruktyvumu' ir 'žiaurumu' vadinamas tik žmogui būdingas polinkis naikinti ir trokšti absoliučios valdžios (Fromm, 2008a)	<i>Gynybinė</i> –„gerybinė“, būdinga žmogui, kaip ir visiems gyvūnams; padeda išlikti individui ir rūšiai, yra biologiškai adaptyvi ir liaujasi, kuomet grėsmės nelieka. „ <i>Piktybinė</i> “– žiaurumas ir destruktyvumas, būdingas tik žmogui, nėra filogenetiškai užprogramuotas ir yra biologiškai neadaptyvus. <i>Pseudoagresija</i> (atsitiktinė, žaidimų, savo teisių gynimo agresija) - agresyvūs veiksmai, galintys padaryti žalos, nors ir nebuvo ketinta to daryti

1 pav. Agresijos samprata bei pasireiškimo formos

Beronas ir Ričardson (1997), apibendrinami įvairius agresijos raiškos būdus, remdamiesi trimis parametrais (fizinė/verbalinė; aktyvi/pasyvi; tiesioginė/netiesioginė agresija), ir įvairiomis jų kombinacijomis, išskyrė 8 agresijos tipus:

- Fizinė-aktyvi-tiesioginė (sužeidimas ginklu ar sumušimas)
- Fizinė-aktyvi-netiesioginė (sprogstamų įtaisų įrengimas, žudiko užsakymas)
- Fizinė-pasyvi-tiesioginė (fiziškai užkertamas kelias kitam asmeniui siekti užsibrėžto tikslo)
- Fizinė-pasyvi-netiesioginė (atsisakymas vykdyti neišvengiamus veiksmus, pvz., pasitraukti iš teritorijos sėdimos demonstracijos metu)

- Verbalinė-aktyvi-tiesioginė (kito asmens žodinis įžeidimas ar pažeminimas)
- Verbalinė-aktyvi-netiesioginė (piktų apkalbų apie kitą žmogų skleidimas)
- Verbalinė-pasyvi-tiesioginė (atsisakymas kalbėtis su kitu žmogumi)
- Verbalinė-pasyvi-netiesioginė (atsisakymas paaiškinti reikiamu momentu, pvz., užtarti neteisingai kritikuojamą asmenį).

Suslavičius ir Valickas (1999) nurodo, kad agresiją apibrėžti nėra taip jau paprasta, nes, viena vertus, agresija apibūdinama kaip skausmą, žalą ar diskomfortą kitam subjektui sukeltantys veiksmai, kita vertus, kai kurių autorių yra akcentuojamas sąmoningas ketinimas pakenkti.

Ko gero, išsamiausia *agresijos* apibrėžtį pateikia Žukauskienė (2006) - tai priešiškas elgesys, kuriam būdingas įžūlus pranašumo demonstravimas ir net jėgos naudojimas kito žmogaus ar žmonių grupės atžvilgiu, tikslu turintis fiziškai ar psichologiškai pakenkti kitam žmogui, galintis reikštis nepalankumu, nedraugiškumu, priešišku nusistatymu, įžeidinėjimais ir fiziniu smurtu.

Kiek siauresne prasme nei agresija, kai kurių autorių vartojama sąvoka *agresyvumas* – agresijos dalis, kurios išmokstama ir kurią skatina kitų žmonių elgesys (Braslauskienė, 2001).

Kai kurie autoriai (Mizen, 2003) agresijos sinonimais laiko sąvokas *smurtas*, *destrukcija* ir naudoja jas pakaitomis. Tačiau Anderson ir Bushman (2002) nuomone, smurtas yra agresija, tikslu turinti ekstremalią žalą, todėl visas smurtas yra agresija, bet daug agresijos pavyzdžių nėra smurtiniai.

Su agresija, agresyvumu yra siejamas *pyktis*, kurio intensyvumas gali būti nuo susierzinimo iki įniršio (Williams, Waymouth, Lipman, Mills, Evans, 2004); neretai jis yra agresijos pirmtakas.

Tačiau ne visos agresijos apraiškos yra laikomos socialiai nepriimtino elgesio forma; kai kurios jų yra toleruojamos (Paulauskas, 1988). Navaitis (1997) nurodo, kad agresyvumas – žmogui būtina savybė, padedanti įveikti kliūtis, išreikšti emocijas. Banduros nuomone (Žukauskienė, 2006), agresyviu elgesys laikomas tik tuomet, jei jis nesutampa su priskiriamu socialiniu vaidmeniu. Socialinis aspektas yra svarbus dar ir todėl, kad pagal jį yra vertinama ar veiksmas yra pateisinamas ir priimtinas, kiek jis teisėtas ir kokia galima atsakomoji reakcija.

Darbe *agresija* įvardijamas elgesys, apimantis visas dažniausiai autorių išskiriamas agresijos rūšis (Rumpf, 2004): nepiktybinę, aktyviają spontanišką - *reaktyvinę (atsakomąją)*, *gynybinę*, kuriai būdingas priešiškus ir kuria siekiama apsiginti nuo baimės, ir *aktyviają* - aiškų, samoningą priešiškus aplinkiniams su griovimo ar kenkimo tendencija; taip pat ir *netiesioginę*, apibrėžiamą kaip manipuliavimas ar kenkimas kito asmens socialinei padėčiai ar reputacijai.

1.2. Agresyvaus elgesio kilmę aiškinančios teorijos

Pasak Suslavičiaus ir Valicko (1999), šiuo metu populiariausios yra keturios psichologinės agresijos teorijos bei įvairios jų versijos: instinktų, frustracijos-agresijos, socialinio mokymosi ir socialinė kognityvinė.

1.2.1. Biologinės (instinktų) agresyvumo teorijos

Žmogiškojo smurto istorijoje apibūdinant smurtinio elgesio motyvus, visuomet dominavo biologinės koncepcijos – teigia Gilligan (2002). Viena populiariausių daugiau nei šimtmetį teigia, kad smurtinio elgesio impulsai kyla instinktų lygmenyje ir yra paveldėti iš mūsų protėvių gyvūnų. Žymiausi šalininkai – Froidas ir Lorenzas.

Froidas teigė, kad agresija kyla iš įgimtų instinktų, kuomet yra blokuojami gyvenimo instinkto impulsai – seksualinė energija. Vėliau mokslininkas pakeitė nuomonę ir agresiją kildino iš destruktijos (mirties) instinkto. Šioje *potraukio (instinkto) teorijoje* agresijos instinktas laikomas antriniu, kilusiu iš pirminio savęs destruktijos, mirties instinkto; agresija - individo pastanga nukreipti mirties instinktą nuo savęs destruktijos į kitus asmenis, nes kitaip destruktijos instinktas sunaikintų patį individą (Braslauskienė, Jonutytė, 2005).

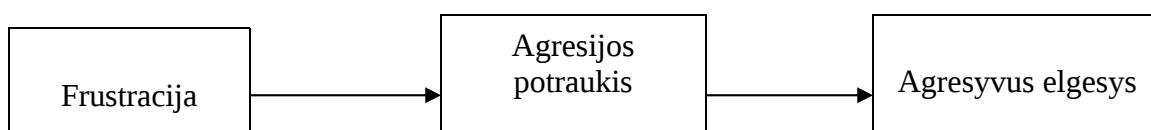
Lorenzas *etologinėje teorijoje* (Žukauskienė, 2006) tvirtina, kad žmogaus polinkis elgtis agresyviai kyla iš įgimto savisaugos instinkto; agresyvių veiksmų raiška priklauso nuo sukauptos agresyvios energijos kiekio ir nuo paskatų, kurios palengvina agresyvų elgesį, stiprumo. Pasak Paulausko, (1988), Lorenzas įtampą kaupiantį individą lygina su hidrauliniu siurbliu: neigiama energija akumuliuojama iki tam tikros ribos, o po to įvyksta spontaniškas, nevaldomas jos išsiveržimas.

Froido ir Lorenzo teorijose agresija laikoma instinktyvių, įgimtų veiksmų padariniu, todėl išvengti agresijos protrūkių arba juos pašalinti beveik neįmanoma, galima tik laikinai sumažinti jų intensyvumą. Agresyvus elgesys, kaip ir bet kuri koordinuota veikla, priklauso nuo įgimtų smegenų ir raumenyno struktūrinių savybių.

Banduros (2000) nuomone, impulsų teorijos pateikia praeities įvykių aiškinimus, tačiau negali prognozuoti ateities įvykių, tuo tarpu psichologinės teorijos vertingumas vertintinas pagal „išdirbtų“ procedūrų, nukreiptų į psichologinius pokyčius įgyvendinimą.

1.2.2. Frustracijos-agresijos teorija

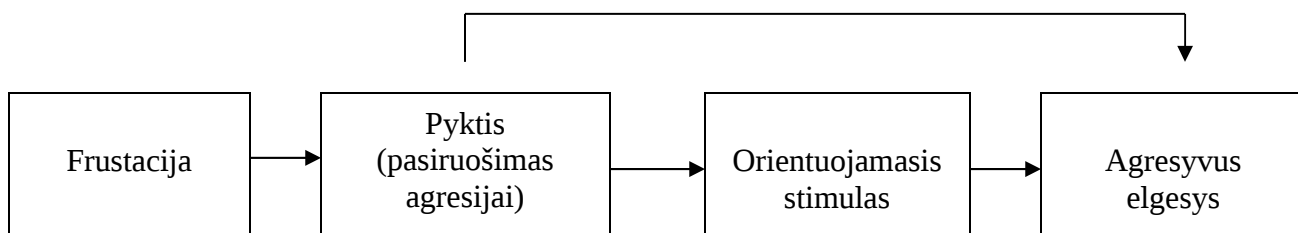
Frustracijos, kaip delinkvencijos priežasties, ir agresijos, kaip jos padarinio, santykį vienas pirmųjų aprašė Froidas, tačiau empiriškai pagrįsta frustracijos-agresijos teorija siejama su Dollardo vardu (Paulauskas, 1988). Pagal šią XX a. viduryje populiarią teoriją, agresija yra natūralus ir universalus gyvo organizmo atsakas į frustraciją (Nasvytienė, 2005). Šiuo atveju frustracija suprantama kaip trukdžiai siekiant kokio nors tikslo – ji atsiranda, kuomet žmogus negali pasiekti trokštamo tikslo arba atlikti atitinkamų veiksmų, kai jis to nori. Didėjant frustracijai, didėja ir agresyvaus elgesio stimuliacija (Suslavičius, Valickas, 1999) (2 pav.).

2. pav. Agresijos pasireiškimas pagal Dollardą (Suslavičius, Valickas, 1999)

Frustracijos sukelta agresija paprastai nukreipiama į objektą ar subjektą, trukdantį siekti tikslo. Tuomet, kai originalaus objekto, į kurį norima išreikšti agresiją, nėra, tikėtina, kad agresija bus perkelta į panašų objektą, priklausomai nuo jaučiamo bausmės baimės stiprumo. Frustracija sukelia pasirengimą agresijai, bet ar agresija bus išreikšta, priklauso nuo papildomų aplinkos sąlygų.

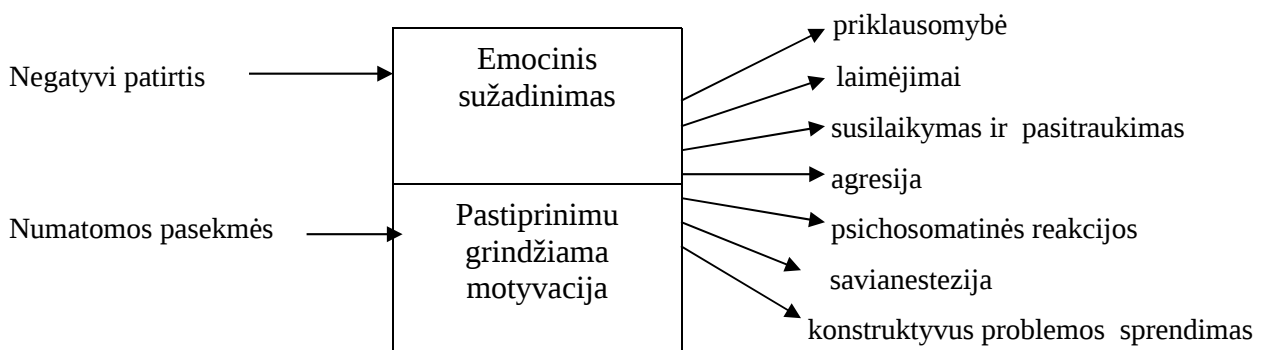
Berkowitzo (Braslauskienė, Jonutyė, 2005) manymu, frustracija tiesiogiai nesukelia agresijos, tačiau skatina emocinio sužadavimo būseną, galimą apibūdinti kaip pyktį, lemiantį vidinį žmogaus pasirengimą agresijai; tačiau ir tuomet agresyvus elgesys pasireiškia tik jei aplinkoje yra atitinkami orientuojantys stimulai (kitų žmonių poveikiai, mažinantys agresyvaus elgesio apribojimus, objektai, vienaip ar kitaip susiję su agresija, negatyviais išgyvenimais ir pan). Vėliau Berkowitzas pripažino, kad ypač stiprus pyktis gali sukelti agresija ir tuomet, kai aplinkoje nėra jokio orientuojančio stimulo. (3 pav.).

3 pav. Agresijos pasireiškimas pagal Berkowitz (Suslavičius, Valickas, 1999)

1.2.3. Socialinio išmokimo agresijos teorija

Bandura (2000) neatmeta biologinių faktorių reikšmės, pripažindamas, kad nervų sistema dalyvauja agresyviame, kaip ir bet kokiame kitokiame veiksmo, tačiau pernelyg nesureikškina neuropsichologinių agresyvaus elgesio mechanizmų, teigia, kad šių mechanizmų aktyvacija priklauso nuo atitinkamos sąmonės stimuliacijos ir kontrolės. Todėl skirtingos agresyvaus elgesio formos, jų pasireiškimo dažnumas, situacijos, kuriose jis plėtojamas, taip pat išpuoliams pasirinkti objektai daugeliu atvejų yra sąlygojami socialinio išmokimo veiksmų.

4 pav. Agresijos pasireiškimas pagal Bandurą (Suslavičius, 1997)

Vienu svarbiausių agresyvių reakcijų išmokimo būdu Bandura laiko tiesioginį tokio elgesio paskatinimą. Agresyvaus elgesio pastiprinimas (materialinis paskatinimas: pinigai, trokštami daiktai, žaislai ar saldumynai; socialinis palaikymas ar aukštesnis statusas) ženkliai padidina tikimybę, kad panašūs veiksmai kartosis ir ateityje. Netiesioginė patirtis – mokymasis stebint, anot Banduros (Бэрн, Ричардсон, 1997), yra dar efektyvesnis būdas įsisavinant agresyvias elgesio formas, nes bandymų ir klaidų metodas gali būti nepakankamai saugus, tuo labiau, kad agresyvaus elgesio pavyzdžių apstu ne tik artimiausioje aplinkoje, bet ir medijose (kinofilmuose, televizijos laidose, žiniasklaidoje, literatūroje). Stebėti pavyzdžiai, kuomet agresijos išpuoliai sulaukia palaikymo ar lieka nebaudžiami, neretai įkvepia panašioms poelgiams.

Taigi, Banduros nuomone (Бэрн, Ричардсон, 1997), išsami agresyvaus elgesio analizė reikalauja atsižvelgti į tris faktorius: būdingo elgesio būdų įsisavinimą, jį provokuojančius faktorius bei sąlygas, kuriose toks elgesys įtvirtinamas (5 pav.).

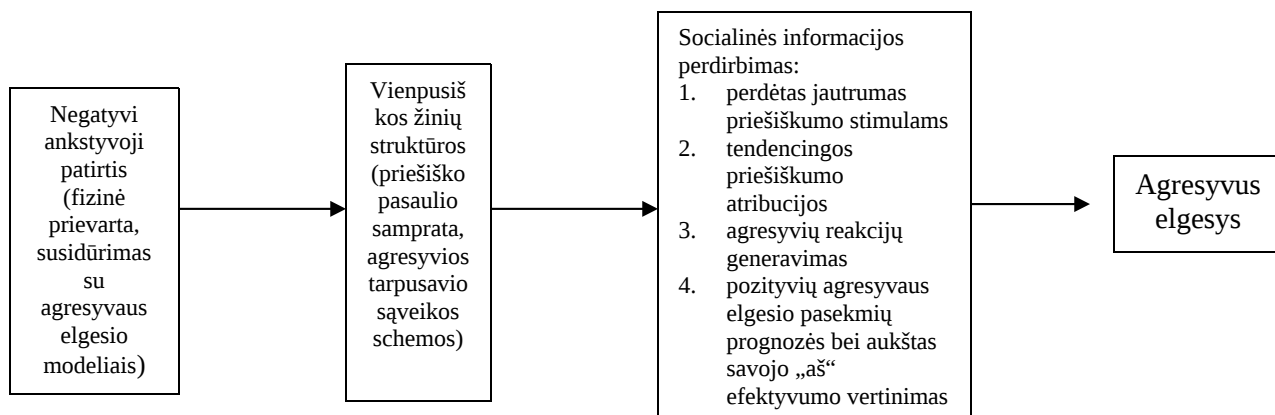
Agresija įgyjama įtakojant	Agresija provokuojama	Agresija reguliuojama
<ul style="list-style-type: none"> ○ Biologiniams veiksniams (nervų sistema, hormonai) ○ Išmokimui (asmeninė patirtis, stebėjimas) 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Šablonų poveikio (sujaudinimas, dėmesys) ○ Nepriimtino elgesio (išpuoliai, frustracija) ○ Skatinančių motyvų (pinigai, žavėjimasis) ○ Instrukcijų (įsakymai) ○ Ekscentriškų įsitikinimų (paranoinės idėjos) 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Išoriniais paskatinimais ir nuobaudomis (materialinis atlygis, nemalonus pasekmės) ○ Netiesioginiais pastiprinimais (stebėjimas kaip apdovanojami ar baudžiami kiti) ○ Savireguliacijos mechanizmu (išdidumas, kaltės jausmas).

5 pav. Agresijos įtakojimas, provokavimas ir reguliavimas (pagal Бэрн, Ричардсон, 1997)

1.2.4. Socialinė kognityvinė agresijos teorija

Šios krypties susiformavimui, tiesiogiai remdamiesi kognityvine teorija, pradžių padarė Spivackas, Plattas ir Shure'as (Žukauskienė, 2006). Jie teigė, kad agresyvus elgesys ir kitos destruktivaus elgesio formos yra klaidingo kognityvinio duomenų perdirbimo rezultatas.

Dodge'o ir jo kolegų manymu, asmenybės reakcija į įvairius konkrečioje socialinėje situacijoje gaunamus stimulus pasireiškia kaip informacijos perdirbimo proceso, sudaryto iš tam tikrų nuoseklių žingsnių arba stadijų, seka, galinti funkcionuoti tiek sąmoningai, tiek nesąmoningai, funkcija. Kuo daugiau netikslumų ir iškraipymų atsiranda kiekviename iš šešių informacijos perdirbimo žingsnių, tuo didesnė tikimybė, kad žmogus reaguos netinkamai ir pažeis prosocialias normas (Braslauskienė, Jonutyte, 2005). Agresyvių vaikų socialinės informacijos perdirbimo ypatumus gali nulemti ankstyvoji patirtis, kai suformuluojamos atitinkamos žinių struktūros (6 pav.).

6 pav. Agresijos pasireiškimas pagal Dodge (Braslauskienė, Jonutyte, 2005)

Vaikai, dažnai stebintys agresyvių aplinkinių elgesį, yra labiau linkę į frustraciją ir fizinį pavojų reaguoti agresyviai (Šeibokaitė, 2008). Pagal socialinę kognityvinę agresijos teoriją pastovus agresyvumas – tam tikras išmuktų agresyvių scenarijų rinkinys, sunkiai pasiduodantis keitimui.

Darbe remiamasi socialinio išmokimo (Бандуря, 2000) teorija, nes ji agresijos nelaiko įgimtu ir neišvengiamu instinktu, o išmoku, kaip ir bet kuris kitas, socialinio elgesio modeliu ir pripažįsta įvairių intervencijų (pvz., agresyvių elgesį provokuojančių faktorių eliminavimas) bei elgesio modifikacijų galimybę, kas galėtų vesti link agresijos prevencijos ar mažėjimo.

1.3. Agresyvaus VGN auklėtinių elgesio ištakos

Vaikai - ypatingi visuomenės nariai, kaip socialinė grupė neturintys savarankiško statuso (Juodaitytė, Taroza, 2001) ir visiškai priklausantys nuo suaugusiųjų, kartu ir nuo jų sukurtų institucijų.

Lietuvos Statistikos departamento (<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1866>) duomenimis, 2009 metais tėvų globos neteko 2 175 vaikai (922 iki 6 metų amžiaus), pusė jų - 1 264 vaikai - buvo apgyvendinti vaikų globos namuose. Iš 5 425 vaikų, kuriems 2008 metais buvo nustatyta laikinoji globa (rūpyba), beveik pusei (2 451 vaikų) tėvų neterminuotai apribota tėvų valdžia, kas penktu (1 121 vaiku) tėvai nesirūpino, netinkamai auklėjo, 16 patyrė smurtą šeimoje.

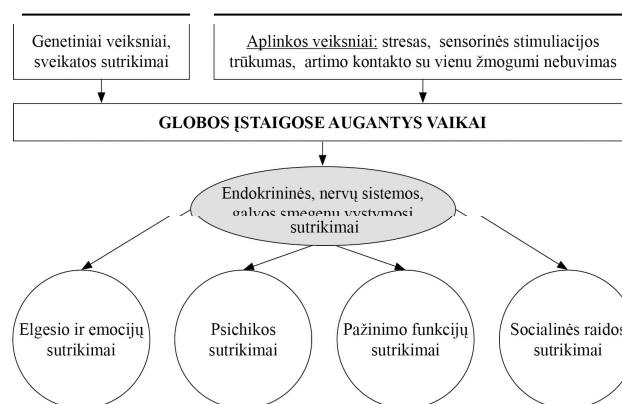
Ši liūdna statistika iliustruoja tyrėjų nuorodas, kad į vaikų globos (kūdikų) namus patenka (socialiniai ir formalūs) našlaičiai, pusiau našlaičiai, invalidų, pensininkų, vienišų motinų, gausių ir nedarnių šeimų vaikai (Barkauskaitė, 1999), jau išgyvenę vieną iš dažniausiai stresą vaikui sukeliančių bei elgesio ir emocijų sutrikimų atsiradimą įtakojančių patirčių - tėvų praradimą, atskyrimą nuo jų (Radzevičienė, 1997). Dauguma jų patyrė ne vieną, o po keletą traumuojančių įvykių, įskaitant fizinį žiaurumą, seksualinę prievartą; matė žiaurų vienų šeimos narių elgesį kitų atžvilgiu; kai kurie ilgam buvo palikti be priežiūros; net 93,5% vaikų tėvų sirgo alkoholizmu (Žukauskienė, Leiputė, 2002); daugeliui šių vaikų jau susiformavę elgesio sutrikimai (Kaffemanas, 2000), rimtų psichikos sveikatos problemų turi 35–85% vaikų (Čepukienė, Pakrošnis, 2008). Visiems jiems būtinas ypatingas dėmesys, priežiūra ir įvairių specialistų pagalba.

Ilgus metus, ypač tarybiniu laikotarpiu, buvo laikomasi nuostatos, kad, vaiką apgyvendinus globos ar ugdymo įstaigoje, visos problemos tarsi išsisprendžia - vaikas atskirtas nuo destruktivios socialinės aplinkos, užtikrinamas visapusiškas jo ugdymas ir sveikatos priežiūra. Tačiau, kaip

atskleidžia Radzevičienė, (1999; 2006), valstybinėje institucijoje jis auga ir formuojasi emocinės, kognityvinės ir socialinės deprivacijos sąlygomis; akademinis ugdymo pobūdis, skatinantis kognityvinę raidą, neparemtą ankstyvąja socialine patirtimi, formuoja specifinį vaiko suvokimą ir jį supančio pasaulio pažinimą. Vaikas, patalpintas į valstybinę globos ar ugdymo instituciją, pajunta savo skirtingumą nuo kitų, apleistumą ir socialinės situacijos beviltiškumą, nerimą dėl neaiškių ateities perspektyvų, išryškėja specifiniai charakterio, elgesio, asmenybės bruožai, būdingi deprivuotiems vaikams (Kaffemanienė, 2001).

Vaikai, anksti praradę ryšius su savo biologiniais tėvais, vėliau jiems jaučia tik nuoskaudą ir pyktį, dėl ko pasireiškia neigiamos nuostatos visų suaugusiųjų atžvilgiu. (Žukauskienė, Leiputė, 2002). Santykių su suaugusiaisiais pilnavertiškais negali padaryti ir gyvenimas globos įstaigoje (Daulenskienė, Radzevičienė, 2002), nes nors šie vaikai jaučia begalinį dėmesio, šilumos, meilės, teigiamų emocijų ir bendravimo su suaugusiaisiais poreikį, šie poreikiai yra visiškai netenkinami, nes yra netekę asmeniškumo, intymumo (dėl nuolatinės ugdytojų kaitos perkeltant į kitą grupę ar įstaigą), esti emocionaliai skurdūs ir monotoniški, reglamentuoti kasdienės rutinos.

Kavaliauskienė (2009), apžvelgusi įvairių autorių darbus, nurodo, kad vaikas, augantis institucijoje patiria daugelio neigiamų veiksnių įtaką: viena vertus, tai veiksniai, turimi jau patenkant į įstaigą (genetiniai, sveikatos sutrikimai, neigiama patirtis), kita vertus – gyvenimo institucijoje veiksniai, neigiamai įtakojantys vaiko endokrininę sistemą, sutrikdantys galvos smegenų vystymąsi, tuo pačiu lemiantys elgesio ir emocijų, psichikos, kognityvinės bei socialinės raidos sutrikimus (7 pav.).

7 pav. Vaikus, augančius institucijoje, veikiantys veiksniai bei jų įtaka vaiko raidai (Kavaliauskienė, 2009)

Mokslininkai (Čepukienė, Pakrošnis, 2008; Žukauskienė, Leiputė, Malinauskienė, 2004; Juodraitis, 2004; Samašonok, Gudonis, 2006) neranda vienareikšmiško atsakymo: kas – dėl neigiamos ankstyvosios patirties susiformavusios elgesio ir reagavimo į aplinką tendencijos ar

globos sistemos ypatumai (nepalankios gyvenimo sąlygos, auklėtojų neprofesionalus elgesys) - didesne dalimi lemia VGN globotinių psichosocialinės sveikatos bei elgesio problemas.

Tam tikri globos namų ypatumai: aiški struktūra, t.y. taisyklių buvimas, saugumo užtikrinimas bei specialistų profesionalumas (konstruktyvaus bendravimo įgūdžiai) – veiksniai, galintys turėti teigiamą poveikį vaiko prisitaikymui (Čepukienė, Pakrošnis, 2008). Tačiau vaiko, nevisada besielgiančio taip, kaip iš jo tikisi suaugusieji, situacija neretai tampa sudėtinga – jis pajunta ne tik jų supančių suaugusiųjų, bet ir visuomenės, kurioje dažnai būna susiformavusios tam tikros išankstinės nuostatos ir taisyklės tokių vaikų atžvilgiu, „spaudimą“ (Juodaitytė, Taroza, 2001); neretai „etiketizuojamas“ ne tik jo elgesys, bet ir pats vaikas, jis patenka į neigiamą pažiūrų lauką. O kuomet aplinkiniai pradeda akcentuoti deviantinius vaiko vaidmenis, jam darosi vis sunkiau pakeisti priskirtą vaidmenį, paneigti nuomonę, kad tai sudaro jo identiškumo esmę (Acus 2000). Kaip rodo vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos praktika (Šalaševičiūtė, 2008), VGN yra susiformavęs itin neigiamas požiūris į probleminio elgesio vaikus. Iškilus sunkumams, praktikoje dažnai sprendžiamas ne pagalbos probleminio elgesio vaikui suteikimo, o „atsikratymo“ juo klausimas.

Sivec (2005) tyrime beveik visi (91%) dvylikos VGN dabuotojai pripažįsta, kad bendravimas su vaiku, siekiant sukurti gerus santykius ir pasitikėjimą, sąlygų sudarymas jaustis reikšmingais ir gerbiamais, rūpinimasis vaiko saugumu ir sveikata yra svarbiausios globos namų pedagoginės funkcijos. Tačiau, kaip atskleidė Čepukienės ir Pakrošnio (2008) tyrimas, beveik visuose jų tirtuose VGN auklėtojai, bendraudami su vaikais, dažniausiai yra nelinkę vadovautis pozityviu požiūriu (pastebėti ir paskatinti paauglių pastangų elgtis tinkamai), motyvuodami tuo, kad vaikai privalo taip elgtis, todėl nėra už ką jų girti, tačiau yra linkę tuoj pat pastebėti netinkamą elgesį – net ir dėl menkiausių prasižengimų ar nepatinkančio elgesio, užuot diskutavę ir ieškoję konstruktyvių sprendimo būdų, pasirenka barti, bausti ar žeminti. Braslauskienė (2001) nurodo, kad pasitaiko atvejų, kuomet institucijų darbuotojai, anot Kalinauskaitės (2010) galimai patys atėję iš aplinkos, kuri taip pat pilna moralinių, materialinių, žmogiškųjų problemų, net smurto, yra šiurkštūs su vaikais, taiko jiems fizinės ir ribojančio poveikio bausmes (užduoda per veidą, galvą, nugarą, trenkia per rankas, sukioja ausis, tampo už plaukų, stato į kampą, uždaro vieną kambaryje, neleidžia dalyvauti išvykose, pramogose ir kt.). Globos namų ugdytojai, stokodami pedagoginių ir psichologinių žinių, psichologiškai pavargę nuo vaikų nepasitikėjimo savimi, dažnų ginčų, barnių, kerštingumo, peštynių, nesugeba suvokti individualaus vidinio vaiko pasaulio; jų bendravimą neretai lydi neigiamos emocijos, vaikai dažnai jaučia baimę, nerimą, patiria atstūmimo ir

atmestinumo jausmą; jų sąmonėje ir pasąmonėje kuriamas netinkamo bendravimo su kitais žmonėmis modelis.

Beveik pusėje Čepukienės ir Pakrosnio (2008) stebėtų VGN menkai užtikrinamas ugdytinių saugumas – mažai dedama pastangų vienus ugdytinius apsaugoti nuo kitų (pvz. turinčių rimtų elgesio problemų). VGN auklėtiniai tarpusavyje iškilusias problemas dažniausiai sprendžia kumščiais, nevengia vienas kitą užgauti, skaudžiai įžeisti, žiauriai sumušti (ypatingai mergaitės); auklėtojos kartais nepajėgia vaikų išskirti, nes jie turi daug jėgos ir pykčio, o dar daugiau agresyvumo, yra labai kerštingi (Braslauskienė, 2001). Muštynės vaikams yra priimtinas, „normalus“ problemų sprendimo būdas. Tarpusavio santykiuose vaikai vadovaujasi principu: „aš-tau, tu-man“.

Nepalankios gyvenimo sąlygos: meilės ir šilumos trūkumas, nesaugumo jausmas, aplinkinių abejingumas ar priešiškus formuoja neigiamą savęs vertinimą (vaikai jaučiasi niekam tikę, neturintys teigiamų savybių, niekam nereikalingi, nevykėliai, neturintys kuo didžiutis) (Samašonok, 2005), tai sąlygoja nepasitikėjimą savimi, uždarumą, neigiamą pasaulio sampratą. Gyvendami VGN, vaikai dažnai jaučia baimę, nerimą, patiria atstūmimo ir atmestinumo jausmą, dažnai jaučiasi įskaudinti ir kalti, atstumti ir ignoruojami (Braslauskienė, 2001). Įvairiais būdais siekdami surasti savo vietą tarp kitų, dažniausiai stengiasi atkreipti dėmesį ar siekti tikslo jėga, įsitvirtinti mėgina naudodami nekonstruktyvius būdus: demonstratyvų, konfliktišką (Raslavičienė, Zaborskis, 2002), agresyvų ar delinkventinį elgesį (Malinauskienė, Žukauskienė, 2007).

Kaip liudija įvairių tyrimų duomenys (Vyšniauskytė, Rimkienė, 2008), atstumtųjų ir izoliuotųjų statusui priklausantys vaikai ir paaugliai, rečiau patenka į prosocialią, tarpusavio santykius skatinančią sąveiką ir dažniau dalyvauja vykstant destruktiniam tarpusavio bendravimui, susilaukia mažesnės mokytojų paramos, dažniau tampa bendraamžių agresijos objektu, jiems būdingas didesnis socialinio streso lygis, jie stipriau išgyvena vienišumo jausmą, kas, savo ruožtu, gali įtakoti agresyvų bei delinkventinį elgesį (Malinauskienė, Žukauskienė, 2007).

Ačienė ir Čepukienė (2008) nurodo, kad tiek nesaugumo jausmas, tiek silpnumo demonstravimas gali paskatinti smurtiniams veiksams: jei vaikas jaučiasi nesaugiai, jis gali imtis papildomų priemonių saugumui užsitikrinti – pradėti smurtauti kitų atžvilgiu; silpnumo demonstravimas gali patraukti agresyvesniųjų dėmesį ir paskatinti patyčias jo atžvilgiu. Tai, kurį vaidmenį pasirinks - aukos ar agresoriaus, lemia charakterio ypatumai, specifinė asmenybės struktūra (Фомиченко, 2010). Kast (Bražienė, Mockienė, 2008) nurodo, kad vaikas gyvenime pasirenka vieną iš trijų: aukos, agresoriaus vaidmenų ar vidurio kelią pagal tai, kaip vaikystėje

išmokomas elgtis su savo agresija: auka paprastai pratinama būti gera ir niekada nerodyti pykčio. Užuoť pykusi ir gynusi savo interesus, auka pasiduoda nerimui, baimei, nepasitiki, kad pati gali apsisaugoti nuo grėsmių, todėl nuolat ieško, kas apgintų. Destruktyvus agresorius nuo mažų dienų yra įpratęs viską pasiekti jėga, norimą žaislą, daiktą, skanėstą atimdamas iš silpnesnio bendraamžio. Auka leidžia meluoti, ją apgaudinėti, prieš ją smurtauti, o agresorius melu, manipuliacijomis, sukčiavimu griebiasi prievartos.

Daugelio tyrėjų duomenys atskleidžia (Didžiokienė, Žemaitienė, 2005), kad patirtas smurtas stipriai sutrikdo vaiko dvasinę pusiausvyrą bei savijautą, yra siejamas su neadekvačiu savęs vertinimu, socialinės kompetencijos stoka, psichopatologine simptomatika, padidėjusiu depresiškumu, nerimo sutrikimais, piktnaudžiavimu priklausomybę sukeliančiomis medžiagomis, nesaugia lytine elgsena. Smurtą patyrusių vaikų kognityvinė branda dažniau atsilieka nuo jų bendraamžių. Jie prasčiau suvokia kitų žmonių emocinius išgyvenimus, agresyviai elgiasi su bendraamžiais (ypač tose situacijose, kai jie negali elgtis taip, kaip norėtų, o turi atsižvelgti į aplinkinių interesus), jiems būdinga prasta savikontrolė (staigūs pykčio, susierzinimo priepuoliai) bei neigiami emociniai išgyvenimai (Valickas, 1997).

Nemažiau pavojų slypi ir smurtautojo ateityje - Tremblay, Nagin, Séguin, Zoccolillo, Philip, Zelazo, Boivin, Pe´russe ir Japel (2004) nurodo, kad vaikų fizinė agresija yra pagrindinė visuomenės sveikatos apsaugos problema ne tik todėl, kad vaikystės agresija yra vėlesnių fizinių ir psichinių sveikatos problemų pirmtakas, jiems taip pat kyla didesnis alkoholio, kvaišalų, nelaimingų atsitikimų, smurtinių nusikaltimų, depresijos, suicido, piktnaudžiavimo sutuoktiniu ir aplaidaus ir įžeidžiančio vaikų auklėjimo pavojus.

Viena agresyvumo, kaip neadaptyvios elgesio strategijos, priežasčių, remdamasi empiriniais duomenimis, Šeibokaitė (2008) nurodo nepakankamus kognityvinius gebėjimus - žemesnių kognityvinių gebėjimų vaikai ir paaugliai mažiau pajėgūs moksle, menkai supranta socialines problemas, nesugeba užmegzti ir palaikyti patenkinamų santykių su kitais, turi menkesnius konfliktų sprendimo įgūdžius.

Tremblay su bendraautorais (2004), apžvelgę daugelio užsienio tyrėjų darbus, vaikų agresyvumo priežastimis nurodo žemą intelekto koeficientą, impulsyvumą, hiperaktyvumą, empatijos ir jautrumo trūkumą, tėvų žemą išsilavinimo lygį, antisocialų elgesį, prastus vaikų auklėjimo įgūdžius, ankstyvus motinos gimdymus. Yra įrodymų, kad šios problemos perduodamos iš kartos į kartą tiek genetiniu, tiek ir aplinkos kanalais.

Vaikai, turintys hiperaktyvumo, opozicinio neklusnumo, elgesio, depresinį ar kai kuriuos nerimo sutrikimus taip pat patiria problemų valdydami savo pyktį (Williams ir kt., 2004), kas paveikia visas jo funkcionavimo sritis: akademinę, bendravimo tarp bendraamžių ir šeimos rate. Dažnai jie patiria sunkumų su valdžios atstovais, mokykloje, ir yra atstumiami bendraamžių. Neigiamas grįžtamasis ryšys gaunamas iš tėvų, bendraamžių ir valdžios organų dažnai palaiko jų agresyvių elgesį.

Eilė autorių (Baumeister ir kiti; Bushman ir Baumeister; Kernis ir kiti; cit. Anderson ir Bushman, 2002; Heppner ir kt., 2008) viena agresyvaus elgesio priežasčių bei kurstytojų nurodo neadekvačią (išpūstą) ar nestabilią savigarbą, ypač kuomet kyla įžeidinėjimų, nepritarimo bei pavojaus jų aukštam savivaizdžiui grėsmė. Tokiu atveju dauguma stengiasi išlaikyti „parodomąją“ savo vertę neretai pernelyg karštai ją gindami. Šiuo atveju agresyvus elgesys - viena priemonių, kuriomis bandoma atkurti pažeistą savivaizdį. Kita vertus, kaip nurodo Kempes ir kt. (2005), vaikai, vertintini kaip agresyvūs, dviprasmiškas situacijas yra linkę vertinti kaip jiems priešiškas ir reaguoti reaktyviai.

Kepalaitės (2008) nuomone, elgesį nulemia menkavertiškumo kompensavimo kryptis, priklausanti nuo socialinio intereso sklaidos, todėl paaugliams, kurių menkavertiškumo rodikliai dideli, o socialinio intereso lygis žemas, būdingas kompensuojamasis elgesys, nukreiptas į kontaktų su aplinka vengimą, jie dažniau gali tapti patyčių aukomis, turėti emocinių problemų, būti linkę į saviagresiją.

Tiek vienų (agresorių), tiek ir kitų (potencialių aukų) naudojamos elgesio strategijos gali tapti užsifiksavusia išmokto elgesio forma ir sudėtine asmenybės identiteto dalimi, kas trukdytų ateityje efektyviai ir adekvačiai spręsti iškilusias problemas (Baranauskienė, Juodraitis, 2008).

Tarsi apibendrinama eilės autorių, tiriančių VGN auklėtinių problemas, nuorodas, Čepukienė (2008) teigia, kad globojami vaikai susiduria su sunkumais trijose pagrindinėse srityse:

- prierašumas - jie ne kartą buvo atstumti ir patyrė praradimą
- elgesys - jų elgesys dažnai yra sunkus tiems, su kuriais jie gyvena
- savigarba - paprastai jie stokoja įgūdžių ir sėkmės, kuriais remiasi vertės jausmas.

Darbe apžvelgtų autorių nurodyti, VGN auklėtinių agresyvaus elgesio genezėje sąveikaujantys veiksniai, apibendrinami 8 paveiksle.

Asmenybiniai individualieji veiksniai	Paveldimumas	Genetinė predispozicija
	Biologiniai faktoriai	Lytis Individualūs hormonų pusiausvyros ypatumai
	Patologiniai faktoriai	Psichinė liga Psichosomatinis susirgimas
	Asmenybiniai ypatumai	Žemi kognityviniai gebėjimai
		Impulsyvumas
		Hiperaktyvumas
Sutrikimai	Opozicinio neklusnumo sindromas	
	Elgesio ir emocijų sutrikimas	
Neigiamas patyrimas iki patenkant į VGN	Traumuojanti patirtis	Patirta (fizinė, psichologinė, emocinė, seksualinė) prievarta
		Žiauraus elgesio stebėjimas
		Atsiskyrimas nuo tėvų
Neigiama gyvenimo VGN patirtis	Nepalankios gyvenimo sąlygos	Jau susiformavusios neadaptyvios elgesio ir reagavimo į aplinką tendencijos, interpretaciniai ir elgesio scenarijai
		Nepilnavertiški, emocionaliai skurdūs ir monotoniški, netekę asmeniškumo, reglamentuoti kasdienės rutinos santykiai su suaugusiais
		Aplinkinių abejingumas ar priešiškus
		Dėmesio, meilės, šilumos, teigiamų emocijų stygius
		Nerimo, baimės, nesaugumo jausmas
		Neigiama savivertė
	Neprofesionalus auklėtojų elgesys	Neadekvati savigarba, pasitikėjimas savimi
		Nepozityvus ne tik elgesio, bet ir paties vaiko „etiketizavimas“
		Deviantinių vaiko vaidmenų akcentavimas
		Fizinio, psichologinio poveikio priemonių taikymas
		Pozityvaus požiūrio į vaiką trūkumas

8 pav. Veiksniai, provokuojantys agresyvų VGN auklėtinių elgesį

1.4. Agresyvaus elgesio prevencija, intervencija ir postvencija

Kalpokienė, Klimukienė ir Tarozienė (2010) šmaikštuoja, kad lašas profilaktikos atstoja marias gydymo. Taigi, agresyvumo „gydymas“, medicinos terminais kalbant, mažiausiai rentabilus santykinė prasme ir mažiausiai kliniškai efektyvus absoliučia prasme, vertinant visas (pirminė, antrinė profilaktika ir „gydymas“) kovos su šiuo reiškiniu formas. Tačiau nuo senų laikų tradiciškai agresiją ir smurtą bandoma įveikti naudojant „teisingos“, tačiau vistiek prievartos, priemonės ir formas: draudimus, bausmes (iki gyvybės atėmimo), kalėjimus ar kitokį žiaurų elgesį, nors, kaip tvirtina Gilligan (2002), visa tai ne mažina, o dar labiau padidina visuomenės agresyvumą. Net ir ekstremaliausia - mirties bausmė - dalies visuomenės laikoma efektyvia nusikaltimų prevencijos priemone, šalyse, kur ji dar iki šiol yra taikoma, šių problemų neišsprendė.

Visos šios tiesos galioja ir VGN auklėtinių agresyvaus elgesio prevencijai – vien draudimais, barimais, pagraudenimais, apribojimais ar bausmėmis, kaip rodo praktika, maža ką galima pasiekti. Tyrimai atskleidžia (Pūras, 2007), kad labiausiai pasiteisina investicijos į modernias visuomenės sveikatos technologijas, pirmiausia į efektyvių prevencinių programų vykdymą.

Pedagoginė korekcinė veikla, nukreipta prieš vaikų agresiją, skirstoma į (Kairienė, 2006):

- Prevenciją - sąlygų, didinančių agresyvaus elgesio su vaikais galimybę, naikinimas
- Intervenciją - įsikišimas į agresijos procesą ir ėmimasis atitinkamų kompleksinių veiksnių (įvairių sričių specialistų – medikų, teisininkų, psichologų, socialinių pedagogų, socialinių darbuotojų, pedagogų - suderinta veikla)
- Postvenciją - poveikio, padaryto agresyviais veiksmais, padarinių naikinimas.

Hillenbrand ir Hennemann (Malinauskaitė, 2010) nurodo, kad agresijos prevencija gali būti skirstoma pagal bazinius intervencijos konstruktus kaip biheavioristinė, kognityvinė, kombinuota ir konsultacinio pobūdžio prevencinė priemonė; pagal tai, į kokią amžiaus grupę yra orientuota, ir, galiausiai, pagal prevencinės programos vykdytoją, t. y. ar ją vykdo profesionalai – kvalifikuoti pedagogai, socialiniai pedagogai, psichologai ir kt., ar projekto darbuotojai. Prevencija gali būti skirstoma ir pagal turinį, orientuotą į tikslines grupes:

- *Universalioji prevencija*, skirta visoms visuomenės grupėms, pavyzdžiui, vaikų darželio grupėms, mokyklos klasėms, sporto būreliams ir kt. Šių prevencinių programų dalyviai nepasižymi jokiais ypatingomis sutrikimų formomis ir nėra jokioje rizikos grupėje

- *Selektyvinė prevencija*, kurios tikslinė grupė - padidintos rizikos su tolesnėmis vystymosi problemomis individai arba subgrupės. Joje gali būti vaikų iš probleminių šeimų, socialiai nuskriausti ar intelekto trūkumų turintys vaikai
- *Specialiosios prevencijos* tikslinę grupę sudaro individai ar jų grupės, kurie pasižymi ankstyvaisiais psichikos sutrikimų simptomais, bet kurie dar nėra klasifikuojami kaip psichikos sutrikimai.

1.5. Agresyvaus elgesio prevencijos ir intervencijos modeliai

Nepakanka saugoti žmones nuo streso -
„statyti tiltus, kad neįkristų į upę“.
Būtina juos išmokyti plaukti
„gyvenimo upę“.
(Antonovsky, cit. Javtokas, 2009).

Tam, kad agresyvumo prevencija ir intervencija būtų efektyvi, ji turi būti tikslingai nukreipta į pagrindines VGN auklėtinių agresyvų elgesį predisponuojančias priežastis (7 pav.).

Dalies specifinių asmenybinių (lyties bei hormonų, psichinės (ne)sveikatos įtakojamų) ypatumų tikėtis pakeisti yra nerealu. Ne taip paprasta atsikratyti neigiamos ir traumuojančios patirties pasekmių. Tačiau, vaikus supažindinus su strategijomis, padedančiomis atpažinti savo emocijas, pripažįstant patirtinį ir fiziologinį jų aspektus, padedant suvokti veiksnius, lėmusius jų atsiradimą ir suvokti mąstymo vienpusiškumą, galima būtų sumažinti išgyvenamus didelius neigiamus jausmus (Williams ir kt., 2004).

Pikti jausmai ir mintys, anot įvairių užsienio šalių mokslininkų (Gaines, Barry, 2008) sukelia sujaudinimą, išreikštą širdies ritmo, raumenų įtampos ir kvėpavimo dažnio padidėjimu ir galimai besibaigiantį agresyviais aktais. Kita vertus, fiziologinis sujaudinimas, ypač dermėje su svaigalais ar kvaišalais, provokuoja piktų minčių gausą, tuo pačiu ženkliai prislopina vidaus kontrolę. Todėl autoriai agresyvaus ir probleminio elgesio valdymui rekomenduoja metodus, apimančius supažindinimą su pykčio fiziologija, pykčio valdymo ir savikontrolės strategijomis, atsipalaidavimo bei savireguliacijos technikomis, taip pat socialinių įgūdžių mokymo, mokymosi bendradarbiaujant technikomis. Pykčio valdymas (intervencija), pasak Gaines ir Barry, paprastai apima atsipalaidavimo pratimus, streso ir nerimo mažinimą, dėmesį sutelkiant į kvėpavimą. Taip pat naudingos gali būti ir kitos atsipalaidavimo technikos: progresyvus raumenų atpalaidavimas, apmąstymai, joga, vaizduotės naudojimas. Sujaudinimo mažinimas didinant savireguliaciją,

autorių įsitikinimu, – būtina sudedamoji agresyvaus elgesio prevencijos dalis. Kuomet vaikai ir paaugliai išmokomi atsipalaidavimo, jie geba patys nurimti, susidoroti su piktais jausmais, pozityviau mąstyti.

Leff, Waasdorp ir Crick (2010) nurodo, kad gali būti naudinga vaikus (tiek aukas, tiek agresorius), mokyti naujų, labiau adaptyvių elgesio strategijų, taip pakeičiant bendrą grupės kultūrą, palaikančią įvairių formų agresyvumo apraiškas. Esminių socialinių kompetencijų bei prosocialių vertybių formavimas bei puoselėjimas, pasak Sullivan, Farrell, Bettencourt ir Helms, (2008), - vienas svarbiausių problemiško ir agresyvaus elgesio prevencijos elementų.

Efektyvūs gali būti bendradarbiavimas socialinėse grupėse, bendras socialinių poreikių tenkinimas, veikla, nukreipta į vaikų savigarbos bei socialinės pagarbos didinimą, sudarant situacijas, kuriose vaikas pajus priklausomybę savajai socialinei grupei, pajus jos pagarbą ir pripažinimą, kad išorinis pasaulis – saugi ir pozityviai į jį orientuota vieta (Anderson, Bushman, 2002).

Vidinės darnos, dažnai tapatinamos su saviverte, saviatvaizdu, psichologine savijauta, gyvenimo pilnuma (Pileckaitė- Markovienė, 2001), įtakojančios individo ne tik savęs paties, bet ir savo galimybių, savybių ir vietos tarp kitų žmonių vertinimą, socialinę kompetenciją, savikritiškumą, gyvenimo tikslų formavimą (Bulotaitė, 1995), didinimas taip pat gali būti efektyvus metodus tiek agresyvumo prevencijoje, intervencijoje, tiek ir postvencijoje. Yra nustatyta (Pileckaitė-Markovienė, Paukštytė, Lazdauskas, 2008), kad žemas vidinės darnos lygis labiausiai yra susijęs su psichologiniu diskomfortu, kas įvairių autorių vertinama kaip viena galimų neadaptivaus elgesio priežasčių. Nustatyta, kad vidinė darna, laikoma vienu svarbiausių sveikatos išteklių, turi statistiškai reikšmingą ryšį su savęs vertinimu, kontrolės lokusu, gyvenimo kokybe bei iniciatyvumu, atsakomybe už savo sveikatą, gebėjimu pasirūpinti savimi bei kontroliuoti savo gyvenimą (Petrulytė, Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007).

Užsienyje ir Lietuvoje atliktų tyrimų duomenys patvirtina salutogenezės teorijos prielaidas (Javtokas, 2001) , kad tie, kurių vidinės darnos lygis žemesnis, veikiant stresoriams, yra mažiau psichologiškai atsparūs, dažniau patiria fizinį smurtą, stokoja esminių socialinių įgūdžių. Šis modelis, nukreiptas į individo bendrųjų atsparumo išteklių panaudojimą, paaiškina, kodėl neefektyvūs įvairūs draudimai ir kitos griežtos priemonės, orientuoja į pozityvumą, sveikatą stiprinančius veiksnius, psichologinių ir socialinių dimensijų sulyginimą su fiziniu lygmeniu. Salutogeninis modelis gali būti pritaikytas dukacinėje aplinkoje (Javtokas, 2007):

- Aplinkos, formuojančios ugdomųjų aukštą vidinės darnos lygį, kūrimas (saugojimas nuo pernelyg didelio streso, nestabilumo, aplinkinių palaikymas)
- Ugdomiesiems suprantamų, prasmingų ir nesunkiai įgyvendinamų sprendimų priėmimas
- Veiklos vykdymas nuosekliomis ir nuolatinėmis priemonėmis, o ne periodiškais kampanijomis
- Aktyvus ugdomųjų dalyvavimas sprendimų priėmime
- Dirbama su visais ugdomaisiais, neskirstant jų į rizikos grupes, sveikuosius ir ligonius, o parenkant jiems tinkamas priemones, formas ir metodus.

Eilė užsienio mokslininkų (Kepalaitė, 2008) prevencinėse programose taikė Adlerio idėjas apie socialinio intereso ir savireguliacijos ugdymą ir pasiekė teigiamos įtakos moksleivių, turinčių dėmesio ir hiperaktyvumo sutrikimų, tarpusavio santykiams bei adaptacijai mokykloje, jų moralinei raidai. Adlerio teigimu, pranašumo siekis, atsirandantis dėl įgimto menkavertiškumo jausmo ir stimuliuojantis įveikti visas sunkias situacijas ir aplinkybes, savo silpnybes ar kitus žmones, ir jam kryptį suteikiantis bendrystės jausmas – dvi pagrindinės varomosios jėgos, kurių vedamas žmogus egzistuoja sociume. Bendrystės jausmo (pastovi teigiama nuostata kitų žmonių atžvilgiu, besąlygiškas palankumas kitiems, rūpinimasis kitais ir noras jiems padėti; prasidedantis ryšiu su pačiais artimiausiais žmonėmis ir besibaigiantis ryšiu su visa gyvąja ir negyvąja aplinka) galimybė yra įgimta, tačiau jo sklaida priklauso nuo aplinkos poveikių. Todėl kompleksinės destruktivaus elgesio prevencinės ir korekcinės priemonės, turi būti nukreiptos į vaiko adekvačios savivertės susidarymą bei socialinio intereso (bendrystės) ugdymą.

Agresyvaus elgesio prevencinėje veikloje remiantis Mead postulatais, kad:

- Vaiko savimonė, iš esmės būdama socialine struktūra, nėra duota iš prigimties, o atsiranda socialinio patyrimo ir veiklos proceso metu kaip individo ryšys su veiklos proceso visuma ir kitais šio proceso dalyviais rezultatas (Mead, 1998)
- Individas save kaip tokį patiria netiesiogiai iš individualių savos socialinės grupės narių požiūrio arba iš apibendrinto socialinės grupės (kaip visumos), požiūrio (Mead, 1998); kitaip tariant - identitetas įgyjamas socialinio pripažinimo veiksmais - žmogus tampa tokiau, kokiu jį laiko (Blumeris, 1998)
- Žmogaus mąstymo vidinė veikla, lygiai tokia pat reali, kaip ir fiziologiniai procesai, yra veikiami iš išorės į vidų, o ne iš vidaus į išorę ir išreiškiama per išorinę veiklą (Leonavičius, 1998)

- Individo sąmonė, būdama socialinės kilmės, suvokdama save, t.y. įgydama savimonę, dalyvauja tiek socialinėje sąveikoje, tiek savęs kūrime. Žmonės yra mąstančios ir tą mąstymą reflektuojančios būtybės, kurių tapatumas ir veikla kyla iš sąveikos su kitais (Leonavičius, 1998),

ir sumodeliavus tokias socialines sąveikas, kuomet vaikas tiesiogiai ar netiesiogiai galėtų patirti teigiamą santykį su veiklos proceso visuma, visais sąveikoje dalyvaujančiais asmenimis, jo sąmonė ir savimonė, vidinė mąstymo veikla savirefleksijos būdu padėtų jam sąmoningai reguliuoti (adaptuoti) elgesį, pasirenkant iš visų jam žinomų elgesio strategijų.

Rogers (2005), turintis didelę darbo su smurtą patyrusiais vaikais patirtį nurodo, kad individai elgiasi neįtikėtinais destruktiviai, nebrandžiai, regresyviai, asocialiai, žalingai dėl gynybiškumo ir vidinių baimių. Tačiau kiekvienas individas, būdamas suprastas ir pripažintas, atsikrato melagingų fasadų, kuriais buvo atsigręžęs į gyvenimą ir juda pirmyn, iš esmės keičiasi teigiama linkme. Tam būtinas tam tikras santykis, palankus pokyčiams psichologinis klimatas. Nepakanka žmogui išaiškinti jo klaidas, rekomenduoti žingsnelius, vedančius jį į priekį, lavinti jo supratimą apie labiau patenkinamą gyvenimo būdą – taip, daugių daugiausia, galima pasiekti tik laikinų, netrukus išnykstančių, pokyčių ir paliekančių žmogų dar labiau įsitikinusių savuoju neadekvatumu. Visi pokyčiai atsiranda dėl santykyje įgyjamos patirties. Jei asmuo visiškai pripažįstamas, jei nepateikiamas joks vertinimas, o vien atjauta ir simpatija, jei pripažįstama, kad pati žmogaus prigimties šerdis, giliausi jo asmenybės klodai, jo „gamtiškosios prigimties“ pagrindai iš esmės yra pozityvūs: socialūs, orientuoti į ateitį, racionalūs ir realistiški, individas geba sutarti su savimi, išsiugdyti drąsą, leidžiančią atsisakyti savosios gynybos ir atsigręžti į savo tikrąjį aš. Individai, net palyginti trumpą laiką esantys tokiame santykyje, patiria gilius ir reikšmingus asmenybės, nuostatų ir elgesio pokyčius.

Remiantis Banduros (2000) socialinio išmokymo teorija, aiškinančia, kad tarp individo kognityvinių savybių, jo slapto ar atviro elgesio bei išorės kintamųjų vyksta nuolatinė sąveika, kad žmogus elgiasi agresyviai tik susikločius tam tikroms socialinėms situacijoms, išprovokuojančioms tokį elgesį, pripažįstama įvairių intervencijų (pvz. agresyvų elgesį provokuojančių sąlygų eliminavimas) bei elgesio modifikacijų galimybė. Siekiant inicijuoti elgesio pokyčius, yra naudinga išanalizuoti artimiausią vaiko socialinį tinklą (Vitkauskaitė, 2001), nes sąlygų kaita gali pastūmėti link agresijos prevencijos ar mažėjimo. Taip pat reikia nepamiršti, kad vaikas greičiau priims tuos elgesio modelius, kurie duos jam naudingų rezultatų, nei tuos, kurie pasirodė neefektyvūs ar žalingi. Todėl besimokančius naujų elgesio strategijų pastūmėjus reikiama

kryptimi, kuomet jie suklysta ir paskatinus, kuomet pasiseka, tokia taktika gali daugeliui suformuoti pageidaujamas reakcijas (Бандура, 2000).

Pasak Banduros (2000), agresija gali būti reguliuojama išoriniais paskatinimais ar nuobaudomis (materialinis atlygis ar nemalonios pasekmės). Tačiau, tik mažam vaikui būtina pajusti tiesiogines fizines pasekmes; jam augant ir besivystant simbolinio mąstymo įgūdžiams, vaikas įgunda beveik neklysdamas numatyti pasekmes bei galimą pastiprinimą dėl vieno ar kito elgesio (Vaitkevičienė, 2006). Simbolinio mąstymo įgūdžiai sąlygoja išorinio pastiprinimo perėjimą į savojo elgesio vertinamąsias pasekmes ir savipastiprinimą, kuriam priskiriamas ir teigiamas emocinio sujaudinimo poveikis – relaksacija ir grįžtamasis biologinis ryšys. Savipastiprinimas, kartu su savęs stebėjimu bei savęs vertinimu – pagrindiniai vieno iš agresijos valdymo metodų - savireguliacijos, suprantamos ne kaip asmenybės bruožas ar ypatingas sugebėjimas, o kaip psichinių procesų, sąlygojančių tikslingą elgesį, visuma, procesai (Grakauskas, 2004). Nesėkmingos savireguliacijos priežastys gali slypėti pavieniuose procesuose, pvz. prastai suformuoti tikslai, nepasitikima savo jėgomis, nesugebama kontroliuoti elgesio impulsų, ir pan.

Išmokti reguliuoti savo elgesį vaikas gali ir stebėdamas. Stebėdamas modelį, realizuojantį pageidaujamą elgesį, vaikas susikuria subjektyvų supratimą apie tai, kaip ir kokia seka reikia derinti atskirus reakcijų komponentus naujo elgesio formavimui. Nesėkmė tiksliai atgaminant modelio elgesį gali ištikti kiekvienu atveju dėl ypatingų priežasčių: nepakankamai įdėmaus ir detalaus modelio stebėjimo, neteisingo modeliuojamo elgesio užkodavimo saugojimui atmintyje, nesėkmės atgaminant įsimintą elgesį ar negebėjimo fiziškai atlikti numatomo veiksmo ar nepakankamos tam motyvacijos (Бандура, 2000). Mokantis stebint labai svarbu iš anksto informuoti apie naujo elgesio modelio įsisavinimo vertingumą bei veiklą organizuoti taip, kad patys įvykiai patrauktų dėmesį į modeliuojamą veiklą bei teiktų malonių išgyvenimų. Veikla turi būti organizuota taip, kad jos dalyviai save vertintų pagal savo gabumus ir elgesio standartus, reguliuojančius savipastiprinimo reakcijas, o ne lygindami save su kitais. Reikia nepamiršti, kad vertinti savo elgesį vaikai mokosi ir iš to, kaip aplinkiniai į jį reaguoja.

9 paveiksle pateikiamos apibendrintos darbe pristatytų autorių nuorodos apie jų rekomenduojamas agresijos ir pykčio prevencijos ir intervencijos strategijas.

Agresyvaus elgesio prevencija, intervencija, postvencija	Supažindinimas su strategijomis, padedančiomis atpažinti savo emocijas, pripažįstant patirtinį ir fiziologinį jų aspektus, padedant suvokti veiksmus, lėmusius jų atsiradimą (Williams ir kt., 2004)
	Strategijų, leidžiančių valdyti pyktį ir probleminį elgesį: atsipalaidavimo bei savireguliacijos (kvėpavimo, atsipalaidavimo, progresyvaus raumenų atpalaidavimo pratimų, apmąstymų, jogos), socialinių įgūdžių mokymo, mokymosi bendradarbiaujant technikų, mokymas (Gaines, Barry, 2008)
	Naujų, labiau adaptyvių elgesio strategijų mokymas, siekiant pakeisti bendrą grupės kultūrą, palaikančią įvairių formų agresyvumo apraiškas (Leff, Waasdorp, Crick, 2010)
	Esminių socialinių kompetencijų ir prosocialių vertybių formavimas bei puoselėjimas. (Sullivan ir kt., 2008)
	Bendradarbiavimas socialinėse grupėse, bendras socialinių poreikių tenkinimas, veikla, nukreipta į vaikų savivarbos bei socialinės pagarbos didinimą, sudarant situacijas, kuriose vaikas pajustų priklausomybę savajai socialinei grupei, patirtų jos pagarbą ir pripažinimą, suvoktų, kad išorinis pasaulis – saugi ir pozityviai į jį orientuota vieta (Anderson, Bushman, 2002)
	Vidinės darnos, dažnai tapatinamos su saviverte, saviatvaizdu, psichologine savijauta, gyvenimo pilnuma (Pileckaitė- Markovienė, 2001), įtakančios individo ne tik savęs paties, bet ir savo galimybių, savybių ir vietos tarp kitų žmonių vertinimą, socialinę kompetenciją, savikritiškumą, gyvenimo tikslų formavimą (Bulotaitė, 1995), didinimas.
	Bendrytės jausmo (pastovios teigiamos nuostatos kitų žmonių atžvilgiu, besąlygiško palankumo kitiems, rūpinimosi kitais ir noro jiems padėti), vaiko adekvačios savivertės bei savireguliacijos ugdymas (Adleris, cit. Kepalaitė, 2008)
	Socialinių sąveikų, kuomet vaikas tiesiogiai ar netiesiogiai galėtų patirti teigiamą santykį su veiklos proceso visuma ir visais sąveikoje dalyvaujančiais asmenimis bei savirefleksijos būdu susiformuoti teigiamą identitetą, modeliavimas (Mead, 1998)
Terapinio santykio, palankaus pokyčiams psichologinio klimato, kuomet kiekvienas individas suprantamas, niekaip nevertinamas, vien tik atjaučiamas ir pripažįstamas kaip iš esmės pozityvus, socialus ir orientuotas į ateitį, racionalus ir realistiškas, gebantis sutarti su savimi, išsiugdyti drąsą, leidžiančią atsisakyti savosios gynybos ir atsigręžti į savo tikrąjį aš, formavimas (Rogers, 2005)	
Artimiausio vaiko socialinio tinklo analizė bei korekcija; besimokančiųjų naujų elgesio strategijų pastūmėjimas reikiama kryptimi, kuomet jie suklysta ir paskatinimas, kuomet pasiseka (Bandura, 2000).	

9 pav. Agresijos prevencijos ir intervencijos strategijos

1.6. Lietuvoje įgyvendinamos prevencinės smurto programos

Smurto tyrimų ir prevencijos centras Kolorado valstijoje, JAV, 1996 m. įvertino 600 smurto prevencijos programų efektyvumą ir nustatė vienuolika pačių efektyviausių programų (Povilaitis, Valantinas, 2007). Iš jų Lietuvoje žinomos 2: "Big Brothers, Big Sisters" ir patyčių prevencijos programa, kitos programos yra nežinomos ir nėra diegiamos Lietuvoje (Vaikų linija, <http://www.vaikulinija.lt/index.php/nustok/mokykloms/poziuris/>).

Big Brothers Big Sisters programa atsirado 1904 metais Jungtinėse Amerikos Valstijose, į Lietuvą atkeliavo 1995 metais (Čižauskaitė, Petkutė, 2007). Ją įkūrė Paramos vaikams centras

Vilniuje. Jos pagrindinis tikslas - padėti jauniems žmonėms, kurie gyvena socialiai apleisti, neturi tvirto ir teigiamo suaugusio žmogaus pavyzdžio suteikiant pagalbą per draugišką, stiprinantį ryšį tarp vaikų ir vyresniųjų jų draugų - suaugusių specialiai parengtų ir apmokytų programos savanorių.

Olweus patyčių prevencijos programa, sukurta prof. Dan Olweus, sėkmingai taikoma ne tik Norvegijoje, bet ir kitose šalyse: JAV (36 valstijose), Švedijoje, Islandijoje, Lietuvoje. Ji skirta pradinių, pagrindinių ir vidurinių mokyklų moksleiviams, siekiant pagerinti moksleivių tarpusavio santykius, sukurti mokykloje šiltą ir saugią aplinką. Programoje dalyvaujančių mokyklų personalas apmokomas programos diegimo principų, aprūpinamas reikiama metodine medžiaga, yra gaunamos reguliarios instruktoriaus - specialiai apmokyto specialisto - konsultacijos bei suteikiama pagalba besityčiojantiems iš kitų ir skriaudžiamiems vaikams (Be patyčių, <http://www.bepatyciu.lt/lt/mokykloms/olweus-patyci-prevencins-programos-gyvendinimas-lietuvoje/>).

2004 m. Lietuvos mokyklose pradėta įgyvendinti 1986 m. Committee for Children (Komitetas vaikams) pedagogų ir psichinės sveikatos profesionalų komandos sukurta, tyrimais paremta prevencinė programa, skirta pradinių klasių vaikams *Antras žingsnis*. Tai socialinius emocinius įgūdžius ugdanti bei stiprinanti programa, kurios tikslas - mažinti vaikų agresyvų elgesį, mokyti vaikus susitvarkyti su savo jausmais, atsispirti impulsyviam elgesiui, spręsti konfliktus, susitvarkyti su problemomis ir suprasti savo elgesio pasekmes (Arlauskaitė, 2009).

Nuo 1999 metų Lietuvoje vykdoma tarptautinė programa *Zipio draugai* (seniau - *Jaunoji Europa*), kurios tikslas - padėti vaikams įgyti socialinių bei emocinių sunkumų įveikimo gebėjimų. Programa skirta 5 – 7 metų vaikams. Lietuvoje ji vykdoma vaikų ugdymo įstaigų priešmokyklinėse grupėse ir pirmosiose klasėse (Švietimo plėtotės centras, <http://www.pedagogika.lt/index.php?-1490910164>).

Nuo 2007 metų Lietuvoje vykdomas bendras Baltijos Gyvenimo meno labdaros ir paramos fondo bei Tarptautinės Žmogiškųjų vertybių asociacijos projektas – *Neagresijos programa* 8-15 metų vaikams ir paaugliams. Ją bendrojo lavinimo mokyklose, globos namuose, specialiosios paskirties įstaigose įgyvendina specialų pasirengimą turintys Baltijos Gyvenimo meno labdaros ir paramos fondo savanoriai. Užsiėmimai vedami tris dienas iš eilės po 60-90 min, ketvirtas – po savaitės, po to susitinkama kas dvi savaitės. 2008-2010 metais neagresijos programoje Lietuvoje dalyvavo 2317 vaikų.

Neagresijos programos pagrindas - kvėpavimo ir atsipalaidavimo pratimai, kurie šalina pyktį ir kitas neigiamas emocijas iš nervų sistemos. Atlikę šiek tiek kvėpavimo pratimų, išsidūkę per dinamiškus žaidimus, vaikai iš tiesų nurimsta, atsipalaiduoja ir tuomet be ypatingų pastangų tampa ramesni, geresni, draugiškesni, supratingesni, patiria bendrumo jausmą, norą dalintis ir rūpintis vieni kitais. Užsiėmimų metu nesiekama moralizuoti, reikalauti „gražiai elgtis“, tačiau siūlomi veiksmingi praktiniai būdai atsipalaiduoti, „paleisti“ įtampą, nuraminti protą ir atrasti savo paties vidinį grožį; suteikiama galimybė būti išgirstiems ir išklaudytiems, pasijusti psitikinčiais ir patikimais, ypatingiems ir talentingiems.

Teorinis-hipotetinis agresyvaus VGN auklėtinių, turinčių specialiųjų poreikių, elgesio kaitos modelis (10 pav.) remiasi įvairių autorių nurodomomis galimai efektyviomis agresyvaus elgesio prevencijos bei intervencijos priemonėmis, apimančiomis kiekvieno programos dalyvio pripažinimą, besąlygišką pagarbą jam, naujų adaptyvių elgesio strategijų mokymą, modeliuojant edukacines situacijas, numatytas BGM neagresijos programoje, adaptuojant jas pagal tyrimo dalyvių kognityvines bei psichosocialines galias.

Agresyvaus VGN aukėtinių elgesio priežastys

Asmenybiniai individualieji veiksniai	Neigiamas patyrimas iki patenkant į VGN	Neigiama gyvenimo VGN patirtis
Paveldimumas (genetinė predispozicija)	Patirta (fizinė, psichologinė, emocinė, seksualinė) prievarta	Nepilnavertiški, emocionaliai skurdūs ir monotoniški, netekę asmeniškumo, reglamentuoti kasdienės rutinos santykiai su suaugusiais
Biologiniai faktoriai (lytis, individualūs hormonų pusiausvyros ypatumai)	Žiauraus elgesio stebėjimas	Aplinkinių abejingumas ar priešiškusmas
Patologiniai faktoriai (psichikos liga, psichosomatinis susirgimas)	Atsiskyrimas nuo tėvų	Dėmesio, meilės, šilumos, teigiamų emocijų stygius
Asmenybiniai ypatumai (žemi kognityviniai gebėjimai, impulsyvumas, hiperaktyvumas)	Jau susiformavusios neadaptyvios elgesio ir reagavimo į aplinką tendencijos, interpretaciniai ir elgesio scenarijai	Nerimo, baimės, nesaugumo jausmas
Sutrikimai (opozicinio neklusnumo sindromas, elgesio ir emocijų sutrikimai)		Neigiama savivertė
		Neadekvati savigarba, pasitikėjimas savimi
		Nepozityvus ne tik elgesio, bet ir paties vaiko „etiketizavimas“
		Deviantinių vaiko vaidmenų akcentavimas

Agresyvaus VGN auklėtinių elgesio prevencija ir intervencija

Pripažinimas, pagarba	Naujų strategijų mokymas	Edukacinių situacijų modeliavimas
Laikyti, kad individai destruktiviai, nebrandžiai, regresyviai, asocialiai, žalingai elgiasi dėl gynybiškumo ir vidinių baimių (Rogers, 2005)	Supažindinti su strategijomis, leidžiančiomis atpažinti ir valdyti pyktį ir probleminį elgesį (Gaines, Barry, 2008)	Sudaryti terapinio klimato sąlygas, pasižyminčias kongruentiškumu, besąlyginiu pozityviu vertinimu bei empatiniu supratimu (Первин, Джон, 2001, cit. Vaitkevičienė, 2006)
Pripažinti, kad pati žmogaus prigimties šerdis, giliausi jo asmenybės klodai, jo „gamtiškosios prigimties“ pagrindai iš esmės yra pozityvūs: socialūs, orientuoti į ateitį, racionalūs ir realistiški (Rogers, 2005)	Inicijuoti ir stimuliuoti bendrystės jausmą - pastovią teigiamą nuostatą kitų žmonių atžvilgiu, besąlygišką palankumą kitiems, rūpinimąsi kitais ir norą jiems padėti; pradedant ryšiu su pačiais artimiausiais žmonėmis ir baigiant ryšiu su visa gyvąja ir negyvąja aplinka (Adleris, cit. Kepalaitė,	Užduotis parinkti taip, kad kuo labiau atitiktų ugdytinių kompetencijas bei gebėjimų lygį, stimuliuotų motyvaciją bei sudarytų galimybę atlikti socialiai pozityvų vaidmenį, lydimą tarsi iš niekur ateinančio pastripinimo bei pozityvaus emocinio pasitenkinimo (Vaitkevičienė, 2006).

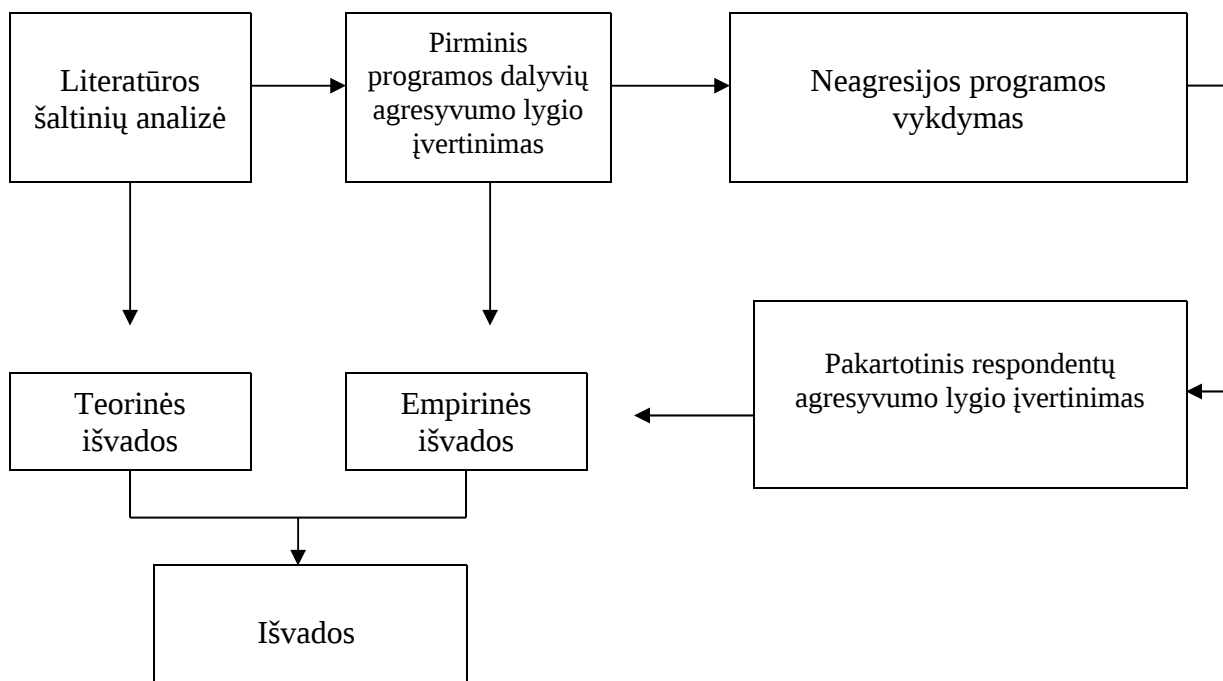
	2008)	
	Formuoti bei puoselėti prosocialias vertybes (Sullivan ir kt.,2008)	Besimokančius naujų elgesio strategijų pastūmėti reikiama kryptimi, kuomet jie suklysta ir paskatinti, kuomet pasiseka, kol išorinio pastiprinimo poreikis peraugs į savojo elgesio vertinamąsias pasekmes ir savipastiprinimą (Bandura, 2000)
	Mokyti naujų, labiau adaptyvių elgesio strategijų, siekiant pakeisti bendrą grupės kultūrą, palaikančią įvairių formų agresyvumo apraiškas (Leff, Waasdorp, Crick, 2010)	Organizuoti veiklą, nukreiptą į vaikų savigarbos bei socialinės pagarbos didinimą, sudarant situacijas, kuriose vaikas pajustų priklausomybę savajai socialinei grupei, patirtų jos pagarbą ir pripažinimą, Pajustų ir suvoktų, kad išorinis pasaulis – saugi ir pozityviai į jį orientuota vieta (Anderson, Bushman, 2002)
		Modeliuoti socialines sąveikas, kuriose vaikas tiesiogiai ar netiesiogiai galėtų patirti teigiamą santykį su veiklos proceso visuma ir visais sąveikoje dalyvaujančiais asmenimis bei savirefleksijos būdu susiformuoti teigiamą identitetą (Mead, 1998)
		Formuoti terapinį santykį, palankų pokyčiams psichologinį klimatą, kuomet kiekvienas individas suprantamas, niekaip nevertinamas, vien tik atjaučiamas ir pripažįstamas kaip iš esmės pozityvus, socialus ir orientuotas į ateitį, racionalus ir realistiškas, gebantis sutarti su savimi, išsiugdyti drąsą, leidžiančią atsisakyti savosios gynybos ir atsigręžti į savo tikrąjį aš (Rogers, 2005)

10 pav. Teorinis-hipotetinis agresyvaus VGN auklėtinių elgesio kaitos modelis

2 skyrius. AGRESYVAUS VAIKŲ GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIŲ, TURINČIŲ SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ, ELGESIO KAITA

2.1. Tyrimo metodika

Tyrimas atliktas pagal modelį:

11 pav. Tyriminio darbo modelis

Tyrimas atliktas taikant:

- *Literatūros analizės* metodą - sudarant teorinį-hipotetinį specialiųjų poreikių turinčių VGN auklėtinių agresyvaus elgesio kaitos modelį bei nustatant kriterijus, kuriais remiantis atliktas respondentų agresyvaus elgesio raiškos įvertis
- Linijinio eksperimento, Kardelio (2002) dar įvardijamo kaip preliminarinis tyrimas, metodą – modeliuojant edukacines sąveikas, įvertinant VGN auklėtinių agresyvumo intensyvumą bei raišką pirminiu (pre-test) ir užbaigimo (post-test), ištyrimu

- *Matematinės statistikos duomenų grupavimo (SPSS 11.0 for Windows) bei grafinio atvaizdavimo (Microsoft Office Excel 2003) metodus - įvertinant bei atvaizduojant tyrimo dalyvių agresyvaus elgesio požymių kitimus bei įvertinant poveikio efektyvumą.*

Atsižvelgiant į tai, kad Neagresijos programa iki šiol nebuvo taikyta VGN auklėtiniais, turintiems specialiųjų poreikių, vykdomą tyrimą galima įvardinti ir veiklos tyrimu, kuomet tiesioginė, konkreti patirtis yra stebėjimų ir refleksijos pagrindas, jie, savo ruožtu, asimiliuojami į „teoriją“, kuri yra patikrinama ir iš kurios keliamos naujos veiklos (Baranauskienė, 2003), visą procesą įvardijant mokymusi iš savo patirties (Kolb, 1984, cit. Baranauskienė, 2003), kurio centre - „čia ir dabar“ faktorius, t.y. konkreti patirtis, tikrinanti, pripažįstanti, arba nepripažįstanti teorinių konceptų validumą, tuo būdu įgyjant asmenines žinias, kurių vertinimo kriterijus – autentiškumas, įgyjamas tik nuolat užsiimant racionalia savo veiklos strategijos refleksija, o ne akiai laikantis taisyklių, principų ar teorijų (Zuber – Skerritt, 1992, cit. Baranauskienė, 2003).

Tyrimas atliktas gavus įstaigos direktorės raštišką leidimą vesti BGM neagresijos programą 8-17 metų VGN „Šaltinis“ auklėtinams ir žodinių sutikimą atlikti programos dalyvių agresyvaus elgesio kaitos tyrimą.

Pirmąją programos dalyvių agresyvumo raiškos bei intensyvumo įvertinimą 2010 m. rugsėjo 6-9 dienomis atliko 8 tyrimo dalyvių šeimynų socialiniai darbuotojai, įvardinti ekspertais, nes praleisdami nemažai laiko su auklėtiniais gerai juos pažįsta ir gali pakankamai objektyviai juos įvertinti. Siekiant kuo didesnio informacijos (duomenų, įvertinimų) objektyvumo bei patikimumo, taip pat ir todėl, kad neagresijos programos vykdymo metu (2010 m. rugsėjo – 2011 m. vasario mėn) dalis tyrimo dalyvių buvo perkeliama į kitas šeimynas, pakartotinį įvertinimą 2011 m. kovo 2-4 dienomis atliko 6, kiti nei pirmąją kartą, šeimynų socialiniai darbuotojai.

Originali anketa (4 priedas) sudaryta, remiantis moksline literatūra, iš 17 uždaro, atviro ir pusiau uždaro tipo klausimų bei skalių, atskleidžiančių tiriamo reiškinių intensyvumą. Pirmieji 6 punktai atskleidžia respondento demografinius ypatumus (biologinį amžių; laiką, praleistą VGN; iš kur atvyko į VGN; ar bendrauja su biologiniais tėvais; ar turi globėjus, jei taip - kas jie). Dviejuose punktuose siekiama išsiaiškinti, koks, eksperto nuomone, elgesys (demonstratyviai priešiškas, agresyvus priklausomai nuo situacijos, neutralus, pasyvus ar aktyviai geranoriškas) būdingiausias apibūdinamajam auklėtinui bei kuris iš apibūdinimų (agresorius, agresoriaus padėjėjas, aktyvus/pasyvus skatintojas, stebėtojas, pasyvus/aktyvus gynėjas, agresijos auka ar auka su didesniais ir agresorius su mažesniais) jam yra būdingiausias. Skalių, kuriomis prašoma įvertinti

reiškinių intensyvumą nuo -5 iki 5 balų, pagalba atskleidžiamas agresyvaus elgesio bei įvairių jo formų (fizinės, verbalinės, netiesioginės, nukreiptos į daiktus ar save, ir kt.), patiriamo smurto, patyčių, priekabiavimo iš kitų auklėtinių; mokyklos, VGN darbuotojų ar kitų vaikų skundų respondento elgesiu; pasitikėjimo savimi išreikštumas.

Pagal Neagresijos programos - bendro Baltijos Gyvenimo meno labdaros ir paramos fondo bei Tarptautinės Žmogiškųjų vertybių asociacijos projekto - metodiką, pirmi užsiėmimai buvo vykdomi tris dienas iš eilės, po to – kartą per savaitę sutartą dieną:

- 1 grupė – rugsėjo 10, 11, 12 dienomis ir kiekvieną pirmadienį
- 2 grupė – rugsėjo 19, 20, 21 dienomis ir kiekvieną antradienį
- 3 grupė – rugsėjo 24, 25, 26 dienomis ir kiekvieną penktadienį
- 4 grupė – rugsėjo 30, spalio 1 ir 2 dienomis ir kiekvieną ketvirtadienį.

Užsiėmimų metu vaikai atliko kvėpavimo, atsipalaidavimo pratimus, padedančius sumažinti pyktį, įtampą, įniršį, žaidė įvairius (parinktus/adaptuotus pagal amžių bei galias) judriuosius/didaktinius žaidimus (3 priedas), visą veiklą modeliuojant turint tikslu siekį suteikti galimybę kiekvienam patirti didžiavimosi savimi, bendrumo, draugiškumo, tarpusavio pasitikėjimo, atsakomybės ir dalinimosi jausmus, mokytis gyventi be įtampos, pykčio ir prievartos. Programą įgyvendino specialų pasirengimą turinti baigiamojo magistro darbo autorė bei Baltijos Gyvenimo meno labdaros ir paramos fondo savanoriai.

Kadangi BGM neagresijos programa vertintina kaip universalioji, tuo tarpu VGN auklėtiniai, turintys intelekto sutrikimą bei įvairių specialiųjų poreikių, vertintini kaip rizikinga, ypatingo dėmesio reikalaujanti visuomenės dalis, programoje numatytos edukacinės situacijos modeliuojamos remiantis moksliniais tyrimais, kurie, kitą vertus, taip pat ne visi yra atlikti dalyviais pasirenkant specialiųjų poreikių turinčius VGN auklėtinius. Tačiau darbo autorė VGN „Šaltinis“ dirba trylikti metai, tyrimo dalyvius puikiai pažįsta, nujaučia realias jų galias, susipažinusi su formaliomis negalėmis, todėl tyrimo veiklas modeliavo taip pat ir remdamasi savo patirtimi, individualiomis tyrimo dalyvių ypatybėmis bei nuolatinio veiklos stebėjimu, vertinimu, reflektavimu bei koregavimu. Tyrimo dalyvių ypatingumas vertinamas kaip duotybė, o ne kaip „iškritimas iš normos“, pripažįstant kiekvieno teisę būti tokiu, koks jis yra, tuo pačiu pripažįstant ir suteikiant galimybę tobulėti.

Tyrimas atliekamas turint galvoje, kad vaiko sąmonė, iš esmės, – socialinė struktūra, atsirandanti socialinio patyrimo ir veiklos proceso metu kaip individo ryšys su veiklos proceso

visuma ir kitais šio proceso dalyviais rezultatas (Mead, 1998) ir, įgydama savimonę, dalyvauja tiek socialinėje sąveikoje, tiek savęs kūrime (Leonavičius, 1998); kad identitetas įgyjamas socialinio pripažinimo veiksmais - žmogus tampa tokiu, koku jį laiko (Blumeris, 1998); kad būtina modeliuoti tokias socialines sąveikas, kuriose vaikas tiesiogiai ar netiesiogiai galėtų patirti teigiamą santykį su veiklos proceso visuma, visais sąveikoje dalyvaujančiais asmenimis, jo sąmonė ir savimonė, vidinė mąstymo veikla savirefleksijos būdu padėtų jam sąmoningai reguliuoti (adaptuoti) elgesį, pasirenkant iš visų jam žinomų elgesio strategijų. Trumpiau tariant – siekiant sukelti elgesio pokyčius, būtina (visų sąveikos dalyvių) trijų faktorių: kognityviųjų sistemų, aplinkos ir elgesio sąveika (Bandura, 2000). Todėl tyrimo edukacinėms veikloms, situacijoms bei dalyviams keliami reikalavimai:

- Programos dalyvių intelekto sutrikimą vertinti ne kaip visuotinį atsilikimą, bet kaip tam tikrą intelekto tipą (Ruškus, Mažeikis, 2007), sudarant sąlygas atsiskleisti pozityviems asmenybės ypatumams bei susiformuoti ir įsitvirtinti socialiai vertingo asmens įvaizdžiui bei visiškai pripažįstant kiekvieno teisę būti tokiu, koks yra ir galimybę tobulėti (Bakk ir Grunnevald, 1997, cit. Galkienė, 2003).
- Laikyti, kad individai destruktiviai, nebrandžiai, regresyviai, asocialiai, žalingai elgiasi dėl gynybiškumo ir vidinių baimių (Rogers, 2005). Todėl, sudarius terapinio klimato sąlygas, pasižyminčias kongruentiškumu, besąlyginiu pozityviu vertinimu ir empatiniu supratimu (Первин, Джон, 2001, cit. Vaitkevičienė, 2006), pripažinus, kad pati žmogaus prigimties šerdis, giliausi jo asmenybės klodai, jo „gamtiškosios prigimties“ pagrindai iš esmės yra pozityvūs: socialūs, orientuoti į ateitį, racionalūs ir realistiški, individas gebės sutarti su savimi, išsiugdyti drąsą, leidžiančią atsisakyti savosios gynybos ir atsigręžti į savo tikrąjį aš, atsikratyti melagingų fasadų, kuriais buvo atsigręžęs į gyvenimą ir judėti pirmyn.
- Bet kurio programos dalyvio Aš laikyti lygiaverčiu savajam Aš, tuomet Tu - tai Aš, Jūs - tai Mes (Jovaiša, 1995). Tuo pačiu inicijuoti ir stimuliuoti bendrystės jausmą - pastovią teigiamą nuostatą kitų žmonių atžvilgiu, besąlygišką palankumą kitiems, rūpinimąsi kitais ir norą jiems padėti; pradedant ryšiu su pačiais artimiausiais žmonėmis ir baigiant ryšiu su visa gyvąja ir negyvąja aplinka (Adleris, cit. Kepalaitė, 2008).
- Organizuojant veiklą, užduotis parinkti taip, kad kuo labiau atitiktų ugdytinių kompetencijas bei gebėjimų lygį, stimuliuotų motyvaciją bei sudarytų galimybę atlikti

socialiai pozityvų vaidmenį, lydimą tarsi iš niekur ateinančio pastiprinimo bei pozityvaus emocinio pasitenkinimo (Vaitkevičienė, 2006).

- Turėti galvoje, kad mokantis stebinti (Бандура, 2000), mokymosi intensyvumas ir lygis, viena vertus, sąlygojamas modeliuojamo elgesio prigimties, kita vertus, - stebėtojo gebėjimo apdoroti gaunamą informaciją – jo percepcinių gebėjimų, sąlygojamų patirties ir konkrečios situacijos reikalavimų, taip pat ir nuo jo esminių įgūdžių suformuotumo.
- Besimokančius naujų elgesio strategijų pastūmėti reikiama kryptimi, kuomet jie suklysta ir paskatinti, kuomet pasiseka (Бандура, 2000), kol išorinio pastiprinimo poreikis peraugs į savojo elgesio vertinamąsias pasekmes ir savipastiprinimą.
- Kurti aukštą ugdomųjų vidinės darnos lygį formuojančią (saugoti nuo pernelyg didelio streso, nestabilumo, užtikrinti aplinkinių palaikymą) veiklos aplinką, ugdomiesiems pateikiant aiškiai suprantamus, prasmingus ir nesunkiai įgyvendinamus sprendimus, veiklą vykdant nuosekliomis ir nuolatinėmis priemonėmis, neskirstant ugdomųjų į rizikos grupes, sveikuosius ir ligonius, o parenkant jiems tinkamas priemones, formas ir metodus.

2.2. Tyrimo imtis

Tyrimo imtis vertintina kaip netikimybinė tikslinė, sudaryta pagal kriterinę atranką, respondentams keliant reikalavimus:

- Gyvenimas VGN “Šaltinis”
- Amžius - tyrime dalyvauja 8-17 metų vaikai ir jaunuoliai
- Savanoriškas sutikimas dalyvauti tyrime
- Pakankamas pajėgumas suvokti ir atlikti Neagresijos programoje taikomas užduotis (vaikai, turintys labai sunkią judėjimo ir protinę negalę ir negalintys atlikti programoje numatytų užduočių, projekte nedalyvavo)
- Sistemingas dalyvavimas kassavaitiniuose užsiėmimuose (dalyvavusieji mažiau nei pusėje užsiėmimų į tyrimo imtį nepateko)

Tyrimo imtimi įvardijami 39 (iš 51 8-17 metų amžiaus) Šiaulių VGN “Šaltinis” specialiųjų poreikių turintys auklėtiniai, 26 berniukai ir 13 mergaičių (5 priedas, 1 pav.). 3 jaunuoliai nepanoro dalyvauti programoje; 4 dėl labai sunkios kompleksinės negalės (PA su judėjimo ir/ar komunikacijos sutrikimais) negebėtų suvokti ir/ar atlikti planuojamos veiklos, todėl minėtieji

auklėtiniai į tyrimo imtį nebuvo įtraukti. 5 jaunuoliai užsiėmimus lankė nereguliariai arba mažiau nei pusę jų, todėl pakartotinis ištyrimas jiems nebuvo atliekamas ir į tyrimo imtį jie nepateko (5 priedas, 2 pav.).

Neagresijos programa yra skirta 8-15 metų vaikams ir jaunuoliams, tačiau, atsižvelgus į VGN "Šaltinis" dviejų septyniolikmečių (merginos ir vaikinai), kurie pagal programos nuostatus turėtų būti vertintini kaip "per seni" didžiulį norą dalyvauti kartu su savo šeimynos nariais, jie taip pat buvo įtraukti į tyrimo dalyvių skaičių. Kaip matyti iš 5 priedo 3 paveikslo, didžiausią programos dalyvių dalį (30,8 %) sudaro 8-9 metų vaikai (8 berniukai ir 4 mergaitės); po penktadalį (apie 20 %) - 14-15 (7 berniukai ir 1 mergaitė) ir 10-11 (4 berniukai ir 4 mergaitės) metų vaikai, beveik ketvirtadalį (23,1 %) – 12-13 (6 vaikinukai ir 3 mergaitės) metų paaugliai.

Programos dalyviai, atsižvelgiant į gebėjimus, priklausymą vienai šeimynai, amžių buvo suskirstyti į keturias grupes (5 priedas, 4; 5; 6 paveikslai). Programos vykdymo metu dalis tyrimo dalyvių buvo perkelti į kitas šeimynas; dabartinis pasiskirstymas grupėse šeimynos aspektu nebeatitinka pradinio sumanymo, todėl nėra pateikiamas.

Šiuo metu programos dalyviai gyvena 6 šeimynose tam tikrą laiką (5 priedas, 7 pav.); didžioji dauguma (87,2 %) yra atėję iš kitos įstaigos. Tik du berniukai (7,7%) ir trys mergaitės (23%) turi nuolatinius globėjus, kurie lanko juos VGN, savaitgaliais, per šventes ir atostogas pasiima į savo namus (6 priedas, 1 lentelė); didžioji dauguma (82,1%) vaikų nuolatinių globėjų neturi. Tik trys vaikai (7,7%): vienas berniukas (3,8%) ir dvi mergaitės (15,3%) reguliariai bendrauja su savo biologiniais tėvais, dešimt, didžioji dauguma (79,5%) su tėvais visai nebendrauja, 7,7% bendrauja labai retai, 5,1 % gauna ir rašo laiškus. Keturių berniukų (15,4%) ir vienos mergaitės (7,7%) globėjai – svetimi jiems žmonės, dviejų vaikų (5,1) – giminaičiai.

Beveik visi (95%) VGN "Šaltinis" auklėtiniai, dalyvaujantys programoje, vertintini kaip neįgalūs. Beveik pusei jų (po 46,2% berniukų ir mergaičių) konstatuotas lengvas protinis atsilikimas; ketvirtadaliui – vidutinis (23,1%: 10,3% berniukų ir 12,8% mergaičių) ir žymus (25,6%: 30,8% berniukų ir 15,4% mergaičių), ir tik dviejų berniukų (5,1%) intelektas laikomas normaliu (5 priedas, 8 pav.).

Didžiajai daugumai (77%) tyrimo dalyvių greta intelekto sutrikimo ar kompleksinės negalės konstatuoti ir kiti sutrikimai (5 priedas, 9 pav.): aštuoniolikai programos dalyvių (42,3% berniukų ir 53,8% mergaičių) diagnozuotas ryškus elgesio ir emocijų sutrikimas, reikalaujantis dėmesio ir gydymo; trims berniukams (11,5%) – elgesio ir emocijų sutrikimas; dviems berniukams

(7,7%) – hiperkinetinis elgesio sutrikimas; dviems berniukams ir vienai mergaitei (po 7,7%) – veiklos ir dėmesio sutrikimas; vienam berniukui (3,8%) minimalus elgesio sutrikimas; trims berniukams (11,5 %) ir vienai mergaitei (7,6 %) - alalija; ir penkiems berniukams (19,2%) ir keturioms mergaitėms (30,8%) sutrikimų nenustatyta.

2.3. Tyrimo dalyvių charakteristika elgesio problematiškumo aspektu

Programos dalyvių berniukų elgesį galima vertinti kaip pakankamai problematišką - jų elgesiu gana dažnai skundžiasi mokyklos darbuotojai (Mean 1,19; SD 3,35; Median 2; Mmin=-5; Mmax=5), VGN darbuotojai (Mean 1,08; SD 3,24; Median 2; Mmin=-5; Mmax=5) ir kiti vaikai (Mean 1,65; SD 3,28; Median 2,5; Mmin=-5; Mmax=5). Skundų mergaičių elgesiu vidurkis (atitinkamai -0,62; -0,46; -0,46) mažesnis nei berniukų, tačiau tai, kaip galima spėti iš standartinio nuokrypio rodmenų (atitinkamai 4,05; 3,97; 3,71), taip pat ir dėl ganėtinai netolygių mergaičių elgesio įverčių (6 priedas, 2 lentelė).

Siekiant išsiaiškinti, su kokiais parametrais susiję mokyklų mokytojų, VGN darbuotojų bei vaikų skundai tyrimo dalyvių elgesiu, atlikta koreliacija taikant Spirmeno koeficientą. 6 priedo 3 lentelėje pateikiami statistiškai reikšmingi rezultatai, iš kurių matyti, kad skundai tyrimo dalyvių elgesiu statistiškai reikšmingai susiję su tyrimo dalyvių apibūdinimu bei būdingiausiu jiems elgesiu, visų rūšių agresijos intensyvumu, raminamųjų preparatų skyrimu, atsako į išorės agresiją pobūdžiu; kitų vaikų skundai programos dalyvių elgesiu susiję su tyrimo dalyvių amžiumi, iš kitų vaikų patiriamomis patyčiomis, priekabėmis ir smurtu; mokyklų ir VGN darbuotojų skundai susiję su tyrimo dalyvių intelekto sutrikimo lygiu.

Kaip matyti iš 5 priedo 10; 11; 12; 13; 14 ir 15 paveikslų, daugiausiai skundžiamasi berniukais, vaikais su lengvai sutrikusiu intelektu bei dvylikamečiais, devynmečiais ir dešimtmečiais, taip pat tyrimo dalyviais, apibūdintais agresoriumi, agresoriaus padėjėju, aktyviu skatintoju, bei agresijos auka su didesniais, agresoriumi su mažesniais, taipogi tais, kurių elgesys apibūdinamas kaip demonstratyviai priešiškas bei agresyvus priklausomai nuo situacijos, bei į išorės agresiją atsakančiais saviagresijos epizodais, aktyvia gynyba („duoda atgal“) ar verbaliai - pradeda garsiai rėkti, plūsti, kviestis pagalbą. Daugiausia skundžiamasi ir tais, kurie patys, tyrimo ekspertų manymu, pakankamai dažnai patiria kitų vaikų priekabes, patyčias ir smurtą (5 priedas, 16 pav.).

Analizuojant paveikslus, demonstruojančius skundų berniukų ir mergaičių elgesiu įverčių intensyvumą (5 priedas, 17; 18 pav.), krenta į akis vertinimų netolygumas (ypač mergaičių vertinime) - vidutinių įverčių menkumas ar nebuvimas. Kyla klausimas, ar tai atskleidžia radikaliai priešingus atskirų tyrimo dalyvių elgesio aspektus, ar kiek tendencingą ekspertų vertinimą (vienais tyrimo dalyviais skundžiasi visi ir nuolatos, kitais – niekas niekados).

Šeimynų darbuotojos, paprašytos įvardinti būdingiausią tyrimo dalyvių elgesį, nurodė, kad kas ketvirto berniuko (26,9%) ir kas penktos (20,5 %) mergaitės elgesys apibūdinamas kaip demonstratyviai priešiškas (6 priedas, 4 lentelė), net 65,4 % berniukų ir 61,5% mergaičių yra linkę tam tikrose situacijose reaguoti agresyviai, tuo tarpu aktyviai geranoriškais apibūdinti tik vienas berniukas ir dvi mergaitės.

Kad VGN vaikai gyvena aplinkoje, kupinoje agresijos apraiškų, patvirtina ir 6 priedo 5 lentelė: keturi berniukai apibūdinami agresoriais; kas ketvirtas vaikas (6 berniukai ir 4 mergaitės), pats patirdamas smurtinius išpuolius iš kitų, didesnių ir stipresnių, agresyviai elgiasi su mažesniais ir silpnesniais už save; penki vaikai (4 berniukai ir mergaitė) laikomi aktyviai padedančiais agresoriui ar jam asistuojančiais, šeši (5 berniukai ir mergaitė) vaikai įvardinami aktyviais skatintojais, penki (3 berniukai ir 2 mergaitės) stebi agresijos aktus, tačiau aktyviai neišreiškia savo pozicijos. Agresijos aukų gynėjų gretos tuščios – “skęstančiųjų gelbėjimas – pačių skęstančiųjų reikalas” – kiekvienas kovoja už save, savo “vietą po saule”.

Iš 6 priedo 6 lentelės duomenų galima nuspėti, kad du jauniausio programos dalyvių amžiaus - 8-9 metų berniukai, įvardijami agresoriais, bei trys berniukai ir keturios mergaitės, apibūdinami kaip agresoriai su mažesniais ir agresijos aukos su didesniais, gyvena šeimynose, kuriose yra mažesnių, silpnesnių vaikų, o su didesniais ir stipresniais susitinka daugiausia mokykloje. Mergaitės, kaip ir berniukai, nepriklausomai nuo amžiaus, dažniau “renkasi” agresijos veiksmo skatintojo, palaikytojo ar stebėtojo nei pasyvaus ar aktyvaus gynėjo vaidmenį. Galima spėti, kad asmeninio saugumo sumetimais.

Susidūrę su išorinės agresijos pavojumi, aktyviai fiziškai reaguoja – ginasi, “duoda atgal”, pasak ekspertų, daugiau mergaitės (46,2%) nei berniukai (23,1%); garsiai rėkti, plūstis ar šauktis pagalbos labiau būdinga berniukams (53,8%) nei mergaitėms (30,8%) (6 priedas 7 lentelė). Kas šeštas vaikas (4 berniukai ir 2 mergaitės) reaguoja pasyviai - agresoriui nesipriešina, du berniukai stengiasi pasprukti, vienai mergeitei būdingi saviagresijos epizodai (5 priedas, 19 pav).

Aktyviausiai ginasi ir “duoda atgal” 8-9 metų berniukai ir mergaitės (6 priedas 8 lentelė); su agresoriumi susidūrę garsiai rėkia, plūstasi ar šaukia pagalbą panašiai visų mažiaus grupių ir abiejų lyčių atstovai, kiek dažniau - 14-15 metų berniukai; du 12-13 metų vaikinukai renkasi “pabėgimą” ir, kaip nekeista, nesipriešina agresoriui abu septyniolikmečiai.

Verbalinį atsaką (garsų rėkimą, plūdimąsi, šaukimąsi pagalbos) į išorės agresiją dažniausiai renkasi beveik pusė (46,1%) visų vaikų, daugiausiai - turinčių lengvą (8 vaikai, 44,4%) bei žymų (6 vaikai, 60%), kiek rečiau – vidutinį intelekto sutrikimą (5 priedas, 20 pav.). Dažniausiai (8 vaikai, 44,4%), aktyviai fiziškai ginasi vaikai su lengvu PA, taip pat 3 (33,3%) vaikai su vidutiniu PA, tuo tarpu su sunkiu PA nė vienas vaikas “neduoda atgal”, trys nesipriešina, 1 mergaitė agresiją nukreipia į save (žalojasi). Vienas normalaus intelekto berniukas aktyviai “duoda atgal”, kitas – pabėgdamas bando išvengti pavojaus.

Problematišką tyrimo dalyvių elgesį bandoma koreguoti medikamentais - pusei (50% berniukų ir 46,2% mergaičių) yra skiriami (nuolatos, periodiškai ar retkarčiais) raminamieji preparatai (6 priedas, 9 lentelė). Vienam berniukui ir mergeitei medikamentai skiriami nuolat, keturiems berniukams periodiškai, aštuoniems berniukams ir penkioms mergaitėms – retkarčiais.

Raminamuosius medikamentus apylygiai gauna visų intelekto sutrikimo laipsnių (taip pat ir normalaus intelekto) grupių vaikai (5 priedas, 21 pav.). Daugiausia raminamieji skiriami tyrimo dalyviams, kuriems konstatuotas ryškus elgesio sutrikimas, reikalaujantis dėmesio ir gydymo (77,7%) (5 priedas, 22 pav.)

Taigi, daugelio tyrimo dalyvių elgesį drąsiai galima laikyti problematišku – jais dažnai (kai kuriais, pasak tyrimo ekspertų - nuolat) skundžiasi mokyklų, VGN darbuotojai bei vaikai, jų elgesys, greičiausiai, apibūdinamas neigiamą konotaciją turinčiais epitetais, jiems skiriami raminamieji, jie neretai susiduria su kitų (matyt didesnių ar „aršesnių“) smurto, patyčių ir priekabių grėsme, į kurią reaguoja, toli gražu, ne pasyviai. Tačiau, stebint kiek kategoriškas tyrimo ekspertų nuorodas, kad kai kuriais globotiniais skundžiasi nuolat ir visi, kyla dvejonų – ar tokie jie jau „nesukalbami“, „beviltiški“ ar tai lengva ranka „priklijuota etiketė“, nepastebint pozityvių pradmenų, vien negatyvumą ir piktybiškumą. O gal toks neadaptivus elgesys - tai tik bandymas atkreipti į save dėmesį, pademonstruoti savo išskirtinumą, būdas įgyti ir išlaikyti pripažinimą, siekimą būti vertais bendraamžių pagarbos („bijo, vadinasi, gerbia“)?

Kadikinienės (2005) tyrimas atskleidė, kad dėmesio trūkumą jaučia ir nuolat tai demonstruoja jiems suprantamais būdais net trečdalis tirtų specialiosios internatinės mokyklos bei VGN auklėtinių. Todėl tikėtina prielaida, kad elgesio neadaptyvumas – nuolatinio dėmesio poreikio bei trūkumo išdava, tuo labiau, kaip nurodo Prakapas (2001) bandymai negatyvia veikla atkreipti bendraamžių dėmesį ir sulaukti vienokios ar kitokios reakcijos susilaukia žymiai didesnio (iki 50 % atkreipė dėmesį, pastiprindami negatyvią veiklą) pasisekimo nei pozityvi veikla (80% bendraamžių nereagavo). Galbūt todėl VGN auklėtiniai renkasi tokį elgesį, kuris užtikrina socialinės aplinkos paramą panašiu lygiu (Gudonis, Butkutė, Samašonok, 2008).

Kasdienės rutinos išsvargintam, galimai atėjusiam iš aplinkos, gausios moralinių, materialinių, žmogiškųjų problemų, net smurto, specialių įgūdžių stokojančiam personalui gali būti sunku kaskart tinkamai reaguoti ir elgtis nuolat susiduriant su neadaptyviu, neretai demonstratyviai priešišku globotinių elgesiu. Netinkamoms jų reakcijoms dar labiau provokuojant auklėtinių neadaptyvaus ir konfliktiško elgesio strategijas (Čepukienė, Pakrošnis, 2008), susiformuoja „užburtas ratas“, nuolatos abipusiai neigiamai pastiprinamas netinkamo tiek globotinių, tiek ir personalo elgesio.

2.4. Tyrimo dalyvių agresyvumo raiška ir jos sąsajos su įvairiais parametrais

Tyrimo ekspertėmis įvardintų šeimynų socialinių darbuotojų bendras jų globotinių agresijos intensyvumo įverčių vidurkis – 1,30 ($M_{\min}=-5$; $M_{\max}=5$; SD 2,93; Median 2). Tačiau, kaip matyti iš 5 priedo 23 paveikslo, teigiamoje skalės dalyje vyrauja berniukų įverčiai. Du berniukai įvertinti kaip maksimaliai agresyvūs, aštuoni įvertinti trimis, devyni – dviem balais, keturi – vienu balu. Mergaičių agresyvumo lygio vertinimai netolygesni – viena vertus, šešių įverčiai neigiamoje skalės dalyje, tačiau trys mergaitės vertinamos beveik maksimaliai - keturiais balais, dvi – trimis.

Aktyvią fizinę agresiją – fizinę jėgą ir smurtą, smūgiavimą, stumdymąsi akivaizdžiai dažniau naudoja berniukai (N=26) – net 21 (80,7%) iš jų įverčiai teigiamoje skalės dalyje (5 priedas, 24 pav.). Mergaitės šią agresijos formą naudoja žymiai rečiau – keturių (30,7%) iš visų mergaičių (N=13) įverčiai teigiami, tačiau vienos jų aktyvi agresija įvertinta maksimaliai, dviejų – trimis, vienos - dviem balais.

Įžūlus jėgos naudojimas, pranašumo demonstravimas, bauginimas ir priekabių ieškojimas tyrimo dalyvių tarpe taip pat būdingesnis berniukams – aštuoniolikos jų (69,2%) įverčiai

teigiamoje skalės dalyje (5 priedas, 25 pav.). Tik vienai mergaitei tai yra labai būdinga, dar trys (23,0%) jėgą naudoja dažnai, daugiau nei pusė (69,2%) šios strategijos netaiko niekada arba beveik niekada.

Staigūs pykčio proveržiai labai būdingi (4-5 balai) kas ketvirtam berniukui (26,9%), dažnai pasitaiko (1-2-3 balai) beveik pusei (46,1%) jų. Labai dažnai staiga supyksta kas ketvirta mergaitė (23,0%), dažnai – dar keturios (30,7%). Tokie impulsyvūs proveržiai visikai nebūdingi keturioms (30,7%) tyrimo dalyvėms (5 priedas, 26 pav.).

Agresija nukreipta į daiktus tyrimo dalyviams kiek mažiau būdinga nei aktyvi fizinė agresija bei įžūlus jėgos ir pranašumo demonstravimas, tačiau teigiamoje skalės dalyje taip pat vyrauja berniukų (57,6%) įverčiai (5 priedas, 27 pav.). Didžiajai daugumai mergaičių (69,9 %) ši agresijos forma nėra būdinga, kita vertus, vienos mergaitės įvertis maksimalus, dar trijų – artimas jam (3 ir 4 balai).

Verbalinė agresija – grasinimai, tyčiojimas, plūdimasis labai būdinga 68,4% berniukų (4 ir 5 balai), pakankamai dažnai taikoma 26,9 % berniukų, niekada ar beveik niekada – tik keturių iš jų (15,3%). Daugiau nei pusei (53,8%) mergaičių ši agresijos forma taip pat būdinga: dvi jų taiko ją labai dažnai, keturios (30,7%) kiek rečiau, šešios (46,1%) labai retai ar beveik niekada (5 priedas, 28 pav.).

Dvylikai tyrimo dalyvių berniukų (46,1%) labai būdingas nuolatinis atsakomybės vengimas, išsisukinėjimas, niurzgėjimas, užslėpto pykčio laikymas, kol kitus išprovokuoja konfliktui, dar devyniems (34,6%) tai būdinga kiek mažiau (5 priedas, 29 pav.). Dar labiau tai būdinga mergaitėms – net 62,1% jų taip elgiasi dažnai ir labai dažnai.

Nuolat įsivelti į konfliktus su aplinkiniais būdinga kas trečiam (30,7%) berniukui (5 priedas, 30 pav.). Kiek rečiau tai nutinka dar devyniems (34,6%). Visiškai nekonfliktiškais apibūdinti tik trys (11,5%) berniukai ir 6 mergaitės (46,1%). Pusei mergaičių (53,8%) taip susipykti su aplinkiniais “pavyksta” pakankamai dažnai.

Apkalbinėti kitus, piktybiškai pokštauti labai mėgsta kas šeštas berniukas (15,3%), pakankamai dažnai tai daro dar beveik pusė (46,1%); trečdaliui (30,7%) berniukų tai nėra būdinga (5 priedas, 31 pav.). Mergaitės, kaip nekeista, apkalbinėti ir piktai pokštauti linkusios kiek mažiau, tačiau ir jų beveik pusė (46,1%) tai daro pakankami dažnai (1, 2 ir 4 balai). Ir tik penkios šaunuolės (38,4%) taip nesielgia niekada.

Opozicinė elgesio maniera, negatyvizmas būdingas daugiau nei pusei tyrime dalyvaujančių berniukų (65,3%) ir beveik pusei mergaičių (46,1%) (5 priedas, 32 pav.).

Net 57,6% berniukų dažnai ir 11,5 % labai dažnai (4-5 balai) patiria smurtą, priekabes ir patyčias iš kitų vaikų. Tarp mergaičių tokių yra pusė (53,8%), ir tik keturios tyrimo dalyvės nepatiria smurto, priekabių ir patyčių, arba patiria tai retai (5 priedas, 33 pav.).

Statistiškai patikimas ryšys stebimas tarp patiriamo smurto, patyčių ir priekabių iš kitų vaikų ir vaikų skundų tyrimo dalyvių elgesiu ($r=0,361$), agresijos intensyvumo ($r=0,404$), fizinės agresijos intensyvumo ($r=0,42$); agresijos, nukreiptos į daiktus intensyvumo ($r=0,393$); saviagresijos ($r=0,395$); pykčio proveržių dažnumo ($r=0,425$) ir pasitikėjimo savimi ($r=-0,421$) įverčių. Tai interpretuotina, kad daugiausia smurto, patyčių ir priekabių patiria tyrimo dalyviai, kurių elgesiu pakankamai dažnai skundžiamasi (5 priedas, 15 pav.), kurie įvertinti ganėtinai aukštais agresijos intensyvumo balais, ir tie, kurių pasitikėjimas savimi žemas arba, kaip galima spėti – “parodomasis” (5 priedas, 35 pav.).

Dalis vaikų smurto akivaizdoje iš išorės ar nesugebėdami suvaldyti kylančių iš vidaus impulsų, agresiją nukreipia į save. Kaip rodo 5 priedo 34 paveikslas, savęs žalojimas labiau būdingas tyrimo dalyviams berniukams: keturi jų žalojasi labai dažnai, (4-5 balai), šeši – kiek rečiau (1-2-3 balai). Labai būdingas savęs skaudinimas tik vienai mergaitei, absoliuti dauguma jų šios strategijos nenaudoja.

Tyrimo dalyviams berniukams (6 priedas 10 lentelė), kurių bendras agresyvumo intensyvumas ($M_{min}=-5$; $M_{max}=5$) įvertintas 2,4 (SD 1,97; Median 2) balo, būdingiausia pasyvi agresija (Mean 2,3; SD 2,75; Median 3), aktyvi (Mean 1,6; SD 2,91; Median 2) ir verbalinė (Mean 1,6; SD 3,28; Median 3) agresija, taip pat įžūlus jėgos ir pranašumo demonstravimas (Mean 1,3; SD 3,18; Median 2,5), mažiausiai – agresija, nukreipta į save (Mean -1,1; SD 3,53; Median -0,5). Mergaitėms, kurių bendras agresyvumo intensyvumas įvertintas žymiai mažesniu - -0,4 (SD 3,79; Median 1) balu, būdingiausia pasyvi agresijos forma (Mean 0,92; SD 3,88; Median 3), mažiausiai būdinga – kaip ir berniukams - saviagresija (Mean -3,6; SD 3,4; Median -5).

Visų agresijos rūšių intensyvumo vidutiniai dydžiai lyties aspektu nurodomi 5 priedo 36 paveiksle, kur galima pastebėti, kad abi – berniukų ir mergaičių kreivės išsidėstę panašia trajektorija (beveik lygiagrečiai), tik skirtingame lygyje, kas traktuotina, kad įvairių agresijos formų “populiarumas” tarp abiejų lyčių VGN auklėtinų daugmaž sutampa, skiriasi tik raiškos intensyvumas.

Iš paveikslų matyti, kad beveik visų formų agresyvumas labiausiai būdingas dvylikamečiams bei devynmečiams tyrimo dalyviams (5 priedas, 37 pav.) bei turintiems normalų intelektą ir lengvą intelekto sutrikimo laipsnį (5 priedas, 38 pav.). Mažiausiai – vienuolikmečiams bei septyniolikmečiams bei turintiems vidutiniškai sutrikusį intelektą.

Dalis autorių nurodo (Šeibokaitė, 2008), kad berniukų ir mergaičių agresyvaus elgesio pasireiškimo būdai skiriasi, tačiau iš esmės nesiskiria elgesio intensyvumo lygis. Tuo tapu VGN „Šaltinis“ atliktas tyrimas atkleidė, kad, tyrimo ekspertų nuomone, programos dalyvių berniukų agresyvumo lygis ženkliai didesnis nei mergaičių, jiems būdingiausia pasyvi (nuolatinis atsakomybės vengimas, išsisukinėjimas, niurzgėjimas, užslėpto pykčio laikymas, kol išprovokuoja kitus konfliktui), kiek mažiau - aktyvi (fizinės jėgos naudojimas, smūgiavimas, stumdymas) ir verbalinė (tyčiojimas, grasinimai, keiksmi, klyksmai, plūdimasis) agresija, taip pat įžūlus jėgos ir pranašumo demonstravimas, mažiausiai – agresija, nukreipta į save. Mergaitėms būdingiausia pasyvi agresijos forma, kiek mažiau – verbalinė agresija bei staigūs pykčio proveržiai, mažiausiai, kaip ir berniukams, - saviagresija.

Kai kurių autorių (Glinskienė, Drazdauskienė, 2001; Kairienė, 2004) atlikti tyrimai rodo, kad paaugliams, kurie linkę elgtis agresyviai ir smurtauti, būdingos savęs žalojimo tendencijos. Tai patvirtina ir atlikto tyrimo rezultatai - agresyvumas turi statistiškai reikšmingą ($r=0,504$) ryšį su saviagresija.

Zaborskio, Cirtautienės ir Žemaitienės (2005) tyrimas atskleidė, kad, 2002 metų duomenimis, patyčių objektu mokykloje tenka pasijusti 36% berniukų ir 32% mergaičių. Minėto tyrimo duomenys patvirtina mokslinėje literatūroje nurodomus, kad berniukai dažniau nei mergaitės patiria patyčias ir patys yra labiau linkę tyčiotis iš kitų. VGN „Šaltinis“, atlikto tyrimo rezultatai atitinka autorių nuorodas: daugiau nei pusė (57,6%) tyrimo dalyvių berniukų dažnai ir dar 11,5 % labai dažnai patiria smurtą, priekabas ir patyčias iš kitų vaikų, kita vertus, ir 53,8% mergaičių dažnai ir labai dažnai tenka jas patirti. Smurtą ir priekabas dažniau patiria tyrimo dalyviai turintys mažesnę savivertę bei įvertinti aukštesniais agresyvumo balais. Tai formuoja tarsi „užburtą ratą“: patiriamos patyčios, įvairių užsienio autorių įsitikinimu (Zaborskis ir kt., 2005), žaloja tiek psichinę, tiek ir fizinę sveikatą, žemina ir slegia; vaikas patiria neigiamus išgyvenimus, dažniau jaučiasi vienišas ir atstumtas, jo savivertė mažesnė; visa tai, savo ruožtu, provokuoja

įvairių formų agresyvų elgesį (Brent, Trzesniewski, Robins, Moffitt, Avshalom, 2005), kas, vėlgi, nelieka be atsako...

2.5. Tyrimo dalyvių pasitikėjimas savimi bei jo sąsajos su agresyvumu

Tyrimo dalyvių šeimynų socialinių darbuotojų manymu, penki berniukai ir trys mergaitės yra itin savimi pasitikintys (5 priedas, 39 pav.), dar dvylika berniukų ir dvi mergaitės turi pakankamai aukštą pasitikėjimą savimi. Kaip visiškai nepasitikintys savimi įvertinti trys berniukai ir keturios mergaitės, pakankamai žemais įverčiais (-3; -2) įvertinti dar keturi berniukai ir trys mergaitės.

Trečdalis tyrimo dalyvių, kuriems būdingas lengvas intelekto sutrikimas, pasitikėjimo savimi įvertis pakankamai aukštas - 2 balai, dar trečdalis – labai aukšti (4 ir 5) balai (5 priedas, 40 pav.). Itin savimi pasitikinčiu įvertintas ir vienas normalų intelektą turintis tyrimo dalyvis. Tuo tarpu tyrimo dalyvių, turinčių vidutinį ir žymų intelekto sutrikimą, įvertinimai pasiskirstę maždaug po lygiai teigiamoje ir neigiamoje skalės dalyse, tik krenta į akis, kad keturi jų įvertinti kaip visiškai savimi nepasitikintys. 5 priedo 41 paveiksle akivaizdžiai matyti, kaip, didėjant intelekto sutrikimo laipsniui, pasitikėjimas savimi mažėja.

Statistiškai patikimos tyrimo dalyvių pasitikėjimo savimi sąsajos stebimos su tik su turimais globėjais ($r=0,369$); patiriamu smurtu, patyčiomis ir priekabėmis ($r=0,421$) ir atsako į išorės agresijos grėsmę forma ($r=0,317$).

Kaip galima pastebėti iš 1 lentelės, labiausiai pasitikinčių savimi (4-5 balai) tyrimo dalyvių įvairių agresijos tipų įverčiai svyruoja intensyvumo skalės viduryje (-1 - 2,66 balo); mažiausiai pasitikintys savimi (-5- -4 balai) visų rūšių agresyvumo įverčius gavo neigiamoje skalės dalyje; labiausiai agresyviai (4 balai) įvertinti tyrimo dalyviai, kurių pasitikėjimas savimi vidutiniškas (0 balų). Daugiausiai kitų vaikų priekabių, patyčių bei smurtinių veiksmų patiria vaikai, turintys žemą pasitikėjimą savimi, mažiausiai – labai savimi pasitikintys.

Įvairių agresijos formų intensyvumas (vidutiniai dydžiai) pasitikėjimo savimi (Mmin=-5; Mmax=5) aspektu

Pasitikėjimas savimi	Agresijos intensyvumas	Aktyviai fiziškai agresija	Agresija, nukreipta į daiktus	Saviarresija	Įžūlus jėgos demonstravimas	Pasyviai agresija	Verbalinė agresija	Konfliktai	Netiesioginė agresija	Stigų prokuravimai	Neagresyviai	Patiriamas pavartimas
-5	-0,75	-2,75	-2,5	-2,75	-2,75	1,25	-2,75	-2,25	-1,5	-2,75	-2,25	2,5
-4	-1,5	-4	-4,5	-5	-4,5	-0,5	-1	-2	-2	-1	-2,5	0,5
-3	3,2	-0,4	2	0,4	1,6	3,2	1,4	1,6	-1,8	2,4	1,6	1,2
-2	3,5	4	3	3,5	2	2	0,5	1	0	3,5	4	3,5
-1	1,5	0,5	0,5	-5	-1,5	2,5	2,5	-1,5	1,5	2,5	0,5	3
0	4	4	4	-0,5	-1,5	0	4	3	-4	4	2,5	0,5
1	2,5	2,5	2	0	2	1,5	1,5	0,5	1	2,5	0,5	1,5
2	1,44	1,55	0,11	-3,11	0,77	2,66	1,77	0,44	0,33	0	-0,55	0,22
3	1	1	-3,66	-4,66	1	2	0,33	2	0,33	0	2,33	-0,66
4	-0,2	-0,4	-0,8	-0,4	0	1,2	1,2	0,4	-0,4	-0,8	-1	-1
5	1	0	-0,33	-3	0,33	1,33	1,33	0,66	2,66	2,33	1,33	-2

Aktyviai fiziškai ginasi (“duoda atgal”) du itin (5 balai) bei keturi pakankamai stipriai (2 ir 1 balai) savimi pasitikintys savimi berniukai, kiti dažniausiai reaguoja verbaliai – garsiai šaukia, plūstasi, kviečia pagalbą (5 priedas, 41 pav.). Pasyviai reaguoja – nesipriešina smurtui mažiausiai savimi pasitikintys (-5 ir -3 balai). Aktyviai ginasi dvi labai (4 balai) savimi pasitikinčios mergaitės, taip pat keturios tų, kurių pasitikėjimas savimi įvertintas vidutiniškai (-3 – 2 balai), nesipriešina skriaudžiamos tik dvi mergaitės (5 priedas, 43 pav.).

Viena agresyvaus elgesio priežasčių nurodoma žema savivertė, kuri pasak daugelio autorių (Pileckaitė-Markovienė, 2004; Lazdauskas, Pileckaitė – Markovienė, 2007; Samašonok, Gudonis, 2006; Zambacevičienė, Dapkevičienė, Stonienė, 2007) yra būdinga VGN augantiems vaikams ir paaugliams. Tyrimo duomenimis, berniukų pasitikėjimo savimi lygis vidutiniškas - vidutiniškai 0,8 (SD 3,1; Median 2,0; Mmin -5, Mmax 5) balo, mergaičių kiek žemesnis - -0,4 (SD 3,5; Median -1,0; Mmin -5, Mmax 5); labiausiai savimi pasitikintiems tyrimo dalyviams agresyvumas nėra būdingas (vidutiniškai -3 ir -2 balai); pačių agresyviausių pasitikėjimas savimi gana žemas (vidutiniškai -1,5 ir -1 balai), tačiau ir mažiausiai agresyvių pasitikėjimas savimi taip pat žemas (vidutiniškai -2 balai).

Vienu faktorių, kartu su mokymosi sunkumais bei didesniais konfliktais su suaugusiais, įtakančių menkesnę savivertę, Čepukienė ir Pakrošnis (2008) nurodo globėjų neturėjimą: tai gali

lemti statuso bendraamžių grupėje mažėjimą, taipogi menkavertiškumo, nereikalingumo jausmus, nepasitenkinimą savimi ir kitus skaudžius išgyvenimus. Tik du VGN „Šaltinis“ tyrimo dalyviai berniukai (7,7%) ir trys mergaitės (23%) turi nuolatinius globėjus, kurie lanko juos VGN, savaitgaliais, per šventes ir atostogas pasiima į savo namus. Tik trys vaikai (7,7%): reguliariai bendrauja su savo biologiniais tėvais, 7,7% bendrauja labai retai, 5,1 % gauna ir rašo laiškus. Tyrimas atskleidė, kad statistiškai patikimas ryšys stebimas tik tarp globėjų turėjimo ir būdingiausio atsako į išorės agresijos grėsmę ($r=0,34$) bei tarp tyrimo dalyvių ir globėjų giminystės ryšių (kas tiriamiesiems yra globėjai: tėvai; broliai/seserys; giminaičiai ar svetimi žmonės) ir jų atsako į agresiją pobūdžio ($r=0,467$), taip pat - pasitikėjimo savimi ($r=0,369$).

2.6. Agresyvaus tyrimo dalyvių elgesio pokyčiai

Pusmetį vykdžius Neagresijos programą ir pakartotinai, objektyvumo dėlei, apklausus kitus tyrimo dalyvių šeimynų socialinius darbuotojus nei pirmąjį kartą, paaiškėjo, kad tyrimo dalyvių berniukų agresijos intensyvumo įverčiai sumažėjo vidutiniškai nuo 2,4 iki 2,1 balo; mergaičių – nuo -0,4 iki -0,7 balo (5 priedas, 44 pav.); fizinės agresijos – nuo 1,6 iki 1,4 berniukams ir nuo -1,8 iki -1,9 mergaitėms (5 priedas, 45 pav.). Ižūlaus jėgos ir pranašumo demonstravimo intensyvumo vertinimai sumažėjo nuo 1,2 iki 0,7 balo berniukams ir nuo -2,5 iki -2,8 mergaitėms (5 priedas, 46 pav.). Staigūs pykčio proveržiai vertinami kaip nežymiai padidėję berniukams nuo 1,2 iki 1,3 balo ir sumažėję mergaitėms nuo -0,2 iki -1,3 balo (5 priedas, 47 pav.).

Agresijos, nukreiptos į daiktus, įverčiai berniukams sumažėjo nuo 0,6 iki 0,1 balo, mergaitėms - nuo -1,5 iki -2 balų (5 priedas, 48 pav.); tuo tarpu agresijos, nukreiptos į save - savęs žalojimo - vertinimai berniukams sumažėjo nuo -1,1 iki -1,8, o mergaitėms padidėjo nuo -3,8 iki -3,1 balo (5 priedas, 49 pav.).

Pasyvios agresijos intensyvumas, anot tyrimo ekspertų, sumažėjo berniukams nuo 2,2 iki 1,9 balo, mergaitėms – nuo 0,9 iki 0,1 balo (5 priedas, 50 pav.); netiesioginės agresijos intensyvumas berniukams padidėjo nuo 0,3 iki 0,9 balo, o mergaitėms sumažėjo nuo -1,5 iki -1,7 balo (5 priedas, 51 pav.).

Verbalinę agresiją berniukai, ekspertų manymu, naudoja rečiau - įverčiai sumažėjo nuo 1,6 iki 0,9 balo berniukams ir nuo -0,2 iki -1,2 balo mergaitėms (5 priedas, 52 pav). Konfliktiškumo įverčiai berniukams nepakito, mergaitėms – sumažėjo nuo -0,9 iki -1,3 balo (5 priedas, 53 pav).

Negatyvizmo apraiškos sumažėjo berniukams nuo 0,7 iki 0,1 balo, o mergaitėms nuo -0,9 iki -1,3 (5 priedas, 54 pav.).

Tyrimo ekspertų manymu, po eksperimento jų auklėtiniai, berniukai ir mergaitės, rečiau patiria smurtą, priekabas ir patyčias iš kitų vaikų (5 priedas, 55 pav.). Pasitikėjimas savimi padidėjo tiek mergaitėms (nuo -0,4 iki 1,4 balo), tiek ir berniukams (nuo 0,8 iki 1,6 balo) (5 priedas, 56 pav.).

Mokyklos darbuotojų skundai tyrimo dalyviais berniukais sumažėjo vidutiniškai nuo 1,2 iki 0,5 balo, VGN darbuotojų – nuo 1 iki -0,2 balo, vaikų - nuo 1,6 iki 0,9 balo; mergaičių – atitinkamai nuo -0,6 iki -1,1 balo; nuo -0,4 iki -0,8 ir padidėjo nuo -0,4 iki -0,2 balo (5 priedas, 57; 58 ir 59 pav.).

Taigi, tyrimo dalyvių berniukų daugumos agresijos formų raiškos intensyvumas nežymiai sumažėjo, išskyrus netiesioginę agresiją (+0,6 balo), staigius pykčio proveržius (+0,1 balo) bei konfliktiškumą, kuris, ekspertų nuomone, nepakito. Kiek padaugėjo mergaičių saviagresijos epizodų (+0,5 balo), kitų agresyvaus elgesio formų raiška nežymiai sumažėjo (5 priedas, 60 pav.). Didžiausias teigiamas (agresijos intensyvumas padidėjo) pokytis – berniukų netiesioginės agresijos apraiškos (vidutiniškai 0,6 balo), neigiamas (agresijos intensyvumas sumažėjo) – verbalinė agresija sumažėjo vidutiniškai 0,7, negatyvizmas – 0,6 balo. Mergaitėms suretėjo staigūs pykčio proveržiai (vidutiniškai -1,1 balo) ir verbalinė agresija (-1 balas).

Kaip galima pastebėti iš 5 priedo 61 paveikslo, didžiausi neigiami (intensyvumas sumažėjo) agresijos raiškos intensyvumo pokyčiai stebimi aštuonmečių, dvylikmečių, septyniolikmečių bei keturiolikmečių kai kurių agresijos rūšių grafikuose.

Aukščiausia įvairių agresijos formų raiška pirmajame ištyrime (5 priedas, 37 pav.) buvo dvylikmečių, devynmečių bei dešimtmečių tyrimo dalyvių grafikuose. Pakartotinis testavimas atskleidė kiek ryškesnį beveik visų rūšių agresijos sumažėjimą aštuonmečiams, dvylikamečiams, keturiolikmečiams bei septyniolikmečiams (5 priedas 61 pav.).

Aukščiausia įvairių agresijos formų raiška pirminiame testavime buvo tyrimo dalyvių, turinčių normalų ir lengvai sutrikusį intelektą (5 priedas, 38 pav.). Pakartotinis testavimas atskleidė, kad ženklausiai neigiami (intensyvumas sumažėjo) pokyčiai stebimi tyrimo dalyviams, turintiems normalų bei lengvai sutrikusį intelektą (5 priedas, 62 pav.).

Rezultatų aptarimas

Šiuo darbu buvo siekiama nustatyti, ar bus stebimi agresyvaus 8-17 metų specialiųjų poreikių turinčių VGN auklėtinių elgesio pokyčiai, taikant BGM neagresijos programoje numatytas edukacines veiklas, adaptuotas kognityvinėms bei psichosocialinėms tyrimo dalyvių galioms.

Kadangi minėtoje programoje iki šiol nebuvo dalyvavę specialiųjų poreikių turintys VGN auklėtiniai, buvo siekiama, išanalizavus mokslinę literatūrą, sudaryti teorinį hipotetinį agresyvaus VGN auklėtinių elgesio kaitos modelį, kuriame atspindėtų įvairių užsienio ir Lietuvos tyrėjų nurodomos galimos agresyvaus elgesio priežastys, rekomenduojami prevencijos bei intervencijos būdai ir metodai.

Analizuojant populiariausias šiuo metu agresijos kilmės teorijas, kiekvienoje jų rastas „tiesos grūdas“, tačiau darbe nutarta remtis Banduros socialinio išmokimo teorija, nes ji, nenuneigdama biologinių individo agresyvumą predisponuojančių faktorių, jų pernelyg nesureikšmina, tvirtina, kad neuropsichologinių agresyvaus elgesio mechanizmų aktyvacija priklauso nuo atitinkamos sąmonės stimuliacijos ir kontrolės, skirtingos agresyvaus elgesio formos, jų pasireiškimo dažnumas, situacijos, kuriose jis plėtojamas, taip pat išpuoliams pasirinkti objektai daugeliu atvejų yra sąlygojami socialinio išmokimo veiksmų (Бандура, 2000); agresyviai individas elgiasi tik susiklosčius tam tikroms socialinėms situacijoms, provokuojančioms tokių elgesį. Taip pripažįstama įvairių intervencijų (pvz., agresyvų elgesį provokuojančių veiksmų eliminavimas) bei elgesio modifikavimo (tiesioginiais ar netiesioginiais paskatinimais ir nuobaudomis, išoriniam pastiprinimui palaipsniui virstant savireguliacijos mechanizmu) galimybė.

Kaip paaiškėjo, visus įvairių autorių nurodomus agresyvų VGN auklėtinių elgesį predisponuojančius veiksmus galima suskirstyti į tris grupes: asmenybiniai individualieji veiksniai, neigiamas patyrimas iki patenkant į VGN ir nepalankios gyvenimo VGN aplinkybės.

Manoma, kad agresijos prevencija ir intervencija gali būti efektyvi, jei bus tikslingai nukreipta į pagrindines VGN auklėtinių agresyvų elgesį predisponuojančias priežastis (7 pav.). Kadangi dalies specifinių individualiųjų (lyties, hormonų pusiausvyros, psichinės (ne)sveikatos įtakojamų) ypatumų tikėtis pakeisti yra nerealu, ne taip paprasta ir atsikratyti neigiamos ir traumuojančios patirties pasekmių, visas pastangas siekta sutelkti ties edukacinių situacijų modeliavimu:

- sudarius palankias pokyčiams terapinio klimato (Первин, Джон, 2001, cit. Vaitkevičienė, 2006) bei aukštą ugdomųjų vidinės darnos lygį formuojančias sąlygas, edukacinę veiklą siekiama organizuoti taip, kad ji būtų nukreipta į bendrystės jausmo, adekvačios savivertės, savigarbos (įvairių autorių vertinamų kaip vienas esminių faktorių agresyvumo genezėje ir kuri nėra duota iš prigimties, o, pasak Mead (1998), atsiranda socialinio patyrimo ir veiklos proceso metu), socialinės pagarbos ir pripažinimo didinimą, padedant atsiskleisti pozityviems asmenybės ypatumams
- programos dalyvių intelekto sutrikimą vertinant ne kaip „iškritimą iš normos“, visuotinį atsilikimą, bet kaip tam tikrą intelekto tipą (Ruškus, Mažeikis, 2007)
- kiekvieno programos dalyvio Aš laikant lygiaverčiu savajam Aš
- suprantant, kad vienas svarbiausių „terapinių įrankių“ – esame mes patys, todėl šiam įrankiui tobulai valdyti pirmiausia reikalingas savęs pažinimas ir supratimas, kaip tas įrankis – mes patys – „veikia“ (Jusienė, 2007)
- siekiant, kad abi sąveikoje dalyvaujančios pusės priimtų viena kitos vaidmenis, nes, tik toks abipusis pasikeitimas vaidmenimis yra komunikacijos ir veiksmingos sąveikos svarbiausioji sąlyga (Blumeris, 1998).

Visas šias teorines nuostatas pritaikius pusmetį vykdytos Neagresijos programos numatytose edukacinėse situacijose, pakartotinio tyrimo ekspertų įvertinimo rezultatuose stebimas nežymus beveik visų agresijos formų (išskyrus netiesioginę agresiją, staigius pykčio proveržius, konfliktiškumą – berniukams bei saviagresijos epizodus – mergaitėms) raiškos intensyvumo, skundų tyrimo dalyvių elgesiu sumažėjimas bei pasitikėjimo savimi padidėjimas. Tyrimo dalyviai, pasak tyrimo ekspertų, kiek rečiau patiria kitų vaikų priekabes, patyčias ir prievartą.

Pakankamai kuklius tyrimo rezultatus, be kita ko, galėjo įtakoti:

- Ganėtinai sudėtingas, kai kurių autorių įvardijamas kaip padidintos rizikos visomis prasmėmis kontingentas – beveik visi tyrimo dalyviai (95%) vertintini kaip neįgalūs, didžiąjai daliai (77%) konstatuoti ir kiti psichikos bei elgesio sutrikimai, didžioji dalis jų nuo mažens auga įvairiose valstybinės globos institucijose (87,2 %), su biologiniais tėvais (88,5%) ar globėjais (82,1%) nuolatinių ryšių nepalaiko, jiems būdingas pakankamai didelis visų agresijos formų intensyvumas ir palyginti žemas pasitikėjimas savimi.

- Tyrimo metu globos įstaigoje buvo vykdomas vaikų globos optimizavimo planas (Liaudaitis, 2010) - tam tikri nauji įstatymai, įvairių ministerijų įsakymai ir teisės aktai buvusius pedagogus pavertė socialiniais darbuotojais, taip sumažinant jiems atlyginimus, sutrumpinant atostogas ir prailginant (beveik dvigubai) darbo valandas. Kaip ir kitose panašiose Lietuvos įstaigose, kilo nepasitenkinimo bangos. 2010 m spalio mėnesį dalis įstaigos darbuotojų gavo pranešimus apie darbo krūvio sumažinimą ar net atleidimą iš darbo dėl etatų mažinimo. Visa tai, kaip galima spėti, neigiamai veikė ne tik įstaigos darbuotojus...

Tačiau, Neagresijos programos vykdytojų akimis, pasiekti rezultatai verti įdėto triūso: vaikai labai noriai dalyvavo programos veiklose. Net ir turintys sunkią negalę, žinojo savo užsiėmimų dieną ir kasdien klausinėdami, kada vėl eis į salę, nekantriai jos laukdavo. Ne visiems pavykdavo užsiėmimų metu reguliuoti savo elgesį pagal tris pagrindines taisykles: salėje nesimušam, nesikeikiam, nesityčiojam. Tačiau pastangos visuomet buvo pastebimos ir pastiprinamos, netinkamas elgesys neakcentuojamas, o nepastebimai nukreipiamas reikiama kryptimi.

Žaisdami vaikai išmoko vienas kitą pavadinti gražiais vardais, ne vien tokiais, kurie išsprūsta supykus; mokėsi burtis į komandą, neišskiriant, paduodant ranką ir tiems, kurie, pasak jų, „nekvepia“, „nėra vikrūs, patrauklūs ar gudrūs“. Rengiamuose „talentų šou“ kiekvienas turėjo progą pademonstruoti savo gebėjimus, pasidžiaugti aplodismentais ir ovacijomis, net jei tai – pastovėti ant vienos kojos, kol vadovas suskaičiuos iki 10 ar apsisukti ant sėdynės, panašiai kaip breikeriai sukasi ant galvos...

Pasitvirtino autorių nuorodos, kad dauguma žmogaus problemų yra susijusios su jame egzistuojančiais vidiniais suvaržymais ir įtampomis. Šis „bagažas“ kaupiamas visą gyvenimą, jo pasekmės – psichosomatinės ligos, įvairūs negalavimai, psichinės įtampos, įvairūs kompleksai ir fobijos. Pozityvios nuotaikos lydymas judėjimas, pasirodo, gali atpalaiduoti nervų sistemą nuo per didelės psichoemocinės įtampos ir sumažinti jaudinimą (Ivaškienė, Čepelionienė, 2005). Tuomet judesio – tam tikros kalbos - pagalba aplinkiniams „siunčiamas pranešimas“ apie subtiliausius žmogaus „sielos virpesius“ (Mockevičienė, Mikelkevičiūtė, Adomaitienė, 2005), apie ne tik judesyje, bet ir žmogaus psichikoje bundančius pokyčius, nes, pasak Laužiko (1997), žmogus bus toks, kaip jis juda, nes ne tik psichika veikia judesį, bet taip pat ir judesys psichiką.

Taigi, tyrimo pradžioje kelta hipotezė, kad agresyvaus VGN auklėtinių, turinčių specialiųjų poreikių, elgesio intensyvumas BGM neagresijos programoje numatytų edukacinių veiklų poveikyje mažės, pasitvirtino. Teigiami pokyčiai kol kas nežymūs, tačiau planuojama veiklą tęsti, į ją įtraukiant visus VGN, vėliau – ir mokyklų, darbuotojus, paskatinant juos dalyvauti Gyvenimo meno stresų valdymo programoje (7 priedas), skirtoje pedagogams, socialiniams darbuotojams, medikams bei psichologams. Tuomet teigiami Neagresijos programos dalyvių elgesio pokyčiai bus pastiprinami ir paskatinami ne tik užsiėmimų metu, bet ir kasdienėje veikloje.

Išvados

1. Tyrimo pradžioje kelta hipotezė, kad agresyvaus VGN auklėtinių, turinčių specialiųjų poreikių, elgesio intensyvumas BGM neagresijos programoje numatytų edukacinių veiklų poveikyje mažės, pasitvirtino.
2. Apibendrinus linijinio eksperimento rezultatus, paaiškėjo, kad:
  - o Tyrimo dalyvių (ypatingai berniukų) elgesys laikytinas problematišku – jiems būdingas pakankamai aukštas bendras bei visų rūšių agresijos lygis, jų elgesiu dažnai skundžiasi mokyklų, VGN darbuotojai bei vaikai, pusei jų skiriami raminamieji medikamentai, jie neretai susiduria su kitų (matyt didesnių ar „aršesnių“) smurto, patyčių ir priekabių grėsme, į kurią reaguoja, toli gražu, ne pasyviai.
  - o Programos dalyvių berniukų agresyvumo lygis ženkliai didesnis nei mergaičių, jiems būdingiausia pasyvi (nuolatinis atsakomybės vengimas, išsisukinėjimas, niurzgėjimas, užslėpto pykčio laikymas, kol išprovokuoja kitus konfliktui), kiek mažiau - aktyvi (fizinės jėgos naudojimas, smūgiavimas, stumdymas) ir verbalinė (tyčiojimasis, grasinimai, keiksmi, klyksmai, plūdimasis) agresija, taip pat įžūlus jėgos ir pranašumo demonstravimas, mažiausiai – agresija, nukreipta į save. Mergaitėms būdingiausia pasyvi agresijos forma, kiek mažiau – verbalinė agresija bei staigūs pykčio proveržiai, mažiausiai, kaip ir berniukams - saviagresija.
  - o Programos dalyvių berniukų pasitikėjimo savimi lygis vidutiniškas, mergaičių kiek žemesnis; labiausiai savimi pasitikintiems tyrimo dalyviams agresyvumas nėra būdingas; pačių agresyviausių, kaip ir mažiausiai agresyvių, pasitikėjimas savimi gana žemas.
  - o Tyrimo dalyvių berniukų daugumos agresijos formų raiškos intensyvumas nežymiai sumažėjo, išskyrus netiesioginę agresiją, staigius pykčio proveržius bei konfliktiškumą. Kiek padaugėjo mergaičių saviagresijos epizodų, kitų agresyvaus elgesio formų raiška nežymiai sumažėjo.
  - o Didžiausi agresijos raiškos intensyvumo pokyčiai stebimi aštuonmečių, dvylikamečių, keturiolikmečių bei septyniolikmečių dalyvių, taip pat turinčiųjų normalų bei lengvai sutrikusį intelektą, vertinimuose.

Literatūra

1. Acus, A. (2000). Deviantinis elgesys. *Sociologija*. Mintis ir veiksmas, 1-2, 72-74.
2. Ačienė, R., Čepukienė, V. (2008). Patyčių ir kontrolės lokuso sąsajos tarp 16–18 metų mokinių. *Specialusis ugdymas*, 1 (18), 8–14.
3. Anderson, C.A., Bushman, B.J. (2002). Human aggression. *Psychology Review*, 53, 27–51. <http://www1.psych.purdue.edu/~willia55/392F/AndersonBushman.pdf> (žiūrėta 2010-11-11).
4. Arlauskaitė, Ž. (2009). „Antras žingsnis“ (*Second Step*) Lietuvoje. Socialinių-emocinių įgūdžių lavinimo bei smurto prevencijos programa. Paramos vaikams centras. http://lt.pvc.lt/uploads/Paramos_knyga%5B1%5D%20%281%29.pdf (žiūrėta 2010-11-11).
5. Baranauskienė, R. (2003). *Emancipacinių kokybinių tyrimų realizavimas edukacinės paradigmos virsmo kontekste*. Metodinė mokomoji priemonė edukologijos krypties magistrantams ir doktorantams. Šiauliai.
6. Baranauskienė I., Juodraitis A. (2008). *Neįgaliųjų profesinė rehabilitacija: sėkmės prielaidos*. Šiaulių universitetas: Šiaulių universiteto leidykla.
7. Barkauskaitė M. (1999). Vaikų globa ir rūpyba Lietuvoje atkūrus nepriklausomybę. *Socialinis ugdymas* I dalis, 29-37. Vilnius: VPU leidykla.
8. Be patyčių. *Olweus patyčių prevencinės programos įgyvendinimas Lietuvoje* <http://www.bepatyciu.lt/lt/mokykloms/olweus-patyci-prevencins-programos-gyvendinimas-lietuvoje> (žiūrėta 2010-11-11).
9. Berkowitz, L. (1989). Frustration-Aggression Hypothesis: Examination and Reformulation. *Psychological Bulletin*, Vol. 106, No. 1, 59-73. http://www.radford.edu/~jaspelme/_private/gradsoc_articles/aggression/frustration%20aggression.pdf (žiūrėta 2010-11-11).
10. Blumeris, H. (1998). Simbolinio interakcionizmo metodologines nuostatos. Savimonė (self). *Sociologija*. Mintis ir veiksmas, 2, 147-156.
11. Braslauskienė, R. (2001). Bešeimių vaikų socialinių-pedagoginių situacijų globos namuose tyrimas. *Pedagogika*, 50, 80-87
12. Braslauskienė R., Jonutytė I. (2005). Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijose. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
13. Bražienė, N., Mockienė, D., Bružienė, V. (2008). Agresija kaip specifinė vaiko elgesio forma: teorinis aspektas. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1(17), 64-69.

14. Bražienė, N., Mockienė, D. (2008). Agresyvių vaikų socializacijos teoriniai pagrindai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2 (18), 55-64.
15. Brent D.M., Trzesniewski K.H., Robins R.W., Moffitt T.E., Avshalom C. (2005). Low Self-Esteem Is Related to Aggression, Antisocial Behavior, and Delinquency. *Psychological Science*, 16, 328-335.
16. Bulotaitė, L. (1995). *Apie moksleivių savęs vertinimą*. Vilnius: Mokyklų psichologinės tarnybos centras.
17. Čepukienė, V. (2008). *Vaikų globos namuose gyvenančių paauglių psichologinio-socialinio funkcionavimo pokyčiai, taikant į sprendimus sutelktą trumpalaikį konsultavimą* (Nepublikuota daktaro disertacija, Kauno Vytauto Didžiojo universitetas, 2008).
18. Čepukienė, V., Pakrošnis, R. (2008). Vaikų globos namuose augančių paauglių psichologinio ir socialinio funkcionavimo sunkumus lemiantys veiksniai: asmenybės savybių ir gyvenimo globos namuose sąveika. *Specialusis ugdymas*, 2 (19), 31-34.
19. Čižauskaitė, J., Petkutė, E. (2007). Big brothers big sisters prevencinė programa Lietuvoje. *Kuriame mokyklą be patyčių*. Vilnius.
20. Daulenskienė, J.N.V., Radzevičienė L. (2002). Rizikos grupėms priklausančių kūdikių namų auklėtinių elgsenos ypatumai. *Pedagogika*, 56, 58-65.
21. Didžiokienė, A., Žemaitienė, N. (2005). Smurtą patiriančių rizikos grupės vaikų psichologinė savijauta. *Medicina*, 41(1), 59-66.
22. Fromm, E. (2008a). *Žmogaus destruktivumo anatomija* I tomas. Vilnius: Vaga.
23. Fromm, E. (2008b). *Žmogaus destruktivumo anatomija* II tomas. Vilnius: Vaga.
24. Gaines, T., M.Barry, L. (2008). The effect of a self-monitored relaxation breathing exercise on male adolescent aggressive behavior. *Adolescence*, 170, 291-302. <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?hid=11&sid=18d00b34-c0ea-4003-b7fe-451c8ba6c1b6%40sessionmgr11&vid=7> (žiūrėta 2010-12-12).
25. Galkienė A. (2003). *Pedagoginė sąveika integruoto ugdymo sąlygomis*. Monografija. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
26. Gilligan, J. (2002). *Smurto prevencija*. Vilnius: Eugrimas
27. Glinskienė, A., Drazdauskienė, R. (2001). Paauglių agresyvaus ir smurtinio elgesio psichologiniai ir psichopatologiniai ypatumai. *Agresija ir smurtas – psichikos norma ir patologija*, 49-56. Vilnius.

28. Goštautas, A., Pakrošnis, R., Čepukienė, V., Pilkauskienė, I., Ražanas, K. (2005). Bendravimo ugdymo priemonių efektyvumas dirbant su vaikų globos namų auklėtiniais. *Specialusis ugdymas*, 1(12), 137–146.
29. Grakauskas, Ž. (2004). Stresas ir elgesio savireguliacija: teorinės sąveikos problemos. *Psichologija*, 29, 74-87
30. Gudonis, V., Butkutė, I., Samašonok, K. (2008). Globos namų auklėtinių ir paauglių gyvenančių pilnose šeimose, adaptacijos ypatumai. *Specialusis ugdymas*, 2(19), 8-21.
31. Hahn, R., Fuqua-Whitley, D., Wethington, H., Lowy, J., Liberman, A., Crosby, A., Fullilove, M., Johnson, R., Moscicki, E., Price, L., Snyder, S.R., Tuma, F., Cory, S., Stone, G., Mukhopadhaya, K., Chattopadhyay, S., Dahlberg, L. (2007). The Effectiveness of Universal School-Based Programs for the Prevention of Violent and Aggressive Behavior A Report on Recommendations of the Task Force on Community Preventive Services. *MMWR*, 7
<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?hid=11&sid=18d00b34-c0ea-4003-b7fe-451c8ba6c1b6%40sessionmgr11&vid=16> (žiūrėta 2010-12-12).
32. Heppner, W.L., Kernis, M.H., Lakey, C.E., Campbell, W. K., Goldman, B. M., Davis, P. J., Cascio, E.V.(2008). Mindfulness as a Means of Reducing Aggressive Behavior: Dispositional and Situational Evidence. *Aggressive behavior*, 34, 486–496.
<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?hid=18&sid=10257e81-2a62-442d-a11a-005d803404b3%40sessionmgr11&vid=5> (žiūrėta 2010-12-12).
33. Ivaškienė, V., Čepelionienė, I. (2005). *Studentų fizinis ugdymas ir saviugda: studijų knyga*. Kaunas: LKKA.
34. Javtokas, Z. (2009). *Salutogeninio modelio panaudojimas mokinių sveikatai stiprinti*. Informacinis metodinis leidinys.
35. Javtokas, Z. (2007). *Vaikų sveikatos stiprinimas pagal Salutogeninį modelį*. Valstybinis aplinkos sveikatos centras. <http://oldvasc.sam.lt/vaiku%20SS%20pagal%20SOC.pdf> (žiūrėta 2010-12-14).
36. Javtokas, Z. (2001). *Narkotikų vartojimo prevencija bendruomenėje*. Vilnius: Visuomenės sveikatos ugdymo centras.
37. Jovaiša, L. (1995). *Hodegetika*. Vilnius: Agora.
38. Juodaitytė, A., Taroza, L. (2001). Vaikų nusikalstamumo raiškos socialinės edukacinės dimensijos. *Pedagogika*, 50, 115-125.

39. Juodraitis A., (2004). *Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
40. Jurevičienė, M., Kaffemanienė, I. (2009). Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių struktūra ir raiškos ypatumai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1(22), 92-102.
41. Jusienė, R. (2007). „Sunkūs“ paaugliai arba kodėl paaugliai elgiasi agresyviai? *Nepilnamečių justicija lietuvoje: teorija ir praktika*. Metodinis leidinys. Vilnius.
42. Kadikinienė, J. (2005). *Vaikų globos namų ir specialiųjų internatinių mokyklų auklėtinių agresijos ypatumai* (Nepublikuotas magistro darbas, Vilniaus pedagoginis universitetas, 2005).
43. Kaffemanas, R.(2000). Globos namų ir specialiųjų mokyklų auklėtinių elgesio problemos. *Specialusis ugdymas* 3,70-76.
44. Kaffemanienė, I. (2001). Specialiųjų poreikių vaikų integracija. Požiūrio problema. *Specialiųjų poreikių vaikų pažinimas ir ugdymas*, 102-107. Šiauliai.
45. Kairienė, B. (2006). Agresyvus tėvų elgesys su savo vaikais: pedagoginės korekcijos prielaidos. *Socialinis darbas*, 5(1), 89-95.
46. Kairienė, B. (2004). Suicidinių minčių atsiradimas jaunuolių savimonės raiškoje dėl patirtos agresijos šeimoje. *Acta paedagogica Vilnensia*. http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/acta_pae/13/straipsniai/str2.pdf (žiūrėta 2011-01-11).
47. Kalinauskaitė, L. (2010). *Smurto vaikų globos namuose priežastys ir prevencija*. Konferencija „Vaikų iš globos namų apsaugos nuo smurto ir seksualinės prievartos Lietuvoje stiprinimas. Tarpinstitucinis požiūris.“ 2010 m. lapkričio mėn. 5 d.
48. Kalpokienė, V., Klimukienė, V., Tarozienė, V. (2010). *Korekcinių programų taikymas nepilnamečių nusikalstamo elgesio prevencijai*. www.nplc.lt/centrov/reng/.../Virginija-Klimukienė_Vaida-Kalpokienė.ppt (žiūrėta 2010-12-14).
49. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas.
50. Kavaliauskienė, G.(2009). *Vaikų, augančių globos namuose, lietimo suvokimo sutrikimai ir jų korekcija, taikant ergoterapiją* (Nepublikuota daktaro disertacija, Kauno medicinos universitetas, 2009).

51. Kempes, M., Matthys, W., Han de Vries, Herman van Engeland (2005). Reactive and proactive aggression in children. A review of theory, findings and the relevance for child and adolescent psychiatry *Eur Child Adolesc. Psychiatry*, 14, 11–19.
<http://www.springerlink.com/content/h0028683t7037652/fulltext.pdf> (žiūrėta 2010-12-14).
52. Kepalaitė, A. (2008). Destruktyvaus elgesio mokykloje koreliatai: vyresniųjų paauglių menkavertiškumo jausmas ir socialinio intereso lygis. *Specialusis ugdymas*, 1 (18), 46–53.
53. Laužikas, J. (1997). *Rinktiniai raštai*. T. 3. Kaunas: šviesa
54. Lazdauskas, T., Pileckaitė – Markovienė, M. (2007). Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų, gyvenančių globos įstaigose, savivertės ir mokyklinio nerimo ypatumai. *Pedagogika*, 88, 124–130. <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2007/88/lazpul124-130.pdf> (žiūrėta 2010-12-28).
55. Leff, S.S., Waasdorp, T.E., Crick, N.R. (2010). A Review of Existing Relational Aggression Programs: Strengths, Limitations, and Future Directions School. *Psychology Review*, 4, 508–535.
<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?hid=21&sid=f15aa570-efb0-4bcd-8de7-1812006cb685%40sessionmgr10&vid=4> (žiūrėta 2010-12-14).
56. Leliūgienė, I. (2003). *Socialinė pedagogika*. Vadovėlis. Kaunas: Technologija.
57. Leonavičius, V. (1998). Georgas Herbertas Meadas ir asmens savimonės teorija. *Sociologijos istorija*, 136-146.
58. Liaudaitis, A. (2010). Prezidento ataskaita už laikotarpį nuo 2009 vasario iki 2010 kovo mėn. Lietuvos vaikų globos įstaigų direktorių asociacijos konferencijoje Palangoje 2010 balandžio 15-16 d. www.vgndirektoriai.lt/.../konferencijospranesimai/prezidentopranesimas.doc (žiūrėta 2011-01-11).
59. Malinauskaitė, A. (2010). Elgesio sutrikimų prevencija skatinant socialines ir emocines kompetencijas priešmokykliniame amžiuje: vokiškoji patirtis. *Specialusis ugdymas*, 1 (22), 149–159.
60. Malinauskienė, O., Žukauskienė, R. (2007). Paauglių emocinių ir elgesio sunkumų sąsajos ir pokyčiai per trejus metus: amžiaus ir lyties ypatumai. *Psichologija*, 35, 19-31.
61. Markovienė, M. (1999). Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų vidinės darnos ypatumai. Ugdymo kaita ir šiuolaikinės pedagoginės technologijos. *VI tarptautinė mokslinė konferencija*. Mokslo darbai. I dalis. Vilnius.

62. Meadas, G.H. (1998). Savimonė (self). *Sociologija*. Mintis ir veiksmas, 2, 132-135. http://www.ku.lt/sociologija/files/1998-_2_-132-135.pdf (žiūrėta 2010-11-14).
63. Mizen,R. (2003). A contribution towards an analytic theory of violence. *Journal of Analytical Psychology*, 48, 285–305. <http://www.nautis.com/files/A%20Contribution%20Towards%20an%20Analytic%20Theory%20of%20Violence.pdf> (žiūrėta 2010-12-12).
64. Mockevičienė, D., Mikelkevičiūtė, J., Adomaitienė, R. (2005). *Vaikų motorinė raida. Pirmieji gyvenimo metai*. Mokomoji knyga studentams, reabilitacijos specialistams, vaikų gydytojams ir šeimoms, auginančioms vaikus. Šiauliai.
65. Nasvytienė, D.(2005). *Vaiko elgesio ir emocinės problemos*. Kontekstas, psichologinis įvertinimas ir pagalba. Metodinis leidinys aukštajai mokyklai. Vilnius: VPU leidykla.
66. Navaitis, G. (1997). *Psichologinė parama vaikui*. Vilnius: Tyto alba.
67. Palujanskienė, A., Uzdila, J., V. (2004). Agresija ir konfliktai mokykloje. *Pedagogika: mokslo darbai*, 73, 124-127.
68. Paulauskas R. (1988). *Delinkventiškos asmenybės formavimosi priežastys ir jos perauklėjimo problemos*. Metodinė medžiaga. Vilnius: PMTI.
69. Petrulytė, A., Pileckaitė-Markovienė, M., Lazdauskas, T. (2007). Lėtinėmis ligomis sergančių ir sveikų suaugusiųjų sveikatos kontrolės lokuso ir didinės darnos ypatumai. *Psichologija* 35 p.32-41.
70. Pileckaitė-Markovienė, M. (2001). *Jaunesniojo mokyklinio amžiaus moksleivių vidinės darnos ypatumai* (Nepublikuota daktaro disertacija, Vilniaus pedagoginis universitetas, 2001).
71. Pileckaitė–Markovienė, M., Paukštytė, J., Lazdauskas, T. (2008). Judėjimo negalią turinčių 12–16 metų paauglių vidinės darnos ir elgsenos ypatumai. *Pedagogika*. Mokslo darbai, 89, 130–138.
72. Pileckaitė –Markovienė, M. (2004). *Vidinė darna ir jos raiškos vaikystėje savitumai*. Vilnius.
73. Povilaitis, R., Valantinas, V. (2007). Efektyviausios smurto prevencijos programos. *Kuriame mokyklą be patyčių*. Vilnius
74. Prakapas, R. (2001). *Rizikos grupės vaikų elgesio koregavimas taikant mokyklinį monitoringą* (Daktaro disertacijos santrauka, VPU, 2001).
75. Pūras, D. (2007). Smurtas kaip visuomenės sveikatos problema. *Kuriame mokyklą be patyčių*. Vilnius.

76. Radzevičienė L. (2006). *Globos institucijose augančių kūdikių emocijų raida*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
77. Radzevičienė L. (1999). Socialinio pedagogo vaidmuo vaikų globos ir ugdymo įstaigose. *Šiulaikinės specialiosios ir socialinės pedagogikos problemos: Mokslinės konferencijos medžiaga*. Šiauliai.
78. Radzevičienė, L. (1997). *Ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų emocijų ir elgesio sutrikimai bei jų korekcija*. Šiauliai.
79. Raslavičienė, G., Zaborskas, A. (2002). Vaikų, augančių globos įstaigose, elgesio ir emocijų mišrių sutrikimų kaita. *Medicina* 38 tomas, 7, 759-768.
80. Rogers, C.R. (2005). Apie tapimą asmeniu. Psichoterapeuto požiūris į psichoterapiją. Vilnius.
81. Ruškus, J., Mažeikis, G. (2007). *Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas*. Kritinė patirties ir galimybių Lietuvoje refleksija. Monografija. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
82. Samašonok, K., Gudonis, V. (2006). Paauglių, gyvenančių globos institucijose ir pilnose šeimose, kognityvinės ir elgesio strategijos: lyties ypatumai. *Specialusis ugdymas*, 2, 74-87.
83. Samašonok, K. (2005). Paauglių, gyvenančių globos namuose ir pilnose šeimose, savės vertinimo ypatumai. *Specialusis ugdymas*, 2 (13), 101–110.
84. Samašonok, K., Gudonis, V., Žukauskienė, R. (2005). Globos namų auklėtinių adaptacijos mokykloje ypatumai. *Ugdymo psichologija*, 15, 7-17.
85. Sivec, J. (2005). *Vaikų globos institucijų auklėtojo pedagoginės funkcijos* (Nepublikuotas magistro darbas, Vilniaus pedagoginis universitetas, 2005).
86. Statistikos departamentas. <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1866>. (žiūrėta 2011-01-11).
87. Sullivan, T. N., Farrell, A. D., Bettencourt, A. F., Helms, S.W. (2008). Core Competencies and the Prevention of Youth Violence. *New directions for child and adolescent development*, 122. <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?hid=11&sid=18d00b34-c0ea-4003-b7fe-451c8ba6c1b6%40sessionmgr11&vid=19> (žiūrėta 2010-12-11).
88. Suslavičius, A., Valickas, G. (1999). *Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams*. Vilnius.
89. Šalaševičiūtė, R. (2008, gegužė). *Vaikų, augančių vaikų globos namuose, kasdienybė – pavojai ir galimybės juos įveikti*. Pranešimas skaitytas Lietuvos Respublikos Seime, konferencijoje Narkomanijos situacija Lietuvoje. Nepilnamečiai – kaltininkai ar aukos.

90. Šeibokaitė, L. (2008). *Save ir kitus žalojančio elgesio kitimai nuo 5 iki 12 klasės ir su šiuo elgesiu susiję psichosocialiniai veiksniai* (Nepublikuota daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2008).
91. Švietimo plėtotės centras. Viešoji įstaiga „Vaiko labui“ <http://www.pedagogika.lt/index.php?-1490910164> (žiūrėta 2010-12-11).
92. Tremblay, R.E., Nagin, D.S., Séguin, J.R., Zoccolillo, M., Philip D., Zelazo P.D., Boivin, M., Pérusse, D., Japel, C. (2004). Physical Aggression During Early Childhood: Trajectories and Predictors. *Pediatrics*, 1.
<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?hid=106&sid=003afefe-dbd0-41cb-8948-8195d2e9ffe1%40sessionmgr113&vid=4> (žiūrėta 2010-11-11).
93. Vaikų linija, <http://www.vaikulinija.lt/index.php/nustok/mokykloms/poziuris/>. (žiūrėta 2010-12-11).
94. Vaitkevičienė, A. (2006). *Vidutiniškai sutrikusio intelekto jaunuolių Aš veiksmingumo lavinimas edukacinėmis situacijomis skatinant dailinę raišką* (Nepublikuota daktaro disertacija, Šiaulių universitetas).
95. Valickas G. (1997). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Monografija. Vilnius
96. Vitkauskaitė, D. (2001). *Teoriniai socialinio darbo modeliai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
97. Vyšniauskytė Rimkienė, J. (2008). Bendraamžių atstumtų ir izoliuotų paauglių socialinių gebėjimų lavinimas. *Specialusis ugdymas*, 2 (19), 22–30.
98. Zaborskis, A., Cirtautienė, L., Žemaitienė, N. (2005). Moksleivių patyčios Lietuvos mokyklose 1994–2002 m. *Medicina*, 41(7), 614-620.
99. Žukauskienė R. (2006). *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vadovėlis. Vilnius.
100. Žukauskienė, R., Leiputė, O., Malinauskienė, O. (2001). Situational determinants of the attributional style and emotional problems: A comparative study of orphaned and abandoned children and children living with a parent (parents). *Socialiniai mokslai*, 6 (32), 56-63.
101. Žukauskienė, R., Leiputė, O. (2002). Vaikų ir jaunimo globos namų auklėtinių ir vaikų, gyvenančių su abiem tėvais, emocinių ir elgesio problemų ypatumai. *Socialinis darbas*, 2 (2), 106-115.
102. Williams, S., Waymouth, M., Lipman, E., Mills, B., Evans, P. (2004). Evaluation of a Children's Temper-Taming Program. *Can J Psychiatry*, 9,

<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?hid=11&sid=18d00b34-c0ea-4003-b7fe-451c8ba6c1b6%40sessionmgr11&vid=6> (žiūrėta 2010-11-11).

103. Бандура, А. (2000). Теория социального научения. Евразия.

104. Бэрн Р., Ричардсон, Д. (1997). *Агрессия*. Санкт Петербург.

105. Фомиченко, А. С. (2010). Причины проявления агрессии в детском возрасте.

Культурноисторическая психология 2, 83-87.

<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?hid=21&sid=f15aa570-efb0-4bcd-8de7-1812006cb685%40sessionmgr10&vid=4> (žiūrėta 2010-12-12).

Diana Vaituškiene

Change of Aggressive behaviour of Children with Special Needs from Foster homes

Master work Summary

The present thesis deals with a study into aggressive behavioural alterations in children with special needs from foster homes.

The hypothesis has been brought forward that aggressive behavioural intensity in children with special needs from foster homes is likely to decrease under the influence of educational activities under BGM Non Aggression Programme.

A linear experiment was conducted to investigate the aggressive behavioural alterations in 8-17 year olds with special needs from “Šaltinis” Foster Home. A statistical (descriptive) analysis (of frequencies, averages, correlation) was carried out.

The study included thirty-nine (out of fifty-one) 8-17 year olds with special needs from “Šaltinis” Foster Home and fourteen household social workers (8 in the primary study and 6 in the second study) identified as experts since they spend quite a lot of time with the study participants accordingly the latter are well-known to them and they are able to make a fairly objective assessment of their behaviour.

The empirical part examines the study participants’ characteristics in terms of behavioural problems, the expression of their aggression and links to a variety of settings, self-confidence and its interface with the aggressiveness, and aggressive behavioural alterations in the study participants.

The main empirical findings are as follows:

- The hypothesis that has been brought forward at the outset, i.e. aggressive behavioural intensity in children with special needs from foster homes is likely to decrease under the influence of educational activities under BGM Non Aggression Programme, has been confirmed.
- The expression intensity of most forms of aggression in the study participants, both boys and girls, decreased slightly. Major alterations in the intensity of aggression expression were observed in assessing eight-, twelve-, fourteen- and seventeen-year-old participants, as well as those with normal intelligence and slight intelligence disorders.

Key words: aggression, BGM Non Aggression Programme, special needs, individuals with special needs.

PRIEDAI

SERTIFIKATAS

Juo patvirtinama, kad

Diana Vaituškiene

įgijo atitinkamą pasirengimą ir gali vesti

NEAGRESIJOS programą,

kurią įgyvendina

Baltijos Gyvenimo meno labdaros ir paramos fondas.

Vilnius
2010 m. sausio 31 d.

Jūratė Ačė

Prezidentė

Gyvenimo meno fondas – visuomeninė pelno nesiekianti organizacija, įgyvendinanti švietimo, sveikatos apsaugos, reabilitacijos programas, propaguojanti žmogiškąsias vertybes ir sveiką gyvenimo būdą.
Organizacijai suteiktas konsultacinis statusas prie Jungtinių Tautų; ji pripažinta PSO.
www.gyvenimomenas.lt

2 priedas – Neagresijos programos mokslėivimas pristatymas

Neagresijos programa mokslėiviams

Programos rengėjai

Baltijos *Gyvenimo meno* labdaros ir paramos fondas kartu su Tarptautine Žmogiškųjų vertybių asociacija.

Programa įgyvendinama bendrojo lavinimo mokyklose, vasaros stovyklose, vaikų globos namuose.

Programos tikslai

Suteikti dalyviams teorinių žinių ir praktinių įgūdžių, padedančių sumažinti įniršį, pyktį ir įtampą bei puoselėti žmogiškąsias vertybes mokykloje. Kai sumažėja stresas, vaikai patiria bendrumo jausmą, išmoksta, kaip gyventi be prievartos, suvokia draugiškumo, tarpusavio pasitikėjimo, atsakomybės ir dalinimosi vertę.

Dalyviai

8 – 15 metų vaikai ir paaugliai.

Programos turinys

Kada	Tikslas	Laikas
1 diena	Užmegzti kontaktą, susipažinti, sukurti tarpusavio bendrumo jausmą. Išsiaiškinti, nuo ko priklauso mūsų gera arba bloga savijauta (4 energijos šaltiniai). Aptarti temas: proto aiškumo ir susikaupimo reikšmė. (Kvėpavimo ir atsipalaidavimo pratimai; *žaidimai)	1,5 – 2 val.
2 diena	Aptarti temas: įsipareigojimas, pasitikėjimas, draugo sąvoka, nesmurto reikšmė. Juokas – geriausi vaistais (juoko procesas). (Kvėpavimo ir atsipalaidavimo pratimai; *žaidimai)	1,5 – 2 val.
3 diena		
4 diena po savaitės	Paskatinti vaikus tęsti išmoktą programą, pagilinti žinias, pakartoti kvėpavimo ir atsipalaidavimo pratimus, *žaidimai. Išeitos medžiagos kartojimas.	1 val.
Tolimesni susitikimai kas antrą savaitę bent pusę metų		45 min.

*Visi žaidimai yra didaktinio pobūdžio, po kiekvieno žaidimo yra detalai aptariama, kodėl buvo žaidžiama, ko vaikai išmoko, ką galėtų pritaikyti savo gyvenime.

Lektoriai

Specialų pasirengimą turintys Baltijos *Gyvenimo meno* labdaros ir paramos fondo savanoriai.

Dalyvių pasirengimas

Jokių specialių apribojimų nėra, gali dalyvauti visi norintys vaikai.

Jau pirmajam užsiėmimui reikia erdvios tuščios patalpos, kurioje vaikai galėtų būti be batų. Svarbu, kad būtų galima atidaryti langus.

Neagresijos programos kontaktinis asmuo

Nora Strikauskaitė

tel. +370 685 05676

el.paštas: info@gyvenimomenas.lt

www.gyvenimomenas.lt

3 priedas – Neagresijos programos turinio aprašymas

- **Kvėpavimo pratimas**

„**Dumplių kvėpavimas**“. Atsisėdama patogiai, galima „ant kulnų“, užsimerkiama, rankos sulenktos per alkūnes ir priglautos prie šonų, kumščiai švelniai suspausti pečių aukštyje. Giliai įkvepiant tiesios rankos keliamos aukštyn virš galvos, atveriami delnai; iškvepiant – rankos nuleidžiamos, žąstais stuktelint per krūtinės ląstą, kumščiai vėl švelniai sugniaužiami, laikant juos pečių lygyje.

- **Atsipalaidavimo pratimai**

„**Bitės**“ procesas. Patogiai atsisėdama ir užsimerkiama. Giliai įkvepiama ir, švelniai, lengvai ir maloniai linguojant kūną, tariama „HMMMMMMMMMMMMMMMM“, smiliais švelniai užkemšant ausis, tankiai spaudant spenelius. Po to vėl giliai įkvepiama ir tęsiama apie 2 minutes. Pabaigus, liekama užmerktomis akimis dar kelias minutes.

Garso procesas. Giliai įkvepiama ir garsiai kartojama paskui vedantįjį jo tariamus garsus, pvz., „RAM“ lėtu, vidutiniu ir greitu ritmu 5-8 min. Po to liekama užmerktomis akimis dar kelias minutes.

Juoko procesas. Giliai įkvepiant atsilošiama, garsiai, su plačia šypsena kvatojama, pradėdant nuo Ha ha ha ha, hi hi hi hi, ho ho ho ho, kol juokas taps natūralus. Procesą galima atlikti atsigulus ant grindų ir kvatoti kratant visas galūnes ir kūną.

- **Žaidimai**

Susipažinimo žaidimas. Visi susėda ratu ir prisistato: pasako savo vardą ir žodį (pvz., patinkančio gyvūno, augalo pavadinimą, epitetą ir pan.) iš tos pačios raidės. Sekantis pakartoja prieš jį pasisakiusiųjų vardus ir pavadinimus ir pasisako savąjį.

„**Upė-krantas**“. Vaikai sustoja viena linija ar ratu. Pagal vedėjo komandas ant abiejų kojų šoka „į upę“ (pirmyn) arba į „krantą“ (atgal). Vedėjui kelis kartus kartojant tą pačią komandą, nejudama. Galima žaidimą padaryti sudėtingesnę, pasunkinus taisykles, pvz., „išokus į upę“ reikia sakyti „šalta“ ir drebėti, „krante“ sakyti „karšta“; vadovas į vieną parodo ir sako: „krokodilas“, tuomet tas žaidėjas sutartais gestais turi parodyti krokodilo „narus“, žaidėjai šalia jo – „krokodilo“ ausis ir uodegą; kuomet vadovas parodo į žaidėją ir sako „kalnas“, tas žaidėjas nusilenkia, vaizduodamas kalną, jo kaimynai kelia rankas aukštyn ir „ošia“ kaip medžiai.

„**Myliu-nemyliu**“. Vaikai susėda ratu į pažymėtas vietas ir, ištiesę rankas į priekį kartuoja „myliu, myliu, myliu“, žaidėjas, esantis vidury rato, pasirinktojo vaiko klausia :“ar tu mane

myli?“. Jei jam atsakoma „taip“, visi žaidėjai bėga ir keičiasi vietomis; jei atsakoma „ne“, jo klausiama: „o ką tu myli?“ jei atsakoma, pvz.,: „mergaites“, vietomis keičiasi tik mergaitės, jei sakoma: apsirengusius raudonai, vietomis keičiasi tik tie, kurie aprangoje turi raudonos spalvos drabužių; ir pan. Likęs be vietos žaidėjas eina į rato vidurį.

„Gaisras kanuose“. Vaikai juda ratu pagal vedėjo duodamą ritmą kartojant „gaisras kalnuose“ ir garsiai atsako jam „bėk bėk bėk“. Po kurio laiko žaidimo vedėjas sušunka skaičių, pvz., „trys“, tuomet vaikai susiburia į grupes po tris.

„Zoom“ ratas. Visi sutoja ratu, vienas žaidėjas pasuka galvą į kurią nors pusę ir pasako „zum“, jo kaimynas daro taip pat. Tokiu būdu garsas ritmingai sklinda ratu. Bet kuris iš dalyvių, atėjęs jo eilei, vietoj „zum“ gali treptelėti koja, taip pakeisdamas garso sklidimo kryptį; pasakyti „ai“, plačiai atverdamas akis – tuomet sekantis žaidėjas turi „praleisti ėjimą“; parodyti į bet kurį žaidėją, taip perduodamas garso sklaidimą; ir pan.

„Pagauk ir pakelk“ . Pažymimos dvi linijos kuo toliau viena nuo kitos. Du žmonės – „gaudantieji“ atsistoja tarp tų linijų, visi kiti – „bėgantieji“ stovi už vienos iš linijų. Kai vadovas sušunka „bėgam“, žaidėjai turi perbėgti už kitos linijos. „Gaudantieji“ savo teritorijoje gaudo „bėgančiuosius“. „Bėgantysis“ laikoma pagautu, jei jis pakeliamas ir neliečia žemės, tuomet ir jis tampa „gaudytoju“.

„Pavadink ir pagauk“. Žaidėjai sustoja ratu vienas šalia kito. Vienas vaikas eina ratu liedamas kiekvieno nugarą ir gražiai jį pavadindamas, pvz., „gėlytė“. Pavadintas kitaip, pvz., „saulutė“, vaikas vejasi bėgantį draugą, besistengiantį atsistoti į jo vietą.

Pasitikėjimo žaidimas. 6-8-10 vaikų sustoja labai glaudžiu ratuku, jo vidury, rankas sudėjęs ant krūtinės, - turėsiantis pajusti visų žaidėjų rūpinimąsi juo bei pasitikėjimą jais, vaikas. Jis užsimerkia ir tiesiomis kojomis svyra į kurią nors pusę, žaidėjai jį sugauna, neleidžia nugriūti ir švelniai perduoda į kitiems.

„Atsargiai - rykliai“. Grojant muzikai, visi dalyviai bėgioja po salę – „plaukioja“ atviroje jūroje. Vadovui sušukus „rykliai atplaukia“, visi glaudžiai susiburia, susikabina rankomis ant vidury salės patiesto kilimėlio. Paskirtasis komandos kapitonas visus stebi ir rūpinasi, ragina visus stipriau susikabinti, laikyti vienas kitą, kad vadovai-„rykliai“ negalėtų nė vieno jo komandos nario nusitempti į „jūrą“.

„Atspėk, kas vadovauja“. Visi susėda ratu, vienas žaidėjas paėjęs kiek toliau ir nususukęs. Paskiriamas vienas žaidėjas, rodysiantis įvairius judesius (pvz., ploti rankomis,

tresėti kojomis, atsistoti ir apsisukti, šokinėti „varlyte“, ir pan.), kuriuos visi kiti tuoj pat atkartoja. „Nežiūrinčiojo“ žaidėjo užduotis – atspėti, kuris žaidėjas inicijuoja naują judesį.

- **Pokalbiai**

Pašnekesys apie svajones, paskatinant ne tik svajoti, nusimatyti tikslus, bet tikslingai to siekti, ugdant proto aiškumą, įsipareigojimą, susikaupimą bei pasitikėjimą. Viskas iliustruojama kasdieniais pavyzdžiais.

Pokalbis apie energijos šaltinius (maistas, miegas, kvėpavimas, teigiamas proto nusiteikimas), atskleidžiant būsenų, kuomet esi „pilnas jėgų“ (viskas atrodo gražu ir gera, aplinkiniai mieli ir geranoriški) ir kuomet jautiesi irzlus ir piktas, niekas netinka ir neįtinka, viskas aplinkui erzina, su visais bariesi ir pykstiesi, kaitos priežastis ir būdus, kuriais galima „papildyti pozityvių jėgų atsargas“.

Diskusija apie draugus ir draugystę: ką reiškia sąvoka „geras draugas“, koks jis turėtų būti, kokios jo savybės yra svarbiausios. Kaip surasti gerų draugų (galbūt pačiam būti geru draugu, tuomet visi norės draugauti).

Pašnekesys apie nesmurta, pristatant bei iliustruojant „bumerango“ (pyktis visada apsisuka ir sugrįžta) ar „domino“ efektu kaladėlių ar savo rankų pagalba (tiek teigiami, tiek ir neigiami dalykai turi savybę plisti žmonėms juos perduodant vienas kitam, susidarant uždaro rato efektui. Sustabdyti smurto plitimą galima neatsakant į piktą piktą - pasitraukiant iš grandinės, ji nutrūksta.)

Pašnekesys apie pasitikėjimą ir atsakomybę, priklausymą (bendrumo jausmą).

4 priedas – anketa

Gerb. socialiniai pedagogai/darbuotojai, maloniai prašome užpildyti šią anoniminę anketą, atskleidžiančią jūsų globotinių agresyvumo lygį bei galimus pokyčius vykdant Baltijos Gyvenimo Meno paramos ir labdaros fondo savanorių įgyvendinamą neagresijos programą.

Duomenys bus panaudoti baigiamajame magistro darbe.

Pildydami pažymėkite, prašau, Jūsų manymu tinkamiausią teiginį, arba skalėje nurodykite reiškinių intensyvumą:

Visiškai nebūdinga

Labai būdinga

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

1. Auklėtinio vardas, kiek metų

.....
.

o Kiek laiko auklėtinis gyvena vaikų globos namuose (VGN)

.....

o Iš kur pateko į VGN?

- Iš šeimos
- Iš kitos globos institucijos

o Ar turi nuolatinius globėjus?

- o Taip
- o Ne
- o Kita.....

5. Ar benrauja su biologiniais tėvais?

- Taip
- Ne
- Kita.....

6. Jei turi globėjus (pas kuriuos praleidžia savaitgalius, atostogas), kas jie:

- Tėvai
- Broliai/seserys
- Giminaičiai
- Svetimi žmonės
- Globėjų neturi

7. Kaip dažnai šiuo Jūsų auklėtiniu skundžiasi mokytojai, kiti mokyklos darbuotojai?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

8. Kaip dažnai Jūsų auklėtinio elgesiu skundžiasi VGN darbuotojai?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

9. Kaip dažnai auklėtinio elgesiu skundžiasi kiti vaikai?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

10. Koks elgesys jam būdingiausias?

- Demonstratyviai priešiškas
- Priklausomai nuo situacijos pasireiškia agresyvumas
- Neutralus
- Pasyvus
- Aktyviai geranoriškas
- Kita: .....

• Kuris iš apibūdinimų labiausiai tinka jūsų auklėtiniui:

- cvi. Agresorius – aktyvus, vykdančias prievartinius veiksmus
- cvii. Agresoriaus padėjėjas – aktyviai padedantis agresoriui ar jam asistuojantis
- cviii. Aktyvus skatintojas – stebi agresijos veiksmą, verbaliai palaiko
- cix. Pasyvus skatintojas –stebi, tačiau aktyviai neparodo pritarimo
- cx. Stebėtojas – nepalaiko nei aukos, nei agresoriaus
- cxii. Pasyvus gynėjas – nepritaria agresijos veiksmams, tačiau jų nestabdo
- cxiii. Aktyvus gynėjas – palaiko auką, bando sustabdyti agresorių

cxiii. Agresijos auka – patiriantis nuolatinį smurtavimą, patyčias ar priekabes

cxiv. Auka su didesniais, stipresniais, agresorius su mažesniais

• **Kokiu intensyvumu įvertintumėte auklėtinio agresyvumo išraišką?**

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

• **Kuri iš agresijos formų jam būdingiausia?**

a. Aktyvi fizinė agresija (fizinės jėgos naudojimas, smūgiavimas, stumdymas)

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

b. Agresija, nukreipta į daiktus (laužo, daužo, stumdo)

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

c. Saviagresija

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

d. Įžūlus jėgos, pranašumo demonstravimas, bauginimas, priekabių ieškojimas

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

e. Pasyvi agresija (nuolatinis atsakomybės vengimas, išsisukinėjimas, niurzgėjimas, užslėpto pykčio laikymas, kol išprovokuoja kitus konfliktui)

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

f. Verbalinė agresija (tyčiojimasis, grasinimai, klyksmai, plūdิมasis)

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

g. Konfliktiškumas (nuolatinis įsivėlimas į konfliktus)

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

h. Netiesioginė agresija (apkalbos, pyktybiniai pokštai)

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

i. Staigūs pykčio proveržiai

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

j. Negatyvizmas (opozicinė elgesio maniera)

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

14. Kaip dažnai jūsų auklėtinis patiria smurtą, patyčias, priekabiavimą iš kitų auklėtinių mokykloje ar globos namuose

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

15. Koks būdingiausias atsakas į išorės agresiją?

- k. Aktyvus fizinis (aktyviai ginasi, „duoda atgal“)
- l. Verbalinis (pradeda garsiai rékti, plūstis, šaukti pagalbą)
- m. Pasyvus (nesipriešina)
- n. Bando išvengti (pabėga)
- o. Saviagresijos epizodai

16. Ar auklėtiniui skiriami raminamieji preparatai?

- Nuolatos
- Periodiškai pasikartojančiais ciklais
- Retkarčiais
- Niekada

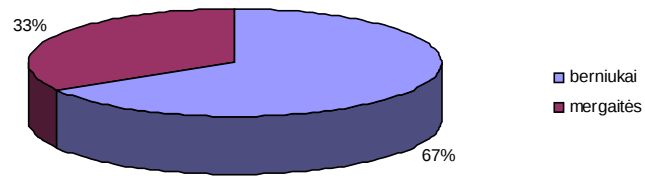
17. Kaip vertinate auklėtinio pasitikėjimą savimi?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

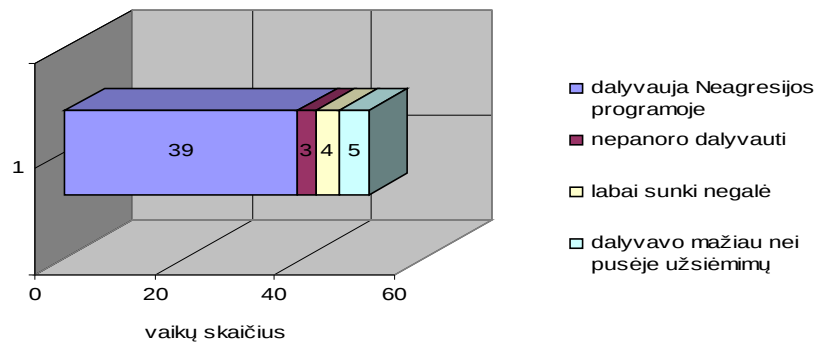
Ačiū už sugaištą laiką ir nuoširdžius atsakymus.

5 priedas – Empirinės tyrimo dalies paveikslai

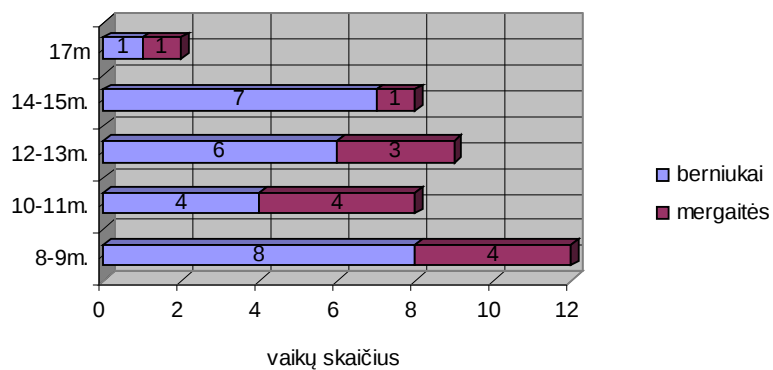
2.2 poskyrio - Tyrimo imtis – paveikslai

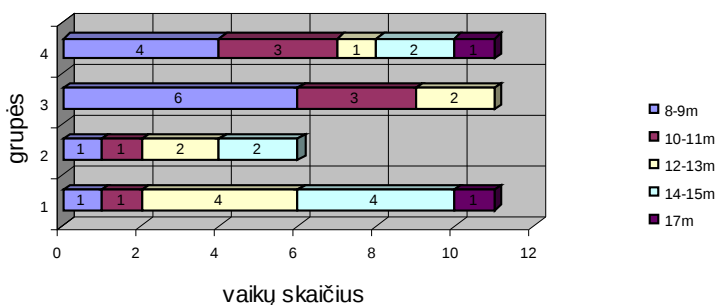
1 pav. Tyrimo dalyvių imtis lyties aspektu

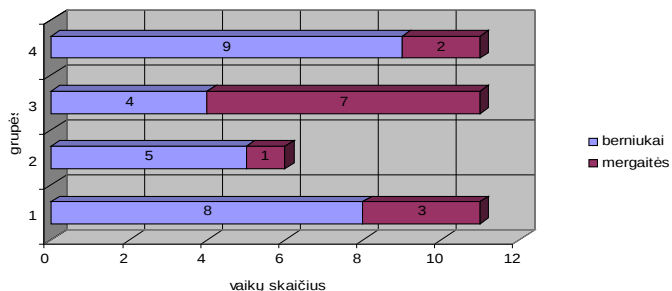
2 pav. Tyrimo dalyvių imtis VGN "Šaltinis" 8-17metų auklėtinių aibėje

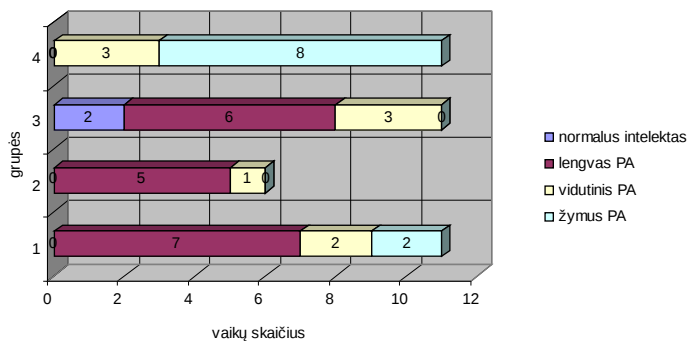
3 pav. Tyrimo dalyviai lyties ir amžiaus aspektu

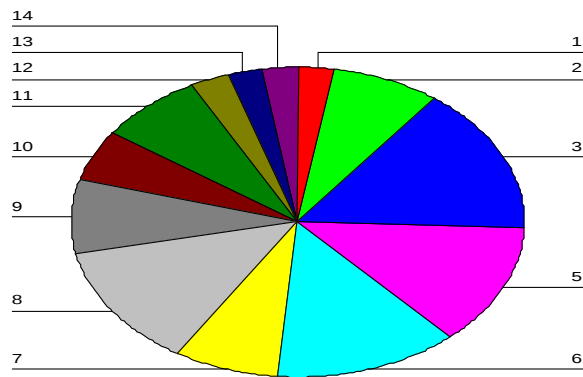
4 pav. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas grupėse pagal amžių

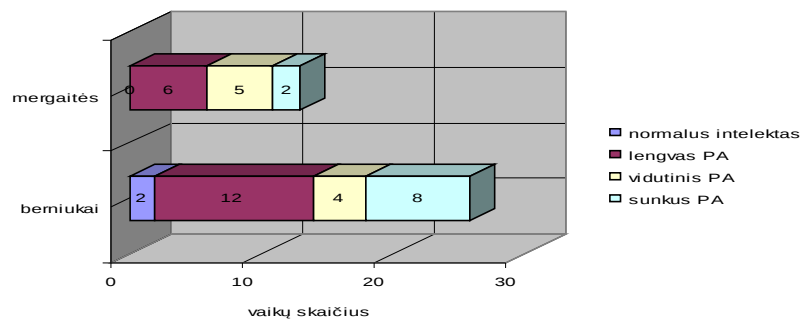
5 pav. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas grupėse pagal lytį

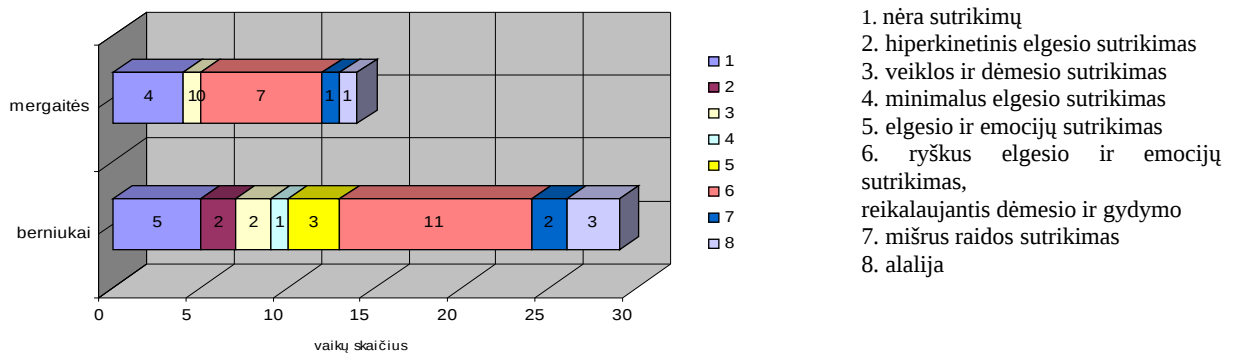
6 pav. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas grupėse pagal intelekto sutrikimo laipsnį

7 pav. Laikas (metais), tyrimo dalyvių praleistas VGN "Šaltinis"

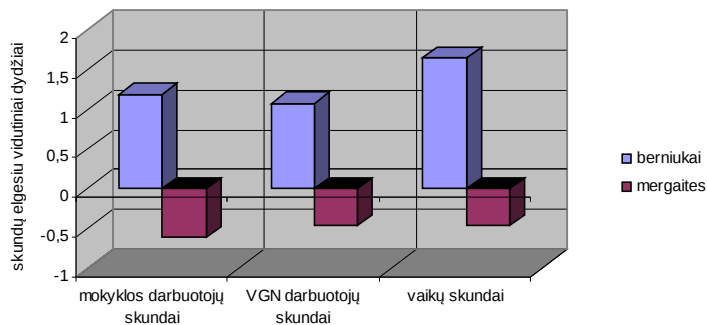

8 pav. Tyrimo dalyvių charakteristika lyties ir intelekto sutrikimo aspektu

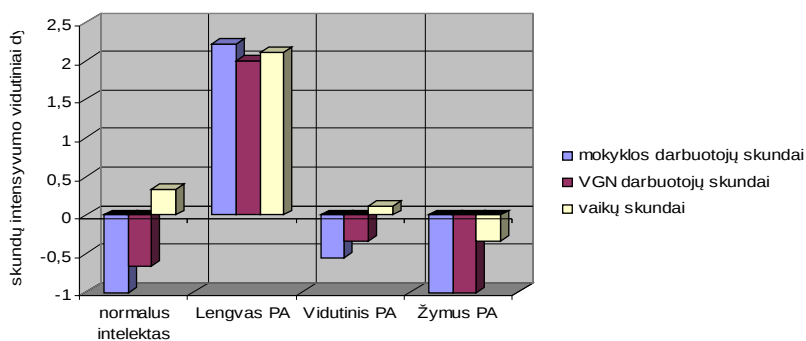

9 pav. Tyrimo dalyvių charakteristika lyties ir įvairių sutrikimų aspektu

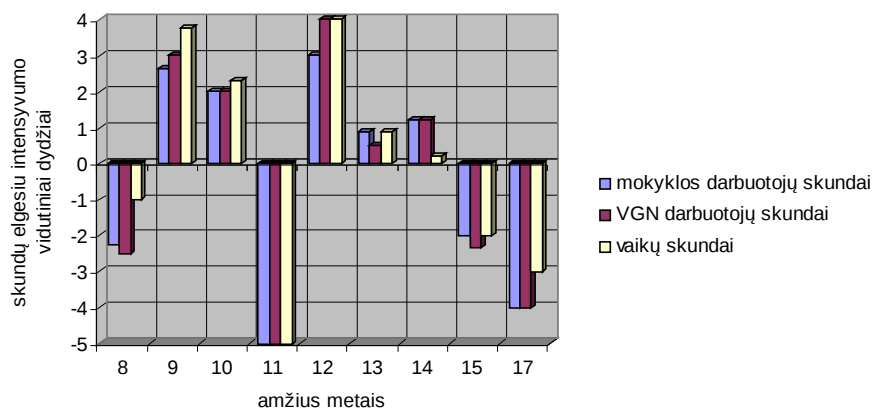
2.3 poskyrio - Tyrimo dalyvių charakteristika elgesio problematiškumo aspektu - paveikslai

10 pav. Nusiskundimai tyrimo dalyvių elgesiu lyties aspektu

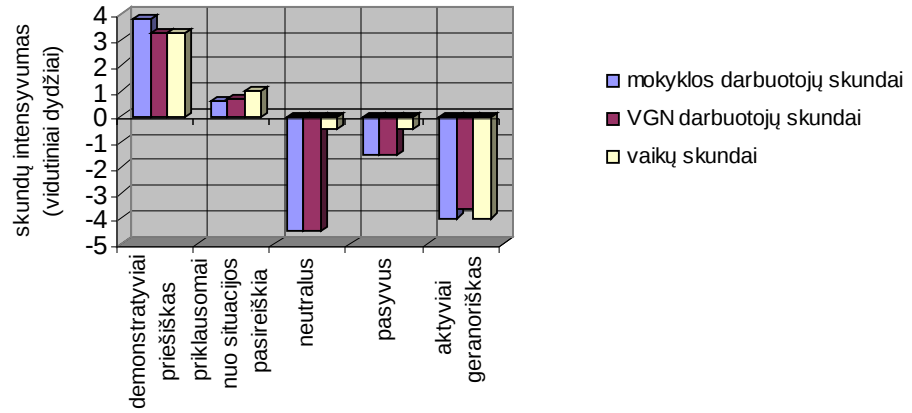

- pav. Nusiskundimai tyrimo dalyvių elgesiu intelekto sutrikimo aspektu

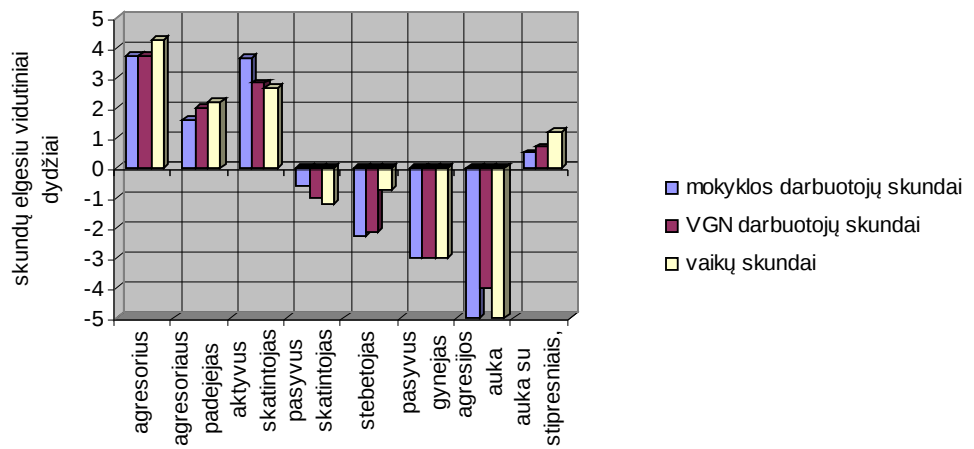

12 pav. Nusiskundimai tyrimo dalyvių elgesiu amžiaus aspektu

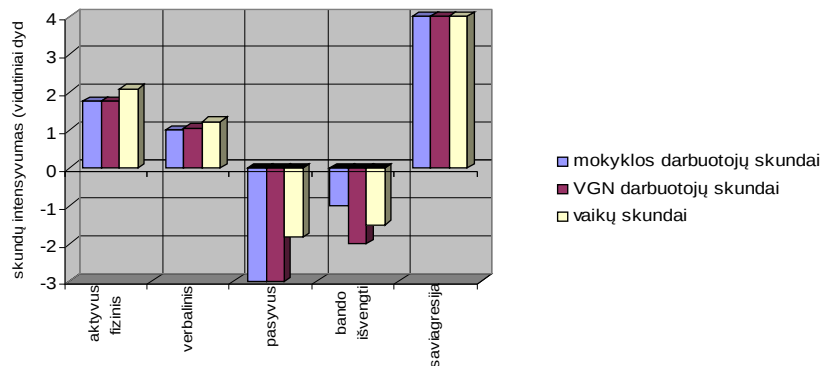

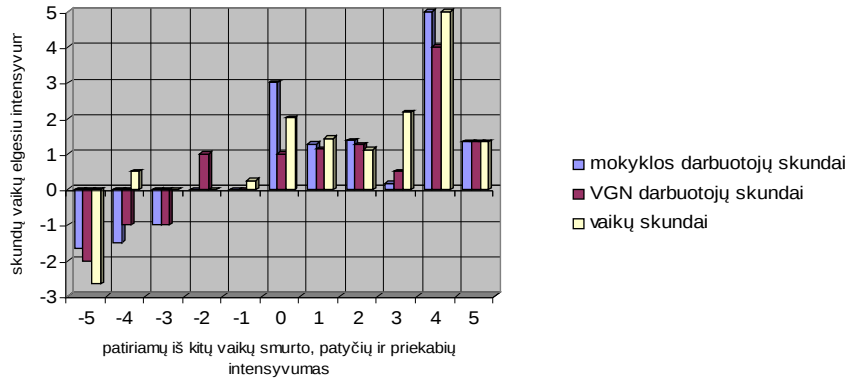
13 pav. Skundų tyrimo dalyvių elgesiu intensyvumas (vidutiniai dydžiai) pagal jų apibūdinimą

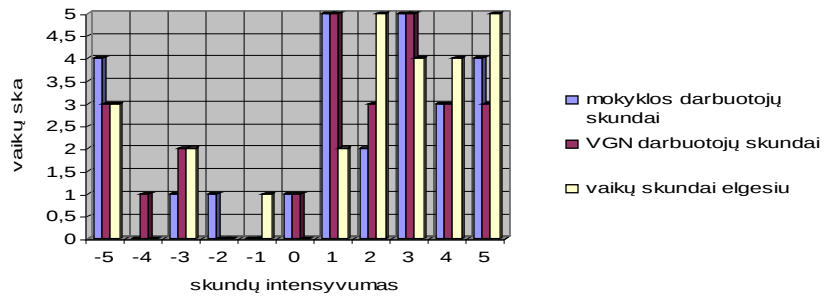
14 pav. Skundų tyrimo dalyvių elgesiu intensyvumas (vidutiniai dydžiai) pagal būdingiausią elgesį

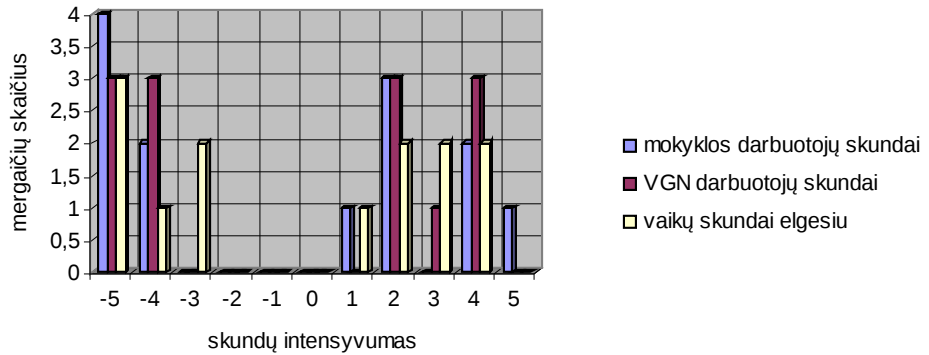
15 pav. Skundų tyrimo dalyvių elgesiu intensyvumas (vidutiniai dydžiai) pagal būdingiausią atsaką į išorės agresiją

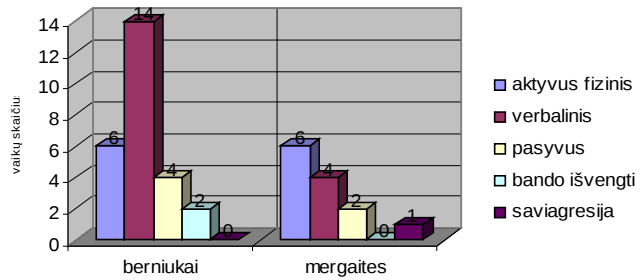
16 pav. Skundų tyrimo dalyvių elgesiu intensyvumas patiriamų kitų vaikų smurto, patyčių ir priekabių aspektu

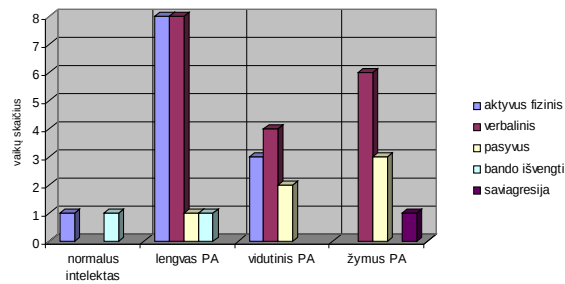
17 pav. Mokyklos, VGN darbuotojų ir vaikų skundai tyrimo dalyviu berniukų elgesiu ($M_{min}=-5$; $M_{max}=5$)

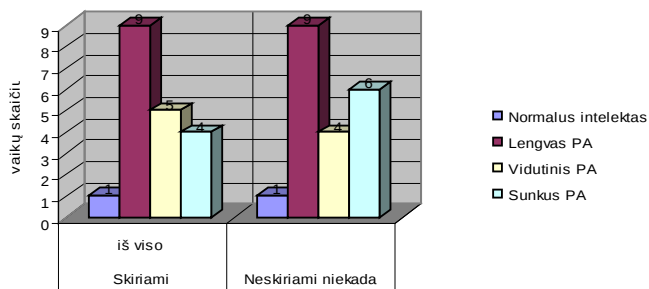
18 pav. Mokyklos, VGN darbuotojų ir vaikų skundai tyrimo dalyviu mergaičių elgesiu ($M_{min}=-5$; $M_{max}=5$)

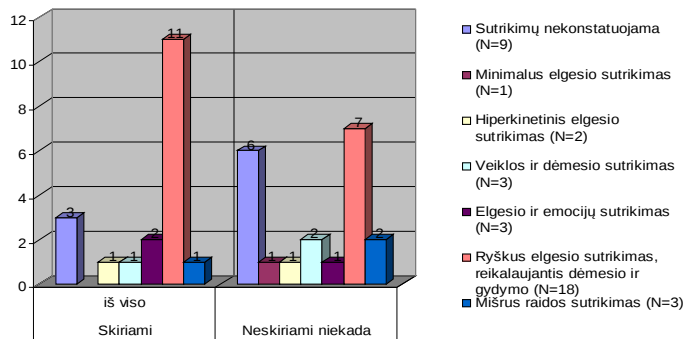
19 pav. Būdingiausias atsakas į išorės agresiją lyties aspektu

20 pav. Būdingiausias atsakas į išorės agresiją intelekto sutrikimo laipsnio aspektu

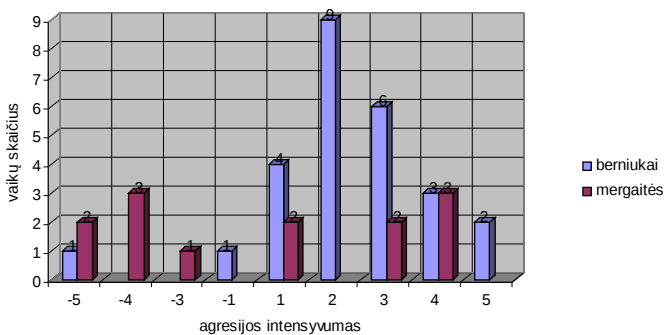

21 pav. Raminamųjų preparatų skyrimas intelekto sutrikimo laipsnio aspektu

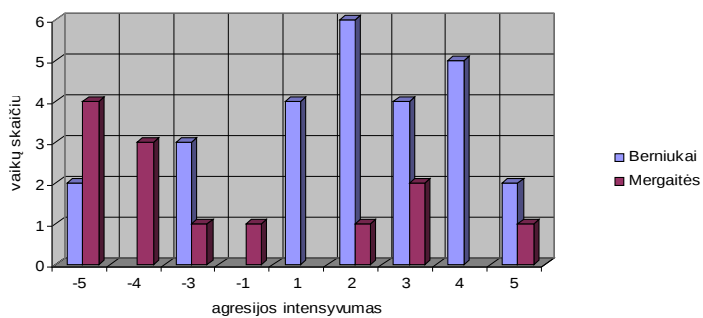

22 pav. Raminamųjų preparatų skyrimas įvairių sutrikimų aspektu

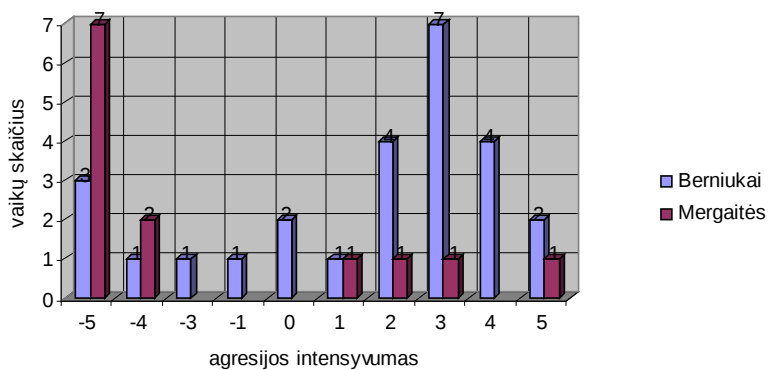
2.4 poskyrio - Tyrimo dalyvių agresyvumo raiška ir jos sąsajos su įvairiais parametrais -paveikslai

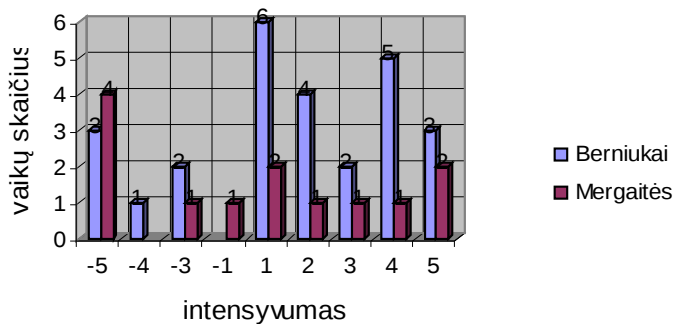
23 pav. Tyrimo dalyvių agresyvaus elgesio intensyvumas lyties aspektu (Mmin=-5; Mmax=5)

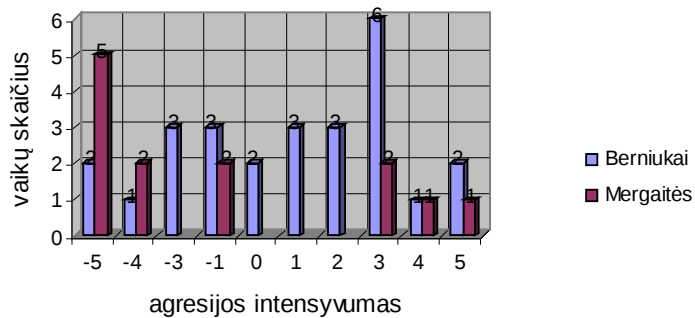
24 pav. Aktyvios fizinės agresijos naudojimas lyties aspektu (Mmin=-5; Mmax=5)

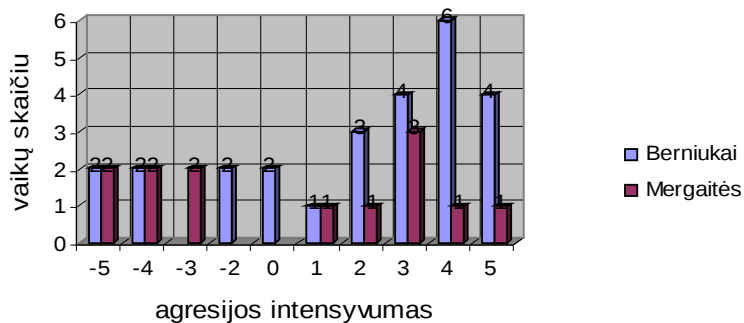
25 pav. Įžūlus jėgos naudojimas, pranašumo demonstravimas, bauginimas ir priekabių ieškojimas lyties aspektu (Mmin=-5; Mmax=5)

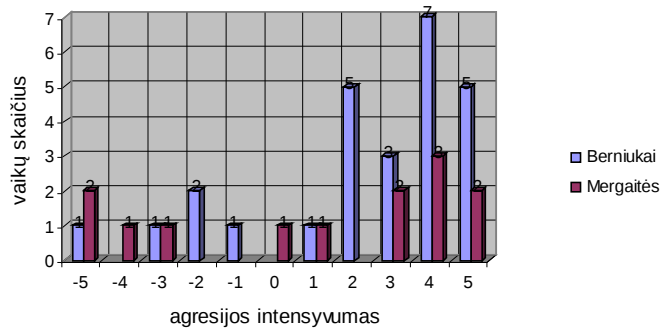
26 pav. Pykčio proveržių dažnumas lyties aspektu (Mmin=-5; Mmax=5)

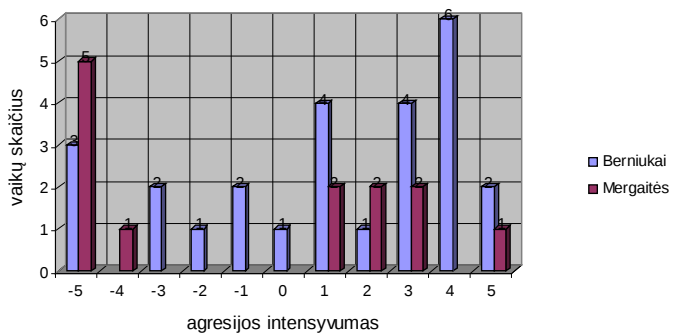
27 pav. Agresijos, nukreiptos į daiktus intensyvumas lyties aspektu (Mmin=-5; Mmax=5)

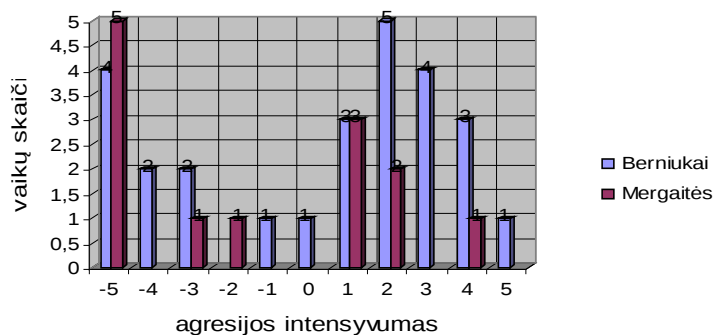
28 pav. Verbalinės agresijos intensyvumas lyties aspektu (Mmin=-5; Mmax=5)

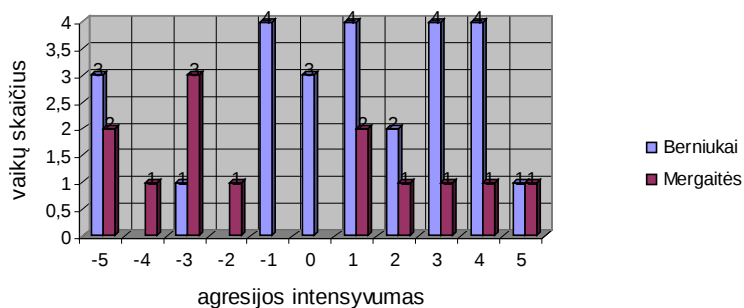
29 pav. Pasyvios agresijos intensyvumas lyties aspektu (Mmin=-5; Mmax=5)

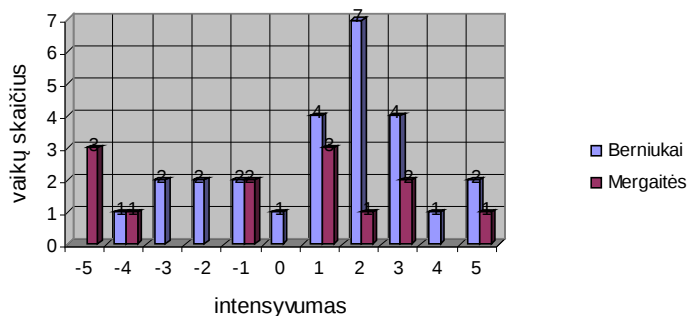
30 pav. Konfliktiškumo intensyvumas lyties aspektu (Mmin=-5; Mmax=5)

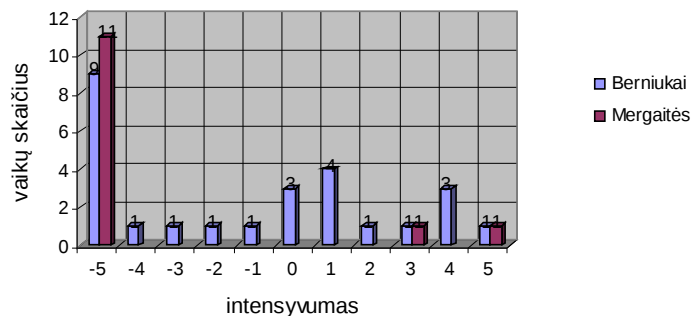
31 pav. Netiesioginės agresijos intensyvumas lyties aspektu (Mmin=-5; Mmax=5)

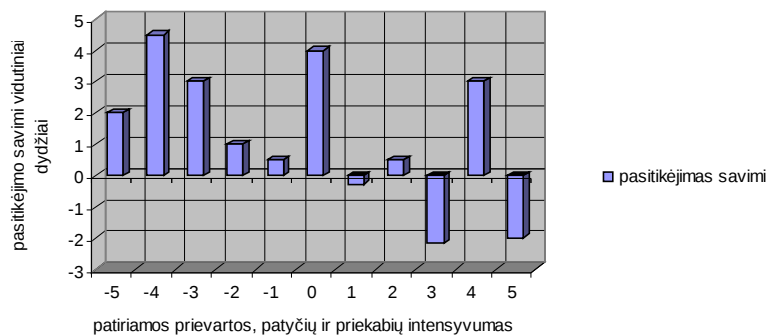
32 pav. Negatyvizmo intensyvumas lyties aspektu (Mmin=-5; Mmax=5)

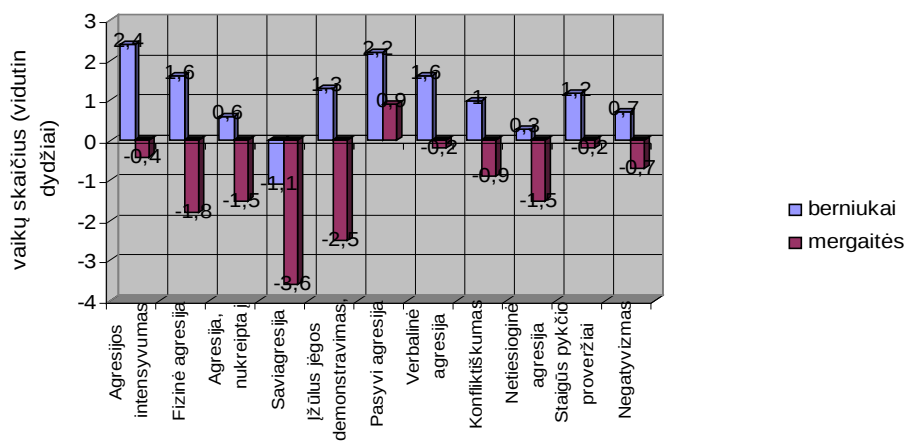
33 pav. Patiriamas smurtas, priekabės, patyčios iš kitų vaikų lyties aspektu (Mmin=-5; Mmax=5)

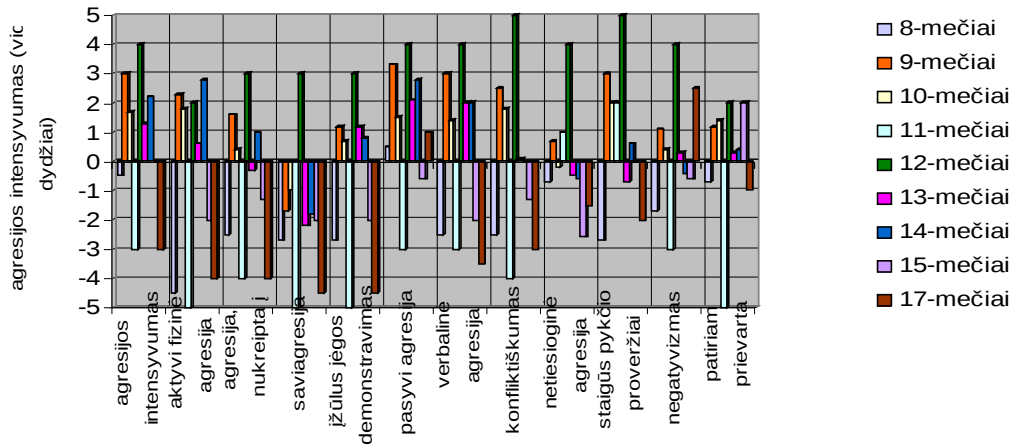
34 pav. Saviagresijos intensyvumas lyties aspektu (Mmin=-5; Mmax=5)

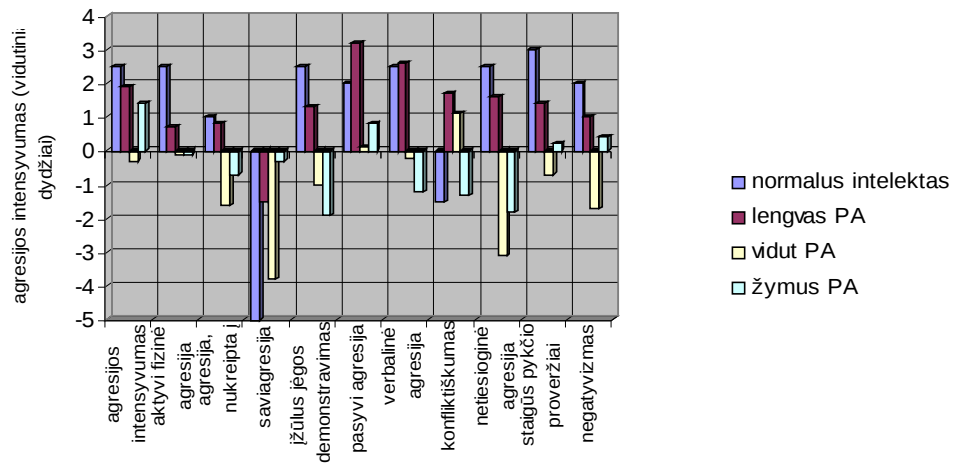
35 pav. Patiriamos prievartos, patyčių ir priekabių intensyvumo (Mmin=-5; Mmax=5) priklausomybė nuo pasitikėjimo savimi

36 pav. Įvairių agresijos formų intensyvumas (vidutiniai dydžiai) lyties aspektu

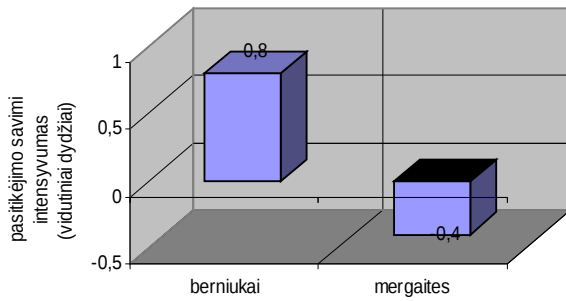
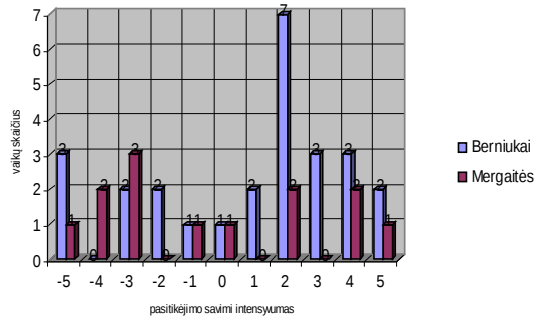
37 pav. Įvairių agresijos formų intensyvumas (vidutiniai dydžiai) amžiaus aspektu

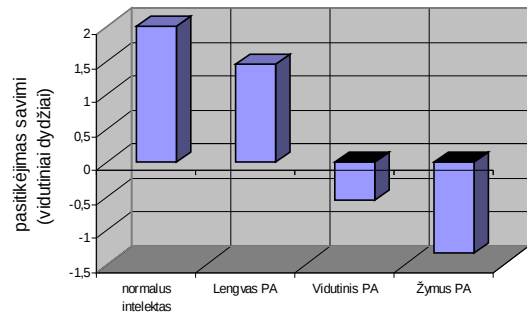
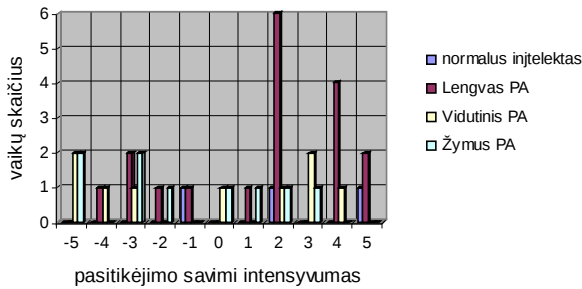
38 pav. Įvairių agresijos formų intensyvumas (vidutiniai dydžiai) intelekto sutrikimo aspektu

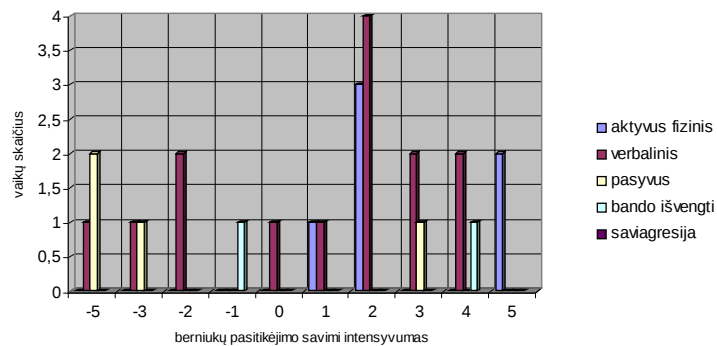
2.5 poskyrio - Tyrimo dalyvių pasitikėjimas savimi bei jo sąsajos su agresyvumu – paveikslai

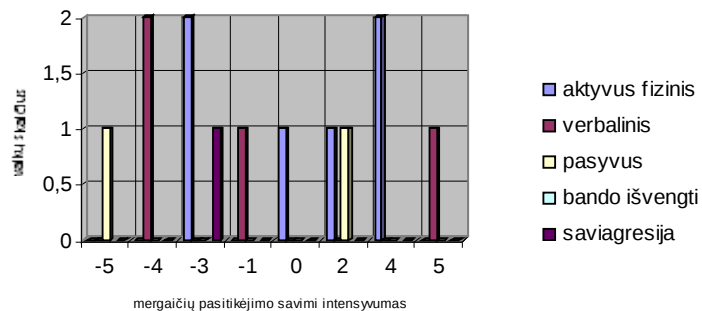
39 pav. Pasitikėjimo savimi vertinimas (Mmin=-5; Mmax=5 ir vidutiniai dydžiai) lyties aspektu

40 ir 41 pav. Pasitikėjimas savimi (Mmin=-5; Mmax=5 ir vidutiniai dydžiai) intelekto sutrikimo aspektu

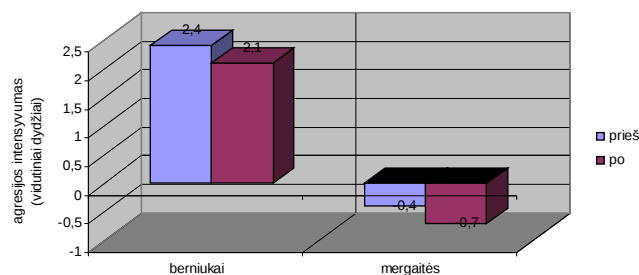

42 pav. Berniukų atsako į išorės agresiją priklausomybė nuo jų pasitikėjimo savimi (Mmin=-5; Mmax=5)

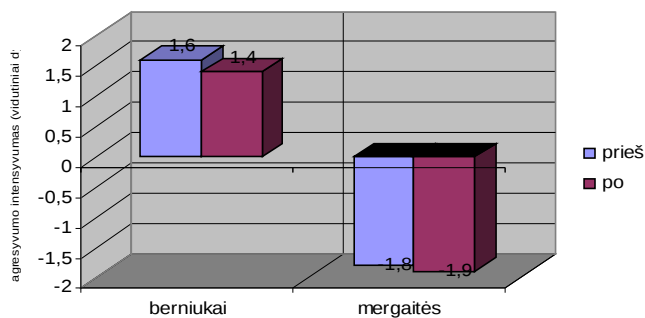

43 pav. Mergaičių atsako į išorės agresiją priklausomybė nuo jų pasitikėjimo savimi (Mmin=-5; Mmax=5)

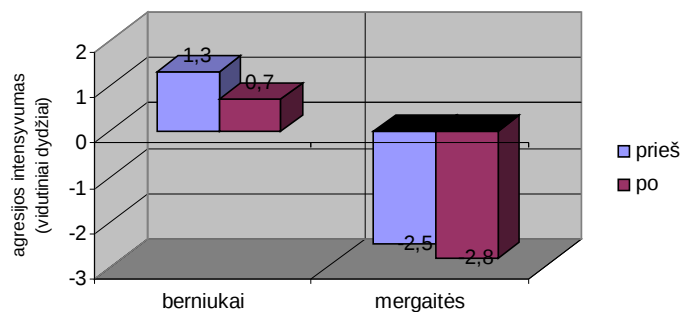
2.6 poskyrio - Agresyvaus tyrimo dalyvių elgesio pokyčiai – paveikslai

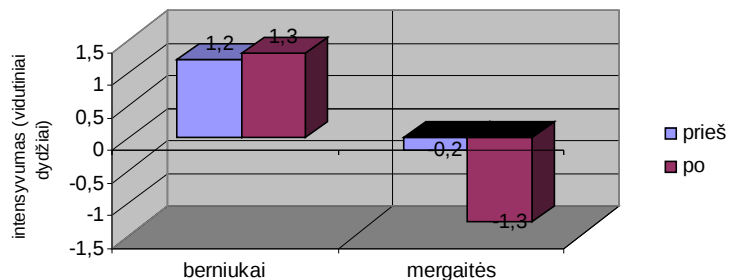
44 pav. Agresijos intensyvumo pokyčiai (vidutiniai dydžiai) lyties aspektu

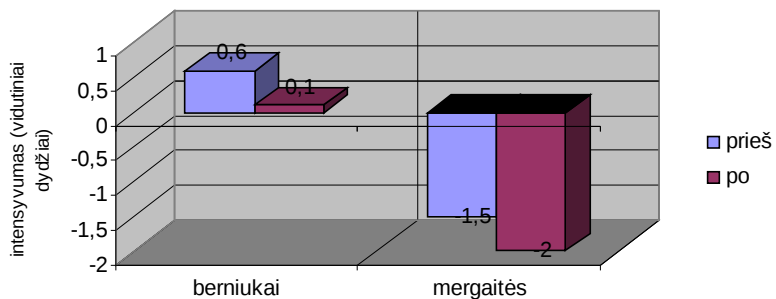
45 pav. Fizinės agresijos pokyčiai (vidutiniai dydžiai) lyties aspektu

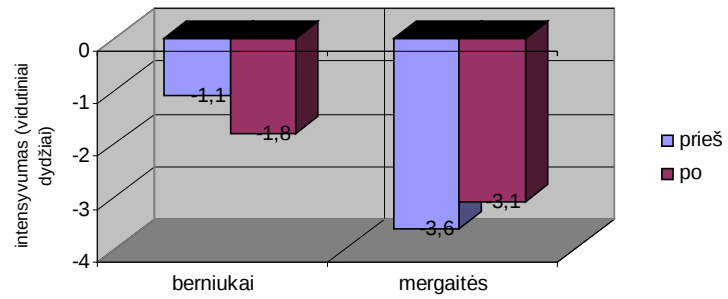
46 pav. Ižūlaus jėgos, pranašumo demonstravimo pokyčiai (vidutiniai dydžiai) lyties aspektu

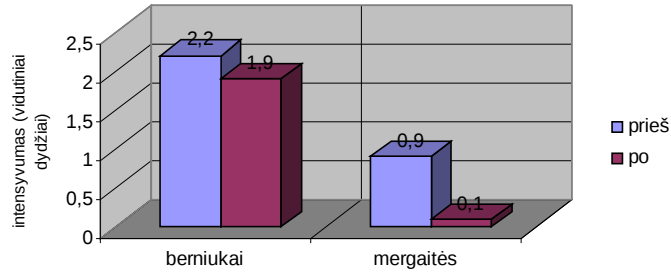
47 pav. Staigių pykčio proveržių pokyčiai (vidutiniai dydžiai) lyties aspektu

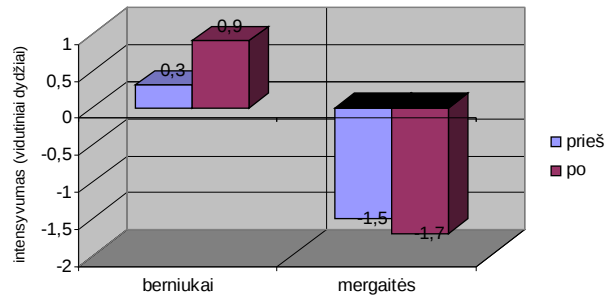
48 pav. Agresijos, nukreiptos į daiktus, pokyčiai (vidutiniai dydžiai) lyties aspektu

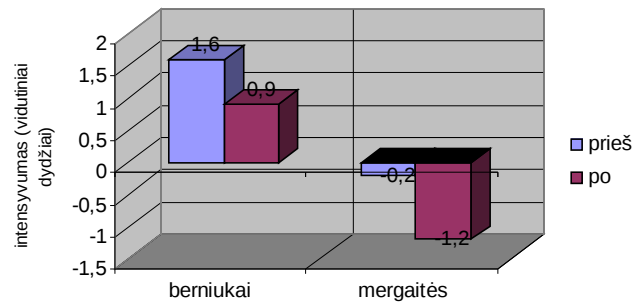
49 pav. Saviagresijos pokyčiai (vidutiniai dydžiai) lyties aspektu

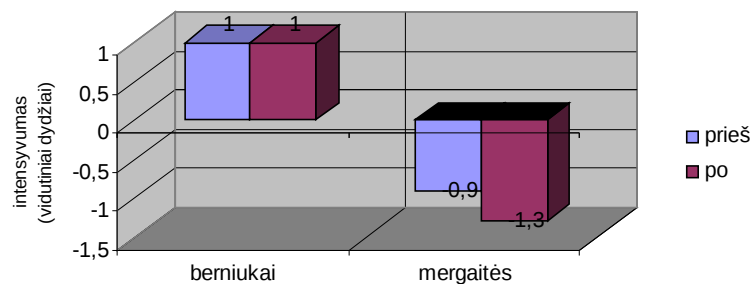
50 pav. Pasyvios agresijos pokyčiai (vidutiniai dydžiai) lyties aspektu

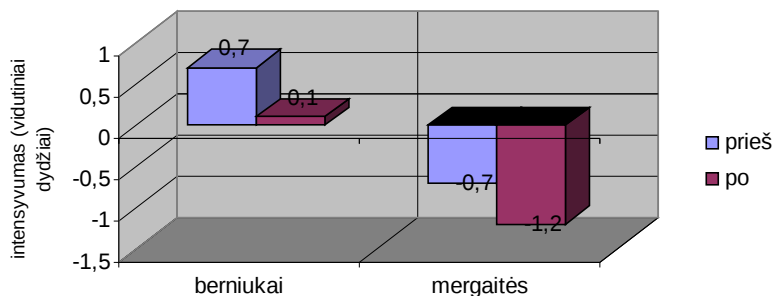
51 pav. Netiesioginės agresijos pokyčiai (vidutiniai dydžiai) lyties aspektu

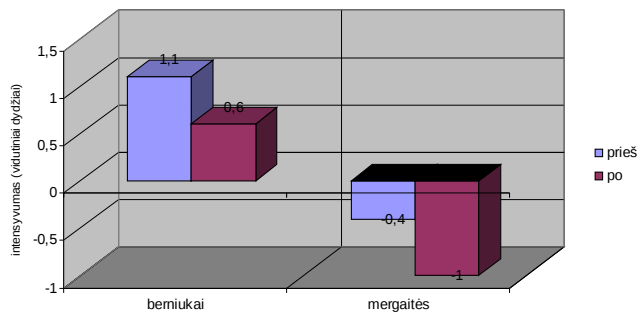
52 pav. Verbalinės agresijos pokyčiai (vidutiniai dydžiai) lyties aspektu

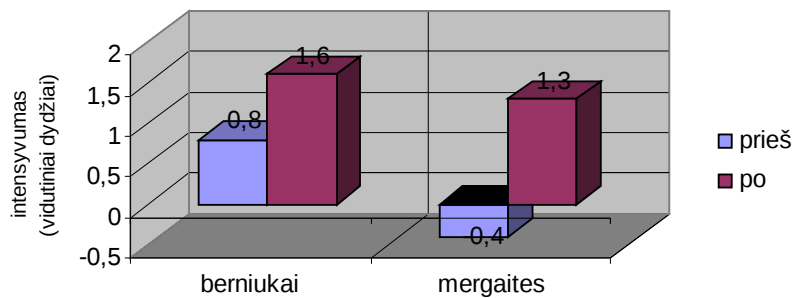
53 pav. Konfliktiškumo pokyčiai (vidutiniai dydžiai) lyties aspektu

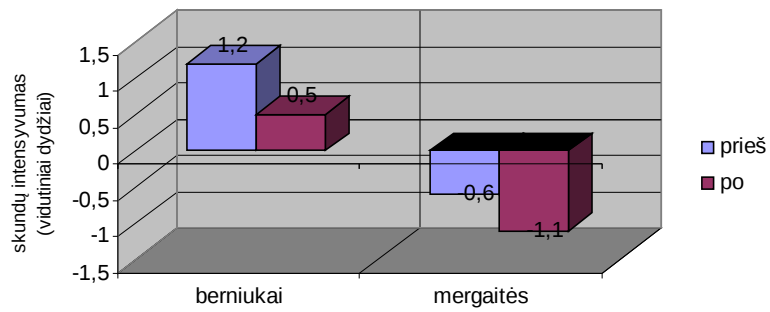
54 pav. Negatyvizmo pokyčiai (vidutiniai dydžiai) lyties aspektu

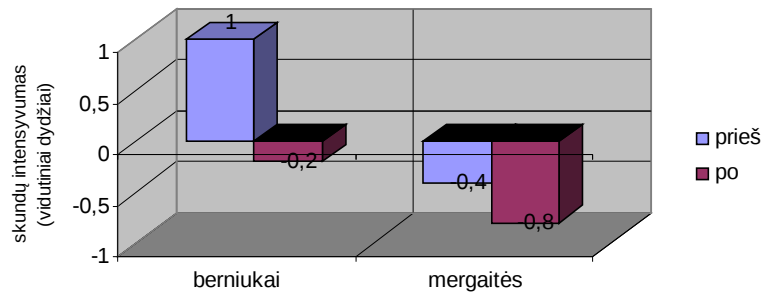
55 pav. Patiriamo smurto, patyčių (vidutiniai dydžiai) pokyčiai lyties aspektu

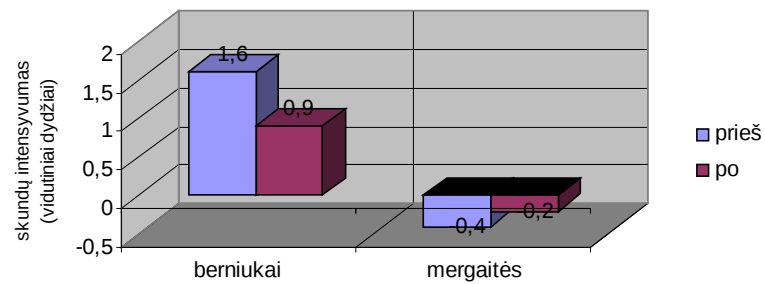
56 pav. Pasitikėjimo savimi pokyčiai (vidutiniai dydžiai) lyties aspektu

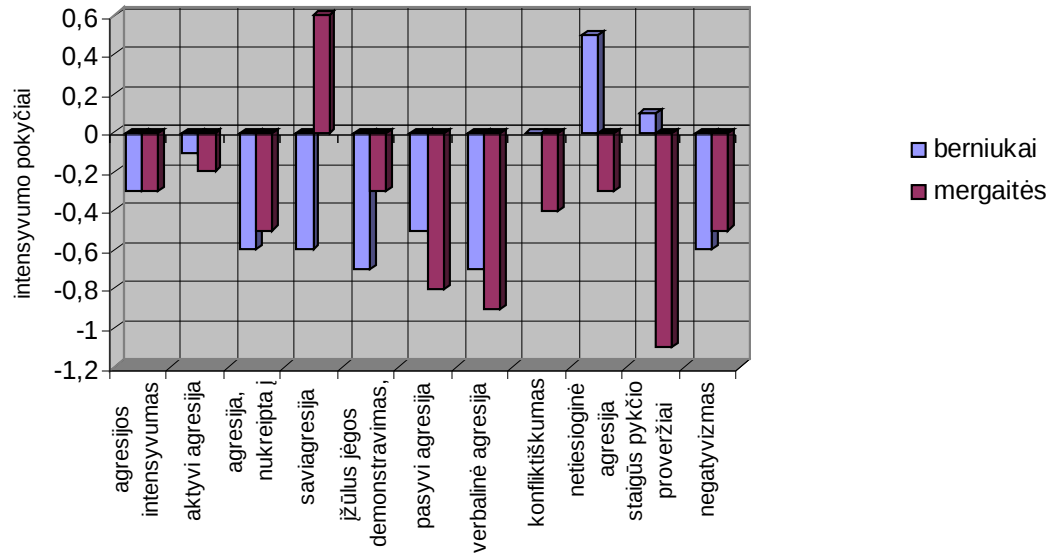
57 pav. Mokyklų darbuotojų skundų tyrimo dalyviais pokyčiai (vidutiniai dydžiai) lyties aspektu

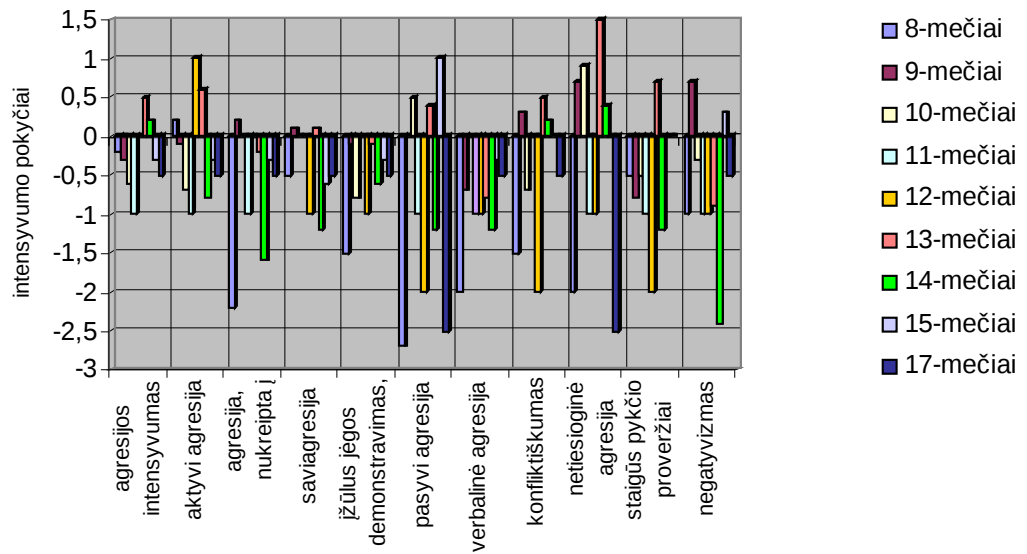
58 pav. VGN darbuotojų darbuotojų skundų tyrimo dalyviais pokyčiai (vidutiniai dydžiai) lyties aspektu

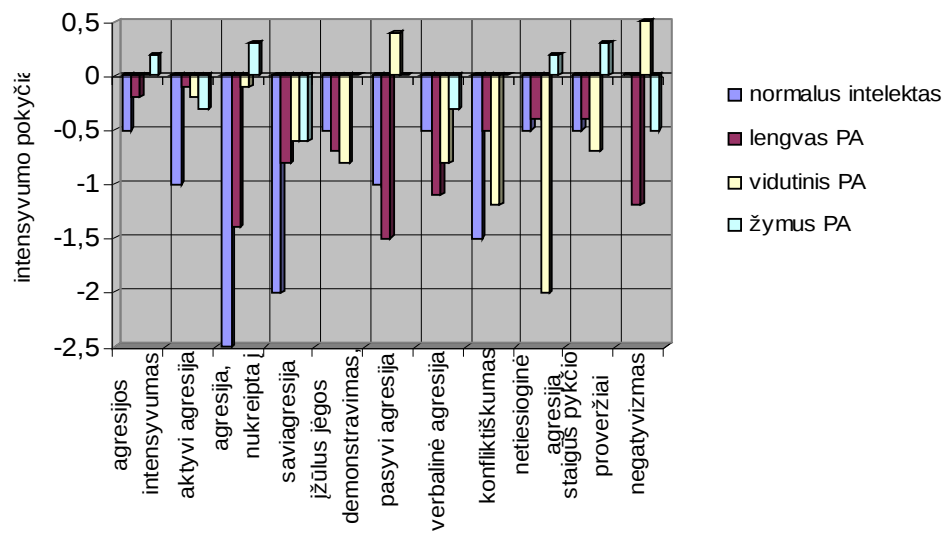
59 pav. Vaikų skundų tyrimo dalyviais pokyčiai (vidutiniai dydžiai) lyties aspektu

60 pav. Tyrimo dalyvių įvairių formų agresyvumo pokyčiai (skirtumas tarp pirminio ir pakartotinio ištyrimo) lyties aspektu

61 pav. Agresijos ir įvairių jos formų intensyvumo pokyčiai (skirtumas tarp pirminio ir pakartotinio ištyrimo) amžiaus aspektu

62 pav. Tyrimo dalyvių įvairių formų agresyvumo pokyčiai (skirtumas tarp pirminio ir pakartotinio ištyrimo) intelekto sutrikimo aspektu

6 priedas – empirinės tyrimo dalies lentelės

1 lentelė

Tyrimo dalyviai tėvų/globėjų turėjimo aspektu

Teiginys		Berniukai (N=26)		Mergaitės (N=13)		Iš viso	
		n	%	n	%	n	%
Turi nuolatinius globėjus	taip	2	7,7	3	23	5	12,8
	ne	22	84,6	10	76,9	32	82,1
	kita	2	7,7	0	0	2	5,1
Bendrauja su biologiniais tėvais	taip	1	3,8	2	15,3	3	7,7
	ne	22	84,6	9	69,2	31	79,5
	labai retai	1	3,8	2	15,3	3	7,7
	rašo laiškus	2	7,7	0	0	2	5,1
Globėjai	Tėvai	0	0	1	7,7	1	2,6
	Giminaičiai	1	3,8	1	7,7	2	5,1
	Svetimi žmonės	4	15,4	1	7,7	5	12,8

2 lentelė

Skundai tyrimo dalyvių elgesiu

		Mokyklų darbuotojų nusiskundimai	VGN darbuotojų nusiskundimai	Vaikų nusiskundimai
Berniukai (N=26)	Mean	1,19	1,08	1,65
	SD	3,35	3,24	3,28
	Median	2,0	2,0	2,5
Mergaitės (N=13)	Mean	-0,62	-0,46	-0,46
	SD	4,05	3,97	3,71
	Median	1,0	2,0	1,0
Iš viso	Mean	0,59	0,56	0,95
	SD	3,65	3,53	3,53
	Median	2,0	2,0	2,0

3 lentelė

Skundų tyrimo dalyvių elgesiu statistškai reikšmingos sąsajos su įvairiais parametrais

	Mokyklų darbuotojų skundai	VGN darbuotojų skundai	Vaikų skundai
Amžius			,333*
Intelektu sutrikimo laipsnis	,415**	,345*	
Mokyklų darbuotojų skundai		,952**	,829**
VGN darbuotojų skundai	,952**		,859**
Vaikų skundai	,829**	,859**	
Būdingiausias elgesys	-,611**	,553**	-,465**
Apibūdinimas	-,396*	,371*	-,300*

Agresijos intensyvumas	,736**	,803**	,82**
Aktyvi fizinė agresija	,723**	,757**	,796**
Agresija, nukreipta į daiktus	,709**	,739**	,664**
Saviagresija	,472**	,441**	,439**
Ižūlus jėgos demonstravimas	,776**	,716**	,789**
Pasyvi agresija	,613**	,590**	,53**
Verbalinė agresija	,689**	,701**	,695**
Konfliktiškumas	,779**	,789**	,835**
Netiesioginė agresija	,439**	,394*	,513**
Staigūs pykčio proveržiai	,677**	,733**	,677**
Negatyvizmas	,577**	,598**	,507**
Raminamųjų preparatų vartojimas	,395*	-,347*	
Atsakas į išorės agresiją		-,318*	-,305*
Patiriamas smurtas, prievarta, patyčios iš kitų vaikų			,361*

** p<0,01

* p<0,05

4 lentelė

Būdingiausias tyrimo dalyvių elgesys

	Demonstratyviai priešiškas	Agresyvumas pasireiškia priklausomai nuo situacijos	Neutralus	Pasyvus	Aktyviai geranoriškas
Berniukai (N=26)	7	17	1	0	1
	26,9%	65,4%	3,8%	0	3,8%
Mergaitės (N=13)	1	7	1	2	2
	20,5%	61,5%	5,1%	5,1%	7,7%
Iš viso	8	24	2	2	3
	20,5%	61,5%	5,1%	5,1%	7,6%

5 lentelė

Tyrimo dalyvių apibūdinimas

	Agresorius	Agresoriaus padėjėjas	Aktyvus skatintojas	Pasyvus skatintojas	Stebėtojas	Pasyvus gynėjas	Aktyvus gynėjas	Agresijos auka	Auka su didesniais, stipresniais ir agresorius su silpnesniais
Berniukai (N=26)	4	4	5	3	3	1	0	0	6
	15,4%	15,4%	19,2%	11,5%	11,5%	3,8%	0	0	23,1%
Mergaitės (N=13)	0	1	1	2	4	0	0	1	4
	0	7,7%	7,7%	15,4%	30,8%	0	0	7,7%	30,8%
Iš viso	4	5	6	5	7	1	0	1	10

6 lentelė

Tyrimo dalyvių apibūdinimas amžiaus aspektu

Apibūdinimas	8-9m	10-11m	12-13m	14-15m	17m	Iš viso
--------------	------	--------	--------	--------	-----	---------

berniukai (N=26)						
Agresorius	2	1		1		4
Agresoriaus padėjėjas	1	1	2			4
Aktyvus skatintojas		1	2	2		5
Pasyvus skatintojas		1		2		3
Stebėtojas	2			1		3
Pasyvus gynėjas					1	1
Aktyvus gynėjas						0
Agresijos auka						0
Auka su didesniais, stipresniais ir agresorius su mažesniais	3		2	1		6
Iš viso berniukų	8	4	6	7	1	
Apibūdinimas mergaitės (N=13)	8-9m	10-11m	12-13m	14-15m	17m	Iš viso
Agresorius						0
Agresoriaus padėjėjas	1					1
Aktyvus skatintojas	1					1
Pasyvus skatintojas	1		1			2
Stebėtojas	1	2			1	4
Pasyvus gynėjas						0
Aktyvus gynėjas						0
Agresijos auka				1		1
Auka su didesniais, stipresniais ir agresorius su mažesniais		2	2			4
Iš viso mergaičių	4	4	3	1	1	
Iš viso vaikų	12	8	9	8	2	39

7 lentelė

Būdingiausias atsakas į išorės agresiją

	Aktyvus fizinis	Verbalinis	Pasyvus	Bando išvengti (pabėga)	Saviagreijos epizodai
Berniukai (N=26)	6	14	4	2	0
	23,1%	53,8%	15,4%	7,7%	0
Mergaitės (N=13)	6	4	2	0	1
	46,2%	30,8%	15,4%	0	7,7%
Iš viso	12	18	6	2	1
	30,7%	46,1%	15,3%	5,1%	2,5%

Būdingiausias atsakas į išorės agresiją tyrimo dalyvių amžiaus aspektu

<u>Atsakas į išorės agresiją berniukai (N=26)</u>	8-9m	10-11m	12-13m	14-15m	17m	Iš viso
Aktyvus fizinis	3	1		2		6
Verbalinis	3	3	3	5		14
Pasyvus (nesipriešina)	2		1		1	4
Pabėgimas			2			2
Saviagresija						0
Iš viso berniukų	8	4	6	7	1	26
<u>Atsakas į išorės agresiją mergaitės (N=13)</u>						
Aktyvus fizinis	3	1	2			6
Verbalinis	1	2		1		4
Pasyvus (nesipriešina)		1			1	2
Pabėgimas						0
Saviagresija			1			1
Iš viso mergaičių	4	4	3	1	1	13
Iš viso vaikų	12	8	9	8	2	39

Raminamųjų preparatų skyrimas lyties aspektu

	Nuolatos	Periodiškai	Retkarčiais	Niekada	Skiriami iš viso	Neskiriami niekada
Berniukai (N=26)	1	4	8	13	13	13
	3,8%	15,4%	30,8%	50,0%	50,0%	50,0%
Mergaitės (N=13)	1	0	5	7	6	7
	7,7%	0	38,5%	53,8%	46,2%	53,8%
Iš viso	2	4	13	20	19	20
	5,1%	10,2%	33,3%	51,3%	48,7%	51,3%

Tyrimo dalyvių agresyvumo ir įvairių jo formų parametrai lyties aspektu

	Berniukai (N=26)			Mergaitės (N=13)			Iš viso (N=39)		
	Mean	SD	Median	Mean	SD	Median	Mean	SD	Median
Agresijos intensyvumas	2,4	1,97	2	-0,38	3,79	1	1,30	2,93	2
Aktyvi fizinė agresija	1,5	2,91	2	-1,76	3,70	-4	0,41	3,51	2
Agresija, nukreipta į daiktus	0,57	2,98	1	-1,53	3,95	-4	-0,12	3,43	0
Saviagresija	-1,11	3,53	-0,5	-3,61	3,40	-5	-1,94	3,64	-5
Ižūlus jėgos, pranašumo demonstravimas, bauginimas	1,26	3,18	2,5	-2,46	3,73	-5	0,02	3,77	2

Pasyvi agresija	2,30	2,75	3	0,92	3,88	3	1,84	3,19	3
Verbalinė agresija	1,57	3,28	3	-0,23	3,78	1	0,97	3,52	2
Konfliktiškumas	1,03	3,23	1,5	-0,92	3,90	1	0,38	3,54	1
Netiesioginė agresija	0,26	3,35	1,5	-1,46	3,38	-2	-0,30	3,41	1
Staigūs pykčio proveržiai	1,15	3,28	2	-0,23	3,98	1	0,69	3,54	1
Negatyvizmas	0,73	2,90	1	-0,69	3,49	-2	0,25	3,14	1
Iš kitų vaikų patiriami smurtas, prievarta, patyčios, priekabės	1,07	2,43	2	-0,38	3,42	1	0,58	2,84	1

7 priedas – Gyvenimo meno programos Stresų valdymas pristatymas

Gyvenimo meno programa „Stresų valdymas“

Programos tikslai

Suteikti dalyviams teorinių žinių ir praktinių įgūdžių, padedančių valdyti kasdieninius stresus, šalinti psichinę įtampą ir fizinį nuovargį bei per asmeninį tobulėjimą prisidėti prie žmogiškųjų vertybių puoselėjimo mokykloje ir visuomenėje.

Klausytojai

Pedagogai, socialiniai pedagogai, medikai, psichologai.

Numatomas programos rezultatas

Programos dalyviai išmoksta praktinių būdų, leidžiančių per trumpą laiką atstatyti fizinę ir emocinę pusiausvyrą. Programos eigoje dalyviai parengiami išmokus dalykus atlikti savarankiškai. Juos reguliariai naudojant, pirmiausia pagerėja fizinė sveikata, stiprėja imunitetas, didėja savitvarda, tolerancija, atsparumas stresinėms situacijoms. Programa padeda įveikti dalyvių nepasitikėjimą savimi, auditorijos baimę, šalina bendravimo kliūtis, augina sąmoningumą ir atsakomybės jausmą.

Programos turinys

6 užsiėmimų iš eilės programa, vienam užsiėmimui skiriama po 3 val. (viso 18 val.). (Esant būtinybei, programą galima išdėstyti ir per 5 užsiėmimus, atitinkamai skiriant iki 4 val. kaskart.) Programa sudaryta iš teorinės ir praktinės dalių.

Praktinę dalį sudaro:

fiziniai tempimo ir atsipalaidavimo pratimai (gerina fizinę savijautą, ramina protą),
specialūs kvėpavimo pratimai (suteikia energijos, padeda pašalinti toksinus, mažina psichinę įtampą),
gydomasis kvėpavimas (harmonizuoja visą sistemą),
meditacijos (labai gilus proto atpalaidavimas),
dalyvių bendravimas grupėse (tarpusavio bendrumo jausmo ir supratimo gylinimo praktiniai būdai).

Teorinės dalies temos:

proto veikimo dėsniai,
streso apibrėžimas ir jo valdymo būdai,
sąmoningumo reikšmė,
energijos kiekio ir sąmoningumo santykis,
atsakomybė – sąmoningumo išraiška,
priešingybių dėsnis,
situacijų, savęs ir aplinkinių priėmimas,
sėkmingos komunikacijos pagrindai.

Lektoriai

Specialų pasirengimą turintys Baltijos *Gyvenimo meno* labdaros ir paramos fondo programų instruktoriai

Dalyvių pasirengimas

Jokių specialių apribojimų nėra, gali dalyvauti visi norintys.

Į antrąjį užsiėmimą dalyviai prašomi atsinešti kilimėlius, ant kurių galėtų atlikti fizinius ir kvėpavimo pratimus. Patalpoje turėtų būti pakankamai erdvės, kad būtų galima atsigulti visu ūgiu ant grindų; langai turi atsidarinti.

Programos „Stresų valdymas“ kontaktinis asmuo

Auksė Brasaitė

tel. +370 655 54435

el.paštas: info@gyvenimomenas.lt

www.gyvenimomenas.lt